

Ramnäs Nilsgård 133

— ett förslag för att bevara
kulturvärden med
anpassning till samtida
skötsel förutsättningar

Axel Pihl

Ramnäs Nilsgård 133

A proposal for preserving the cultural values while adapting the garden for the current maintenance conditions

Axel Pihl

Handledare:	Anna Jakobsson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Biträdande handledare:	Karin Svensson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Examinator:	Åsa Klintborg Ahlklo, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Biträdande examinator:	Patrik Olsson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: A2E

Kurstitel: Independent Project in Landscape Architecture

Kurskod: EX0846

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2020

Omslagsbild: Helmer Nilsson håller om sitt barnbarn, undertecknad, som sitter uppe i äppelträdet vid trädgårdens entré. Troligtvis fotograferat av Åsa Nilsson, i slutet av 1990-talet.

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: trädgårdshistoria, värdeanalys, grönt kulturarv, vårdplan, en trädgårds betydelse

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Förord

De platser där de omslutande småländska skogarna möter det öppna betes- och odlingslandskapet är bland de vackraste platserna jag känner till. En sådan plats är byn Ramnäs i sydvästra Kronoberg. Intill den lilla sjön Römningen betar djur i steniga hagar mellan de små gårdarna. Runt hagarna reser sig praktfulla ekar och bakom dem ligger skogen som en fond. I norra delen av byn ligger fastigheten Ramnäs Nilsgård 133, en gård där jag tillbringat otaliga sommarkvarter tillsammans med min familj och släktingar.

För några år sedan var det inte säkert att den här trädgården skulle fortsätta tillhöra familjen. Inte förrän då förstod jag nog riktigt vilken betydelse den här gården har haft för mig. Med tankar om att den här trädgården inte längre skulle vara något vi besöker varje sommar, uppenbarades det värde som Ramnäs Nilsgård 133 har för mig. Trädgården såldes dock aldrig, och har fortsatt vara den plats där jag som oftast träffar mina föräldrar, syskon och kusiner. Mina morföräldrar bodde tidigare där, och deras stora ödmjukhet och trädgårdsintresse förvandlade deras trädgård till en sommar-oas för deras barnbarn.

Sedan de gick bort har trädgården förändrats mycket, men jag visste när jag satte igång det här arbetet att den här platsen fortfarande har ett stort värde även för andra personer än jag. När jag förstod att det var möjligt att göra ett arbete om den trädgården, insåg jag att det var en chans att studera den på en nivå som jag troligtvis aldrig skulle ha gjort annars. Det var en möjlighet jag inte ville missa.

Till att börja med vill jag rikta ett stort tack till Anna Jakobsson som har väglett mig genom den här processen, utan hennes hjälp skulle det inte ha blivit någon uppsats. Alla misstag som smugit sig förbi hennes uppmärksamma öga är helt och hållet mina egna. Karin Svenssons hjälp med att identifiera trädgårdens samtida och historiska växter är jag också mycket tacksam för. Tack även till de personer som har ställt upp på intervjuer och tagit sig tid till att bevara mina frågor om trädgården. Ett särskilt tack vill jag rikta till mina föräldrar, som hjälp mig med att leta fram fotografier och annat intressant material för arbetet. Jag vill också rikta ett tack till mina vänner. Trots att jag har skrivit den här uppsatsen själv har jag inte känt mig ensam under process, tack vare det ljus ni skänker tillvaron.

Alnarp 20 mars 2020

Axel Pihl

Sammanfattning

Detta arbetet handlar om hur olika värden kopplade till trädgården till Ramnäs Nilsgård 133 kan bevaras så att trädgården kan fortsätta vara en viktig plats för människor med anknytning till den.

Ramnäs Nilsgård 133 är beläget i Ramnäs by, Göteryds socken, mellan E4 och södra stambanan i höjd med Älmhult. Byn utgörs till stor del av äldre smågårdar, där vissa fortfarande drivs som deltidjordbruk. Landskapet präglas av betade hagar, gamla ekar, sjön och slutna granskogar. Enda fram till 1950-talet var många av gårdarna här nästan helt självförsörjande på livsmedel, och då var trädgården viktig för att hushållsekonomin skulle gå ihop. Sedan dess har mycket förändrats. Trädgårdarnas betydelse är idag något annat än den tidigare har varit. Samtidigt som trädgårdarna fått en annan funktion, består dock en del av dess tidigare värden.

Genom litteraturstudier, analyser av historiska kartor och fotografier samt en rad genomförda intervjuer har jag sammanställt en historik för den här trädgården från slutet av 1800-talet fram till idag. När laga skifte verkställes i byn 1864 och huset fick sin nuvarande plats var självförsörjningsgraden för livsmedel i princip fullständig på gårdarna i Ramnäs. Trädgårdarna hade då en stor ekonomisk betydelse för hushållet. I takt med att nödvändigheten att producera mat lokalt försvunnit, har trädgårdarnas ekonomiska betydelse minskat. På 1960-talet styckades Ramnäs Nilsgård 133 av från åkrarna runt fastigheten för att bli en fritidsbostad. Sedan dess har fastighetens trädgård vuxit i storlek, i samband med att delar av de omkringliggande åkrarna omvandlats till trädgård. Till skillnad från den generella utvecklingen i svenska trädgårdar fortsatte nyttoodlingen i den här trädgården i omfattande utsträckning även under senare delen av 1900-talet. Under 2000-talet har den mesta nyttoodlingen försvunnit och trädgårdens betydelse handlar idag mer om att vara en plats för rekreation. Trädgården har under flera decennier utgjort en viktig samlingspunkt för min släkt.

I kapitlet om trädgårdens värde och betydelse genomförs en värdeanalys baserad på Axel Unnerbäcks kulturhistoriska värderingsmetod (2002) och flera personer med anknytning till Ramnäs Nilsgård 133 intervjuas angående trädgårdens betydelse för dem. Trädgårdens tillskrivna värde och betydelse i den litteratur som använts för uppsatsen diskuteras också.

Uppsatsen innehåller förslag på åtgärder och skötsel med målet att bevara en del av de värdena som trädgården besitter. Förslagen handlar till stor del om att förenkla skötseln för lägre trädgårdsambitioner men samtidigt bevara den mindre krävande nyttoodlingen i form av bär och fruktträd. Även det som är kvar av trädgårdens hortikulturella växter föreslås bevaras.

Trädgårdens primära funktion är idag helt annorlunda jämfört med vad den tidigare har varit. För att trädgården ska behålla sin betydelse är det avgörande att den fortsätter brukas för nyttoväxter i viss omfattning. Genom att de fortsätter odlas kan traditionen leva vidare och trädgården kan fortsätta skapa en kontakt med det förslutna och dess sammanhållande kraft för familjen kan bestå.

Abstract

This project explores how the values attached to the garden at the property Ramnäs Nilsgård 133 can be preserved, and how the garden can continue to be an important place for people connected to it.

Ramnäs Nilsgård 133 is located in the village Ramnäs, Göteryds socken, in the southwestern corner of Kronoberg. The village is formed mainly by old, small, farm properties, some of which still hold cattle and sheep. The landscape is characterized by grazed meadows, old oak trees, a lake, and dense spruce forests. Up until the 1950s, most of the farms were self-sustaining in food production, and during this time the garden made a significant contribution to the household economy. Since then, a lot of change has taken place. The meaning of the garden at Ramnäs Nilsgård 133, to the people living at the property, has changed to a large extent. However, even as the function of the garden has changed, some of its values persist.

Through literature studies, analyses of historical maps and photographs, and multiple interviews conducted, a historical summary has been made for the garden belonging to the property Ramnäs Nilsgård 133. The summary stretches from the end of the 19th century until today. The house got its current position after 'laga skifte', which was executed in 1864 in Ramnäs. During this period of time, local farms provided more or less all the food consumed in the village. The gardens had a large instrumental meaning, providing a substantial part of the food consumed in the household. As the necessity to produce food locally has been reduced, the economic importance of the gardens has diminished. In the 1960s, Ramnäs Nilsgård 133 was detached from the fields surrounding the property, becoming a vacation home. Since then, the size of the garden has grown, as parts of the fields bordering the property have been converted into garden. In comparison with the general evolution of gardens in Sweden, the cultivation of edible crops continued at Ramnäs Nilsgård 133, even expanding, in the decades that followed. However, since the year 2000, most of the cultivation of edible crops is gone. Nevertheless, the garden has continued to be an important gathering place for the family.

In the chapter regarding the value and meaning of the garden, a value analysis based on Axel Unnerbäcks (2002) method, is performed. Moreover, multiple persons with connections to this garden are interviewed about the meaning of the garden at Ramnäs Nilsgård 133 to them. The value and meaning of a garden is also discussed in a wider sense.

This paper contains proposals for maintenance, which aims to preserve some of the values of the garden. The proposals aim to reduce the maintenance need by a large extent, while also preserving the less demanding edible plants, as fruit trees and berry bushes. The roses and perennial plants that are still alive will also be preserved.

The primary function of the garden is totally different than what has been historically. In order to preserve the meaning of the garden, it is essential that the intimate relationship with the land does not disappear. By cultivating the garden, the traditions can survive, and the garden continue to provide a connection with the past, and keep bringing the family together.

Innehållsförteckning	
Inledning	8
Bakgrund	8
Mål, syften och frågeställningar	11
Metod och material	12
Inventering av trädgården	14
Historisk översikt	16
Laga skifte	16
Ett landskap bestående av småbruk	18
Småbrukens trädgårdar	19
Prydnadsväxter	21
Nyttoväxter	22
Fokus på djur	23
Trädgårdsbranschen expanderar	23
Rationalisering	24
Sommarstugor	26
Trädgården växer igen	32
Övergripande värdeanalys för Ramnäs Nilsgård 133	33
En trädgårds värde och betydelse enligt litteraturen	34
Barnbarnen säger sitt	36
Kulturhistoriska värden	37
Trädgårdsarkitektoniska och estetiska värden	37
Identitetsvärden	38
Rekreativa värden	38
Reflektion kring trädgårdens värden generellt	39
Övergripande strategi, målsättningar för bevarande och skötsel	41
Bruka för att bevara	41
Skötselförutsättningar	41
Mål för trädgården som helhet	42
Vårdplan för Ramnäs Nilsgård 133 - Delområden	43
1. Vid linden	44
Beskrivning	44
Historik	44
Värdeanalys	45
Målsättningar och åtgärdsförslag	46
2. Bakom Andrahuset	47
Beskrivning	47
Historik	47
Värdeanalys	47
Målsättningar och åtgärdsförslag	47
3. Mot sjön	50
Beskrivning	50
Historik	50
Värdeanalys	51
Målsättningar och åtgärdsförslag	51
4. Plattorna	53
Beskrivning	53
Historik	53
Värdeanalys	53
Målsättningar och åtgärdsförslag	55
5. Baksidan	56

Beskrivning	56
Historik	56
Värdeanalys	56
Målsättningar och åtgärdsförslag	56
6. Bakom ladugården.	57
Beskrivning	57
Historik	57
Värdeanalys	57
Målsättningar och åtgärdsförslag	58
7. Framsidan	59
Beskrivning	59
Historik	59
Värdeanalys	60
Målsättningar och åtgärdsförslag	62
8. Fotbollsplanen	63
Beskrivning	63
Historik	63
Värdeanalys	63
Målsättningar och åtgärdsförslag	64
9. Garaget	66
Beskrivning	66
Historik	66
Värdeanalys	66
Målsättningar och åtgärdsförslag	66
Beskärningsnyckel.	67
Övrig skötsel	69
Skötsel av gräsytor	69
Skördetider	70
Loggbok.	70
Avslutande reflektioner	71
Metod	71
Material	72
Resultat	72
Insikter och problem på vägen	74
Framtida frågeställningar och arbete	75
Slutord	76
Källförteckning	77
Litteratur	77
Otryckta källor	78
Arkiv	78
Personlig samling	79
Muntliga källor.	79

Inledning

Bakgrund

Detta arbete ska bidra till att bevara en del av det gröna kulturarv som finns på Ramnäs Nilsgård 133, utanför Älmhult. Gården togs över av mina föräldrar, Anna och Magnus Pihl, 2017 men har varit i familjens ägo sedan 1950-talet. Fastigheten är belägen knappt 2 mil väster om Älmhult i Göteryds socken, Kronobergs län, precis intill sjön Römningen. Huset byggdes på 1800-talet och det var från början en lantbruksfastighet med djur i den lilla ladugården. När min mormor och morfar tog över var dock lantbrukets tid förbi. De fortsatte trots det att odla och sköta om trädgården. De hade ett stort trädgårdsintresse och var i princip självförsörjande på frukt, bär och grönsaker under 80- och 90-talet. Nu har odlingen i trädgården legat i träda i drygt 10 år.

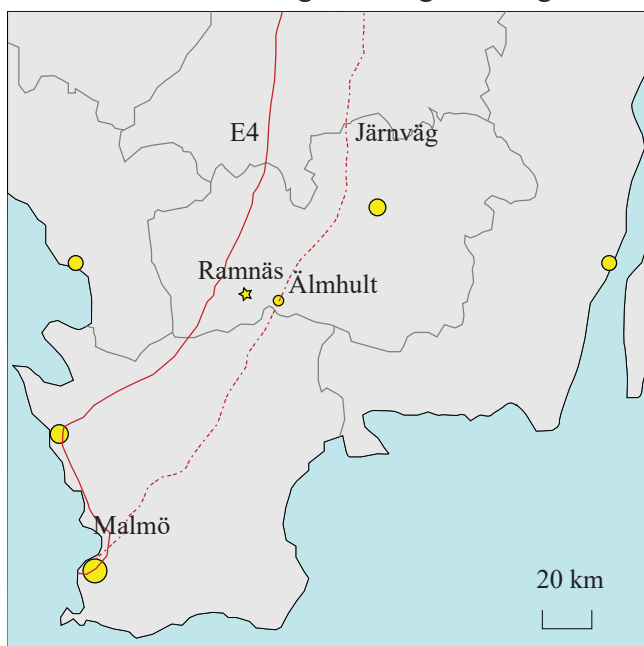

Fig 1. Ramnäs by i Göteryds socken ligger precis mellan södra stambanan och E4 i södvästra Kronoberg. (Illustration, Axel Pihl, feb 2020, underlag: minkarta © Lantmäteriet)

Mina föräldrar har lite idéer om att försöka fortsätta traditionen att odla ätbara växter i trädgården och försöka få tillbaka åtminstone lite av dess tidigare innehåll. De bor dock inte där permanent utan besöker den 1-2 helger i månaden och några veckor under sommaren, vilket påverkar skötselförutsättningarna för trädgården. Den här gården har en viktig roll i familjen och har länge fungerat som en plats där vi ofta samlas.

Gården är placerad i en bygd som genomgått stora förändringar under de senaste 100 åren. Precis som i resten av Sverige och Europa skiljer sig sätten som landskapet brukas och förvaltas idag mycket mot hur det såg ut vid förra sekelskiftet. Att landskapet förändras är i sig inget konstigt, det gör det hela tiden. Geografen Marc Antrop beskriver landskapet som ett uttryck för en dynamisk interaktion mellan naturens och kulturens krafter i den fysiska miljön (Antrop, 2005, s. 22). Under 1900-talet menar Antrop att många har sett på förändringen av landskapet som ett hot – ett hot mot förlorad biologisk mångfald, landskapets sammanhållning och den lokala identiteten. Detta betyder att det behövs nya sätt att förvalta landskapet, för att nå en hållbar markanvändning.

Förändringar i landskapet har varit resultat av teknologiska innovationer och sociala förändringar (ibid, s. 23). Under lång tid av människans historia var förändringarna i landskapet långsamma och lokala. Landskapet formades av att flera generationer levde och brukade en viss plats på ett liknande vis. Marken värdesattes och en långsiktigt hållbar utveckling hade en självklar plats i brukandet (ibid, s. 25). Under det senaste seklet har förändringarna skett allt snabbare och efter andra världskriget ökade takten ytterligare. Den lokala autonomin minskar i takt med att världen blir allt globalare

Fig 2. Ramnäs Nilsgård 133 är beläget i ett skogs- och beteslandskap precis intill sjön Römningen. (Illustration, Axel Pihl, feb 2020, underlag: flygfoto © Lantmäteriet)

Fig 3. Ramnäs Nilsgård 133 gränsar till en annan trädgård i norr och beteshagar i övriga väderstreck. (Illustration, Axel Pihl, mars 2020, underlag: flygfoto © Lantmäteriet)

(Antrop, 2005, s. 25). Historiska landskap förfaller i rask takt medan samtidens landskap påtvingas snarare än integreras i befintliga strukturer. De drivande faktorerna av förändringen av landskapet är enligt Antrop tillgänglighet, urbanisering och globalisering (ibid, s. 26). Dessa faktorer har alltid påverkat var samhällen har placerats och hur de utvecklats. Globaliseringen bryter ofta det lokala samhällets relation med landskapet. Idag värderas landsbygden i Europa i allt större utsträckning till dess potential att tillfredsställa urbana behov, som belyses av citat som "the countryside is becoming a place for living, not for making a living" (ibid, s. 30).

Antropologen Tim Ingold (2011, s. 189) beskriver landskapet som ett långlivat spår av tidigare generationers liv och arbete. Dessa spår tynar dock bort när aktiviteterna i landskapet förändras (ibid, s. 197). Antrop menar att det finns viktiga lektioner att lära från hur landskapet har förvaltats historiskt. Traditionella bruksmetoder ledde till en stor mångfald av hållbara landskap och gav platser en tydlig lokal identitet (ibid, s. 31). Dessa landskap besitter mycket förlorad kunskap om hållbara skötseltekniker. De historiska landskapen kan inte återvända, men Antrop anser det viktigt att studera hur de värdefulla historiska element som finns kvar bäst bevaras och integreras i det moderna landskapet (ibid, s.32). Relationen till landskapet förändras också när aktiviteterna i landskapet förändras. Ingold beskriver det som att människan blir en del av det landskap där vi tillbringar vår tid, precis som landskapet blir en del av människan (Ingold, 2011, s. 191).

Frågan som följer är hur en gård som Ramnäs Nilsgård 133 kan bidra till att bibehålla en intim relation mellan människa och landskap.

Mål, syften och frågeställningar

Trädgården har varit en viktig social plats, med utrymme för odling och andra utomhusaktiviteter. Målet är att dokumentera och bevara kunskap om hur trädgården har använts och visa på vilken betydelse den har haft för de som har bott på gården genom åren. Ett annat mål är att anpassa trädgårdens innehåll och utformning för de samtida skötsel förutsättningarna, men med hänsyn till de historiska värden och spår som finns där idag, för att bibehålla relationen till landskapet i en snabbt förändrad omvärld.

Syftet med arbetet är att bidra till att trädgården till Ramnäs Nilsgård 133 kan fortsätta förvaltas för att förbli en betydelsefull plats för de som brukar och besöker gården, genom att formulera riktlinjer för ett bevarande av det gröna kulturarvet. Ett vidare syfte med arbetet är att det kan vara användningsbart för andra i trakten som befinner sig i liknande situationer där de tagit över lantbruksfastigheter med intressanta trädgårdar men enbart besöker dem sporadiskt och därför inte har tid för en trädgård som kräver intensiv skötsel.

Frågor att besvara:

Hur har trädgården sett ut och använts genom historien och vilka växter har odlats där?

Hur förhåller sig trädgården till en landskapshistorisk och trädgårdshistorisk kontext?

Vilken relation har de boende haft till trädgården? Vilken har deras självförsörjningsgrad varit av det som odlas?

Vilka kulturhistoriska, trädgårdsarkitektoniska/estetiska, rekreativa och identitetsvärden finns i trädgården idag?

Hur är det möjligt att bevara eller förstärka och/eller rekonstruera trädgårdens värden och historiska spår med en rimlig skötselinsats?

Hur kan strategier och mål formuleras för trädgårdens bevarande?

Metod och material

Jag använde dokumentations-, inventerings-, och värderingsmetoder som beskrivs i *Historiska Trädgårdar – Att bevara ett föränderligt kulturarv* av Maria Flinck (2013) för att samla in historiskt material samt för inventering av trädgården. För att få tag på historiskt material kontaktade jag i första hand byns hembygdsförening och Kronobergs länsmuseum. Jag analyserade historiska kartor från lantmäteriet samt intervjuade personer med anknytning till gården. Intervjuer genomfördes med Hans Jönsson, Inger Nilsson, Roland Svensson, Ingrid Elf, Anna Pihl, Magnus Pihl och Eva Nilsson, för att ta reda på historisk information om den här trädgården och om byn Ramnäs. Inför intervjuerna skrev jag ned ett antal frågor, men jag ställde också följdfrågor utifrån vilka svar jag fick. Hans Jönsson bor och är uppvuxen i grannfastigheten till Ramnäs Nilsgård 133 och intervjuades i trädgården. Inger Nilsson är också uppvuxen och bor fortfarande i Ramnäs, och intervjuades i sitt kök. Roland Svensson är uppvuxen i Göteryd och hyrde tillsammans med sin fru, Britt, Ramnäs Nilsgård 133 under ett år på 50-talet. Roland beskrev Åsa och Helmer som sina närmaste vänner, och har tillbringat mycket tid i den här trädgården. Roland intervjuades via telefon. Ingrid Elf intervjuades också via telefon. Ingrid är uppvuxen på en annan grannfastighet till Ramnäs Nilsgård 133 och känner Helmer sedan hon var liten.

Min mamma och pappa, Anna och Magnus Pihl, intervjuades samt fick skissa med hjälp av fotografier och minnen hur trädgården sett ut tidigare. De fick en karta enbart med tomtgränsen och placeringen av byggnaderna och fick sedan skissa upp hur de mindes de olika delarna av trädgården. Annas syster, Eva Nilsson, fick också återberätta sina minnen, med stöd av fotografier, från trädgården.

För att ta reda på hur människor med anknytning till den här trädgården värdesätter den genomförde jag semi-strukturerade intervjuer via telefon med sex av Åsa och Helmers barnbarn. De har alla tillbringat många somrar och annan ledig tid i Ramnäs. Jag ställde samma förberedda frågor till samtliga, men följde upp med olika följdfrågor beroende på vilka svar jag fick. De intervjuade är Oscar Wicksell, Johanna Wicksell, Ebba Evanni, Erik Pihl, Karl Nilsson och Viggo Pihl.

Arbetets största avgränsning är själva inventeringen. Fältinventeringen utfördes vid två tillfällen (27/10, 24/11) under vintern 2019/2020. Därmed har lökar och sommarblommor samt en del perenner inte identifierats. Sorterna på fruktträden har heller inte bestämts. Inventering behöver kompletteras efter att arbetet avslutats. Om tiden hade funnits skulle det också finnas fler personer med anknytning till den här platsen som säkert hade kunnat bidra med intressant information.

Den här uppsatsen ska fungera som en vård- och en underhållsplan för trädgården. I det här dokumentet ska jag beskriva vilka som har bott i fastigheten och diskutera hur de använt trädgården, hur trädgården sett ut och vilka växter de odlat. Det kommer också innehålla en nulägesbeskrivning, en värdeanalys baserad på både trädgårdens historia och nuvarande användning, samt en målsättning för den fortsatta utvecklingen och bevarandet av trädgården. Mål och strategier för trädgårdens framtid formuleras i samråd med ägarna. Målgruppen för mitt arbete är ägarna av gården, men också andra fastighetsägare som befinner sig i liknande situationer.

Jag har även inspirerats av Louise Olofssons kandidatarbete *En trädgårdsprojektering av Östregård med en historisk ansats* (2009) samt Nina Lindbergs masterarbete *Emmeryd 5:11 gestaltning av ett landskap i Blekinge med hänsyn till natur-, kultur- och upplevelsevärden* (2014).

Övrig litteratur som ligger till grund för det här arbetet är bland annat:

Abelin, Rudolf (1902). *Den mindre trädgården: en bok för täppan och torpet*. Stockholm: Fritzes bokförlag

Flinck, Maria (1994) *Tusen år i trädgården – Från Sörmländska herrgårdar och bakgårdar*. Stockholm: Tidens Förlag; Södertälje: Torekällbergets museum

Myrdal, Janken & Morell, Mats (red.) (2001). *Det svenska jordbrukets historia. Bd 4, Jord-bruket i industrisamhället: 1870-1945*. Stockholm: Natur och kultur/LTs förlag i samarbete med Nordiska museet och Stiftelsen Lagersberg

Persson, Boel & Jakobsson, Anna (2011). *Vårdplan för Göholms park och trädgård*. Alnarp: Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, SLU

Wilke, Åsa (2006). *Villa trädgårdens historia – ett 150-årigt perspektiv*. Stockholm: Prisma

Unnerbäck, Axel (2002). *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet

De böcker och artiklar som presenteras här är av olika karaktär och används på olika sätt i uppsatsen. *Den mindre trädgården: en bok för täppan och torpet* (Abelin, 1902) är en mönsterbok om hur Abelin ansåg att trädgårdar bör se ut. Det är inte en beskrivning av hur trädgårdarna faktiskt såg ut vid den här tiden. Flincks *Tusen år i trädgården – från Sörmländska herrgårdar och bakgårdar* (1994) är en av få böcker som tar upp trädgårdars historia i Sverige och Flinck utgår från originalkällor. Eftersom det här arbetet handlar om trädgården till en fastighet som tidigare bedrevs som ett familjejordbruk har det varit viktigt att den svenska jordbrukshistorien också fick en plats i uppsatsen. Myrdal och Morells *Det svenska jordbrukets historia* (2001) verkar vara en av de mer omfattande sammanställningarna av svensk lantbrukshistoria. Boel Perssons och Anna Jakobssons *Vårdplan för Göholms park och trädgård* (2011) har fungerat som inspiration för upplägget av uppsatsen. *Villaträdgårdens historia – ett 150-årigt perspektiv* (2006) är en normerande källa som i stor utsträckning utgår från andra böcker, inte från originalkällor. Samtidigt är det en av få böcker som beskriver den svenska villaträdgårdens moderna historia. Eftersom det inte finns någon värderingsmetod för trädgårdar har jag utgått från Unnerbäcks *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* (2002). Den värderingsmetoden har använts för trädgårdar tidigare.

Inventering av trädgården

Fig 4. Illustration: Axel Pihl

Träd / prydnadsbuskar / klätterväxter

1. Alm (*Ulmus glabra*)
2. Ask (*Fraxinus excelsior*)
3. Avenbok (*Carpinus betulus*)
4. Björk (*Betula pendula*)
5. Bok (*Fagus sylvatica*)
6. Bukettspirea (*Spiraea x vanhouttei*)
7. En (*Juniperus communis*)
8. Forsythia (*Forsythia x intermedia*)
9. Gullregn (*Laburnum alpinum*)
10. Hassel (*Corylus avellana*)
11. Hästkastanj (*Aesculus hippocastanum*)
12. Kaprifol (*Lonicera caprifolium*)
13. Klibbal (*Alnus glutinosa*)
14. Lind (*Tilia cordata*)
15. Lönn (*Acer platanoides*)
16. Murgröna (*Hedera helix*)
17. Måbär (*Ribes alpinum*)
18. Naverlönn (*Acer campestre*)
19. Oxel (*Sorbus intermedia*)
20. Slånaronia (*Aronia prunifolia*)
21. Snöbär (*Symphoricarpos albus*)
22. Syrén (*Syringa vulgaris*)
23. Tall (*Pinus sylvestris*)

Fruktträd / bärbuskar

24. Aprikos (*Prunus armeniaca*)
25. Fläder (*Sambucus nigra*)
26. Gråpäron (*Pyrus communis* 'Gråpäron')
27. Plommon (*Prunus domestica* cv.)
28. Päron (*Pyrus communis* cv.)
29. Röda vinbär (*Ribes rubrum* cv.)
30. Surkörsbär (*Prunus cerasus*)
31. Vinranka (*Vitis vinifera*)
32. Äpple (*Malus domestica* cv.)

Rabatter

- A) Bolltistel (*Echinops bannaticus*)
- B) Höstanemon (*Anemone tomentosa*), japansk klätterros (*Rosa multiflora*), praktspirea (*Spiraea japonica*)
- C) Lavendel (*Lavendula angustifolia*), Rosa cv., brudslöja (*Gypsophila paniculata*)
- D) Höstanemon (*Anemone tomentosa*), hummle (*Humulus lupulus*), höstaster (*Symphyotrichum novi-belgii*), blåklocka (*Campanula*), praktlysing (*Lysimachia punctata*)
- E) Kungsmynta (*Oreganum vulgare*), doftpion (*Paeonia lactiflora*), nattljus (*Oenothera biennis*), kransveronica (*Veronicastrum virginicum* 'Fascination'), gullris (*Solidago virgaurea*)
- F) Dagglåpa (*Alchemilla mollis*), rosenval (*Lathyrus latifolius*), malört (*Artemisia absinthium*)
- G) Gul nunneört (*Pseudofumaria lutea*)
- H) Kärleksört (*Hylotelephium telephium*)
- I) Vresros (*Rosa rugosa*)
- J) Honungsros (*Rosa helenae*), kärleksört (*Hylotelephium telephium*), strålrudbeckia (*Rudbeckia fulgida* var. *Sullivantii* 'Goldsturm'), purpurklätt (*Lychnis coronaria*)
- K) Randgräs (*Phalaris arundinacea*)
- L) Jungfruros (*Rosa alba*), kärleksört (*Hylotelephium telephium*)
- M) Stenros (*Rosa canina*), Strålrudbeckia (*Rudbeckia fulgida* var. *Sullivantii* 'Goldsturm')

Beskrivning

I norr gränsar trädgården mot en annan trädgård och i de andra väderstrecken gränsar trädgården mot hagar där kor och kalvar betar. Sjön ligger knappt 100 m från trädgården.

Historisk översikt

Den här texten handlar om trädgård och jordbruk i Sverige, i Göteryds socken i västra Kronobergs län och vid fastigheten Ramnäs Nilsgård 133. Trädgårds- och jordbruksodling har utvecklas sida vid sida under lång tid och de delar av trädgården som under senare delen av 1900-talet användes för frukt-, bär- och grönsaksodling vid Ramnäs Nilsgård 133 var tidigare åker. Trädgården växte under 1900-talet alltså på åkerns bekostnad. Förändringarna i jordbruket påverkade förutsättningarna för trädgården.

Det är först vid vikingatiden i Sverige som åker- och trädgårdsodling börjar skiljas åt (Flinck, 1994, s. 13). De trädgårdarna som etableras influerades mycket av klosterträdgårdar och en stor del av de nya växterna introducerades via klostren. Under lång tid var dock trädgårdarna väldigt små och det är först i början på 1800-talet som trädgårdar blir vanliga i Mellansverige (ibid, s. 149).

Att finna information om hur svenska allmogeträdgårdar såg ut för över 100 år sedan är inte helt enkelt. Eftersom det knappt finns något dokumenterat om hur trädgården jag undersöker såg ut förrän 1950-talet har jag sökt i litteratur för generella riktlinjer om hur liknande trädgårdar i Sverige och i Göteryds socken har sett ut under den här perioden. Med hjälp av den insamlade litteraturen har jag försökt få en bild av hur trädgården för Ramnäs Nilsgård 133 kan ha sett ut under denna period.

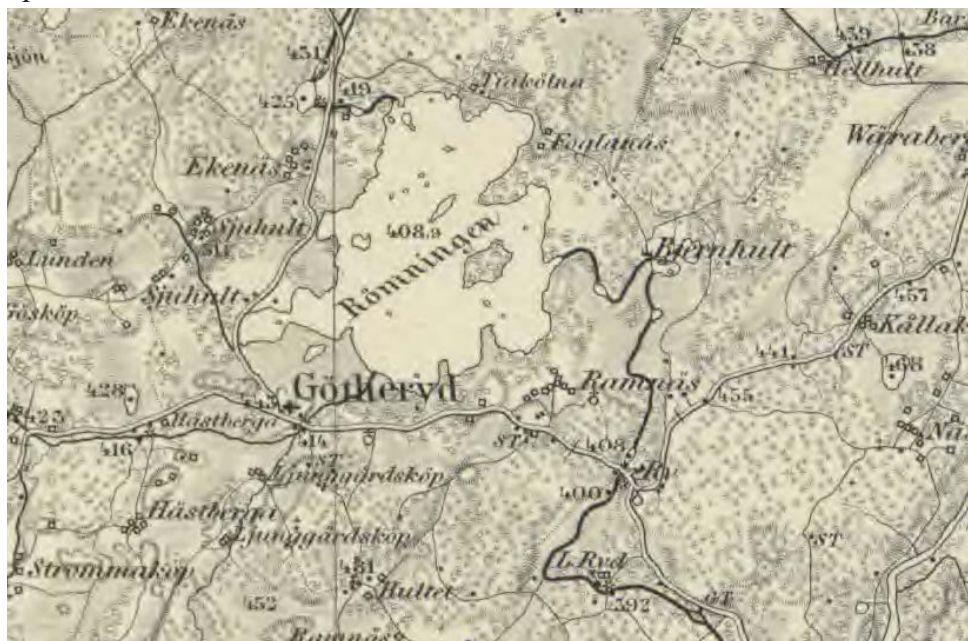

Fig 5. Före laga skifte låg alla husen i Ramnäs samlade på ett ställe.

(© Lantmäteristyrelsen
arkiv: F22-36:2)

Laga skifte

1827 beslutade den svenska staten att genomföra laga skifte. Det resulterade i att byar splittrades upp och många av husen flyttades ut i det omkringliggande landskapet (Andersson, Holdar, Litorell, Nilsson, Nisser, 1990, s. 12). Boningshuset för Ramnäs Nilsgård 133 fick sin nuvarande plats efter laga skifte som verkställdes 1864 i byn. I och med skiftet fick varje gård mer plats för trädgårdsodling intill boningshuset (Flinck, 1994, s. 157). Syftet med skiftesreformerna var att effektivisera jordbruket. De tidigare utspridda långsmala tegarna som tillhörde varje fastighet slogs samman så att varje gård fick sin mark mark samlad på ett ställe (Andréasson, 2005, s. 15).

Laga skifte verkställs år 1864 i Ramnäs (Lantmäterimyndigheternas arkiv: 07-göt-216, s. 1). Före skiftet låg hela byn samlad närmare landsvägen (Rikets allmänna kartverks arkiv: Ljungby J243-14-1, s. 1). När skiftet genomfördes fanns det fem gårdar i byn: Simonsgården, Jon Jonssonsgården, Jon Nilssonsgården, Erlandsgården och Östregård (Lantmäteristyrelsens arkiv: F22-36:2, s. 2). Det var

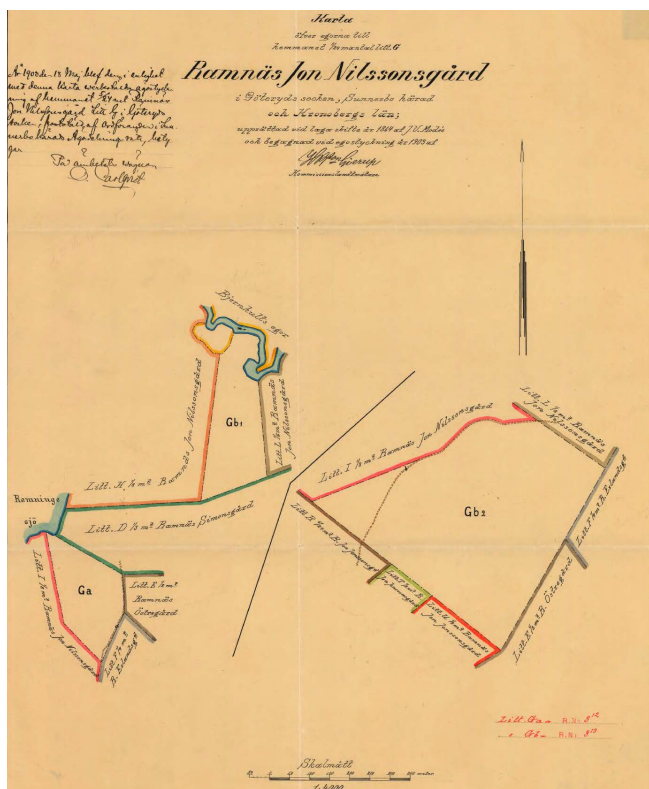

Fig 6. Vid laga skifte flyttas många av gårdarna ut i det omkringliggande landskapet. Gårdarna delades i flera delar. Det orange strecket markerar gränsen för Jon Nilssonsgården littera H. Kartan är från år 1903.

(© Lantmäterimyndigheternas arkiv: 07-göt-216, s. 1)

dock fler än fem familjer som bodde i byn. Varje gård ägdes av ett flertal personer. Ramnäs Nilsgård 133 är en av de gårdar som bildas av Jon Nilssonsgård, vilken före skiftet ägdes av sju personer. Vid skiftet tilldelades ägarna mark på olika platser i byn. De stengärdesgårdar som fortfarande syns i landskapet byggdes upp efter laga skifte (Andréasson et al, 2017, s. 54).

Ramnäs Jon Nilssonsgård delades alltså upp i flera delar och Ramnäs Nilsgård 133 ligger idag på den del av Jon Nilssonsgård som benämndes littera H efter skiftet och bestod av 1/8 mantal (Lantmäterimyndigheternas arkiv: 07-göt-216, s. 1). Det har inte gått att se vem som tilldelades littera H i de dokument jag har kommit över, men den bör ha tillhört Jonas Olofsson. Området som heter littera H på kartan från 1903 består idag av flera gårdar, bl a den gård där Ingrid Elf respektive Hans Jönsson vuxit upp. Ingrid föddes 1948 och bodde på en av grannfastigheterna till Ramnäs Nilsgård 133 fram till 1968. Hans är född 1957 och uppvuxen på en annan grannfastighet i Ramnäs. Den biten mark har alltså delats vid något tillfälle, men när och hur har jag inte lyckats finna i arkiven. Jonas Olofsson och hans maka Britta födde Kristina år 1859 (Göteryds födelsebok 1854- 1859, s. 41). 21 augusti 1883 föder Kristina Karl August på Ramnäs Nilssonsgård. Maken var okänd (Födelsebok Göteryd 1882-1891 C:9, s. 29). Enligt husförhörlängderna som genomförs 1868-1873 hade Kristina två syskon, Johan Peter f. 1860 och August f. 1864. Drängen Elias Göransson och pigan Johanna Olofsdotter stod också skrivna i hushållet (Göteryds kyrkoarkiv, husförhörlängder, s. 16). Det var alltså sju personer i hushållet som den här gården skulle försörja. Jonas Olofsson hade titeln hemmansägare (Folkräkning 1890). I Sverige var hemmansägare vad självägande bönder kallade sig från omkring 1870 (Myrdal & Morell, 2001 s. 22). De särskiljde sig från jordlösa jordbrukare som torpare och statare. 12 december 1891 dog Jonas Olofsson. 1895 gifte sig Kristina med Sven Andersson Rapp från Osby (Sockenbok Göteryds församling 1905-1924 s. 48) och samma år flyttade Sven in på gården (Församlingsbok Göteryd 1895-1905 del 2 s. 481). Kristina dör 1940, Sven 1945, Karl August 1955.

Enligt hembygdsföreningen var en gård på 1/8 mantal med ca 2,5 ha åker tillräckligt för att försörja en familj (Andréasson, Andersson & Johansson, 2017, s. 49). Den första familjen på gården levde alltså troligtvis uteslutande på vad gården gav utan något lönearbete vid sidan om. Troligtvis liknade livet på Ramnäs Nilsgård 133 i stor utsträckning livet på de andra gårdarna i byn och i Göteryds

socken. Det lär ha funnits ett grönsaksland, några bärbuskar och fruktträd i trädgården. De höll säkerligen ett litet antal djur, med 2-3 kor, 2-3 grisar och några höns. Det växte säkert några få perenner någonstans för deras doft och blomnings skull, ex vid farstun, under fönster eller utmed en någon fasad. Det mesta arbetet la de nog på åkrarna och djuren men trädgården var viktig för att de skulle överleva. Sju personer bodde och sysselsatte sig på fastigheten, trots att det var en liten gård.

I början av 1800-talet får Lantbruksakademin i uppdrag att bilda hushållningssällskap, en uppgift som senare tas över av lantbruksstyrelsen (Andersson et al 1990, s. 100). Hushållningssällskapens medlemmarna består av herrgårdsägare, inspektorer, präster, högre tjänstemän, och några få bönder (Flinck, 1994, s. 157). Hushållningssällskapen är främst inriktade på lantbruk, men de stödjer också trädgårdsodling, bl a lin- och humleodlingen (Flinck, 1994, s. 157). 1890 hade hälften av Sveriges 20 hushållningssällskap länsträdgårdsmästare vars främsta uppgift var att främja trädgårdarnas utveckling (Andersson et al, 1990, s. 67). De tog fram en del informationsmaterial, stödde skolträdgårdsverksamhet och delade ut gratis fruktträd till bönder (Flinck, 1994, s. 157).

Under andra halvan av 1800-talet utkom en rad med skrifter om skolträdgården och deras anläggning, skötsel och pedagogik och i folkskolestadgan 1842 uttrycktes en önskan om att lärare skulle undervisa i trädgårdsskötsel (Flinck, 1994, s. 158). Trädgårdsodling beskrevs som nyttig både för kropp och själ (Flinck, 1994, s. 159). Vid flera av skolträdgårdarna i Sörmland fick barnen prova på att ympa fruktträd och de fick sedan ta med de träd de hade ympat hem. I vissa fall fick de även ta med en bärbuske hem (Flinck, 1994, s. 159). Under 1800-talet övertar de ympade fruktträden de frösådda trädens plats. De ympade träden planterades i raka rader, ofta med potatis eller grönsaksodling mellan raderna (Flinck, 1994, s. 160). Trädgården växte och blev en viktigare del för de svenska bönderna.

Ett landskap bestående av småbruk

I slutet på 1800-talet hade fortfarande de flesta svenskar någon typ av anknytning till jordbruket. Det fanns vid den här tiden ca 250 000 bondehushåll i Sverige (Myrdal & Morell, 2001, s. 30). Gårdarna var små jämfört med dagens och att äga en häst och fyra kor kunde räknas som medelklass (ibid, s. 33). 1800-talets jordbruk producerade inte enbart råvaror utan förädlade även maten. Jordbrukarna syr och snickrar också det som behövs på sina gårdar (Andersson et al, 1990, s. 14) Vid förra sekelskiftet levde omkring hälften av de 3159 personer som bodde i Göteryd socken på jordbruk. Övriga arbetsområden var skogen, Delary pappersbruk och den offentliga sektorn (Andréasson, 2017, s. 47). Det var ingen sträng uppdelning där människor antingen lönearbetade eller brukade jorden, utan många höll på med både och. De vanliga var att även de som lönearbetade odlade och höll några djur. (ibid, s. 49).

Under första halvan av 1900-talet när Sven, Karl August och Kristina bodde i huset var de troligtvis också till största delen självförsörjande på livsmedel. Jag har inte lyckats finna något dokumenterat om vad de odlade för växter i trädgården men bouppteckningar efter Kristina och Svens bortgång visar att de fortsätter driva ett småbruk fram tills de dör. Kanske minskar självförsörjningsgraden något då både Sven och Karl August även lönearbetade. Sven arbetade i pappersbruket och Karl August arbetade som snickare (Folkräkning 1910). Trädgården på deras tid var betydligt mycket mindre än den är idag. Från bouppteckningen efter Kristinas död 1940 nämns bl a att det finns två kor, en gris, en slättermaskin, en vagn, en plog, en vält och en fjäderharv (Sunnerbo häradsrätt, 1940). 1945 fanns det en ko och en gris på gården (Sunnerbo häradsrätt, 1945).

Gårdarna stannade ofta länge i familjen. I ett urval om 14 000 svenska gårdar från 1937 hade hälften av gårdarna varit i samma släkt i 100 år eller mer. En fjärdedel hade varit i släkten i minst 150 år (Myrdal & Morell, 2001, s. 39). De var framför allt de små och medelstora gårdarna som stannade

länge i samma släkts ägo. På de stora gårdarna var avkastningen på gården viktig, och om inte jordbruket var lönsamt kunde de sälja gården och investera i något annat. Den möjligheten fanns inte för småbrukare. De tog ofta arbete utanför gården när möjligheten gavs, eftersom det många gånger innebar en högre lön. Att sälja gården var dock inget alternativ. Fastighetens värde var lågt och gav inte några större inkomster, samtidigt som den fungerade som en arbetslöshetsförsäkring. Om det var svårt att hitta jobb fanns det alltid något som behövdes göras på gården (Myrdal & Morell, 2001, s. 35).

På de små gårdarna var hela familjen sysselsatt med arbete under slutet av 1800-talet. Arbetsfördelningen följde tydliga köns- och åldersmässiga linjer. Husbonden hade huvudansvar för åkerbruket, skogsarbetet och hästarna. Under honom arbetade främst andra män, men vid arbetsintensiva perioder kunde kvinnor också delta (Myrdal & Morell, 2001, s. 48). Bondhustrun hade ansvar för hushållet och för kreaturen. Exempelvis var det i princip enbart kvinnor som mjölkade vid slutet av 1800-talet (Myrdal & Morell, 2001, s. 52). Barnen på gården passades antingen av mor- och farföräldrarna, eller så följde de sin mamma och deltog i hennes sysslor (Myrdal & Morell, 2001, s. 53). Många gårdar hade anställda. Under 1800-talet utgjorde pigor och drängar majoriteten av de anställda. De var vanligtvis årsanställda och deras ersättning bestod till största del av fritt husrum och mat. En mindre kontant ersättning utbetalades i slutet av oktober då arbetssäsongen var över (Myrdal & Morell, 2001, s. 43). I takt med industrialiseringens utveckling lämnade männen gårdarna för bättre betalde arbeten i industrin. Då lämnades yngre och kvinnor kvar på gården i allt större omfattning (Myrdal & Morell, 2001, s. 61).

Inger Nilsson, som är kusin med Ingrid Elf, växte upp på en annan gård i Ramnäs. Hon berättade att trädgårdsodling främst sköttes av kvinnorna i byn, och eftersom Karl August bodde ensam på gården i tio år är det möjligt att trädgården var mycket enkel under 1940- och 50-talet (intervju, 21/12/19). Ingrid var som barn en gång och drack kaffe hos Karl August tillsammans med sin mor. Karl August hade nog varit sjuk så Ingrids mor skulle kolla till honom eftersom han bodde ensam. Ingrid minns inte att det då fanns några djur på gården och minns inte ifall det fanns några odlingsland. Det var en enkel trädgård. Det stod några höga perenner med gula kronblad och brun knapp på sidorna om farstun på framsidan (intervju, 15/1/20). Det kan möjligtvis ha varit en trädgårdssolbrud (*Helenium Autumnale*-gruppen), höstsolros (*Helianthus pauciflorus*) eller en gullboll (*Rudbeckia laciniata* var. *hortensia*). I fönstret låg torkade eterneller som kan ha kommit från egna gården.

Småbrukens trädgårdar

På torpen och småbruken odlades en mängd olika växter. Det odlades framförallt nyttoväxter men vackra blommor och träd hade också en viktig plats i den lilla täppan. Trädgårdarna vid de små jordbruken och torpen var viktiga för att fylla borden med mat, ”ja, hemmets hela trefnad och ekonomi knytes i detta fall kring trädgården” som Rudolf Abelin uttrycker det (Abelin, 1902, s. 12). Trädgårdsarbetet fick inte bli för krävande. Om arbetet istället utfördes i måttlig mängd kunde trädgården bli en fröjd för hela familjen samtidigt som förråden kunde fyllas med mat. Kring förra sekelskiftet var trädgården en viktig pusselbit i samhällsbygget i Sverige. Med egnahemsinitiativen skulle möjligheterna för den breda massa att ha råd med ett hus med trädgård förverkligas. Staten subventionerade lån för Egnahem och smågårdar. Lånen riktade sig främst mot små jordbruk på landsbygden, med två tredjedelar av de 109 000 lån som betalades ut gick till den typen av enheter. Ifall Sven, Kristina och Karl August erhöll några sådana lån vet jag inte. En egen trädgård ansågs vara ett viktigt instrument för att stärka familjevärden, stödja självförsörjning av livsmedel och öka den ekonomiska självständigheten. Smågårdar på landsbygden såg som framtidens jordbruk. (Dewaelheyns & Jakobsson, 2015, ss. 213-214). Trädgårdsarbete ansågs ge barnen en god uppfostran och mannen i familjen fick en anledning att hålla sig bort från krogen på kvällarna (Abelin, 1902, s. 13).

Fig 7. Flygfoto från 1950-talet. Notera hur liten trädgården är. © Johan Ahlén, flygfotohistoria.se

Flygfoton från 1950-talet visar att det växer en rad med stora lönnträd på sidorna om den tidigare infarten till trädgården. Två av dessa står fortfarande kvar efter att uppfarten har flyttats. Ett knuthamlat askträd växer intill lönnarna idag och att döma av dess stamomfång lär det vara i liknande ålder som lönnarna.

Enligt Flinck planterades ofta träd och buskar runt gården för vindskydd i slättbygder medan träden runt gårdarna högs ned i skogstrakter (Flinck, 1994, s. 167). Från senare delen av 1800-talet planterades ofta vårdträd framför huset eller vid sidan om grinden och det var vanligt att hamla träden på gården till vinterfoder för djuren (Flinck, 1994, s. 168).

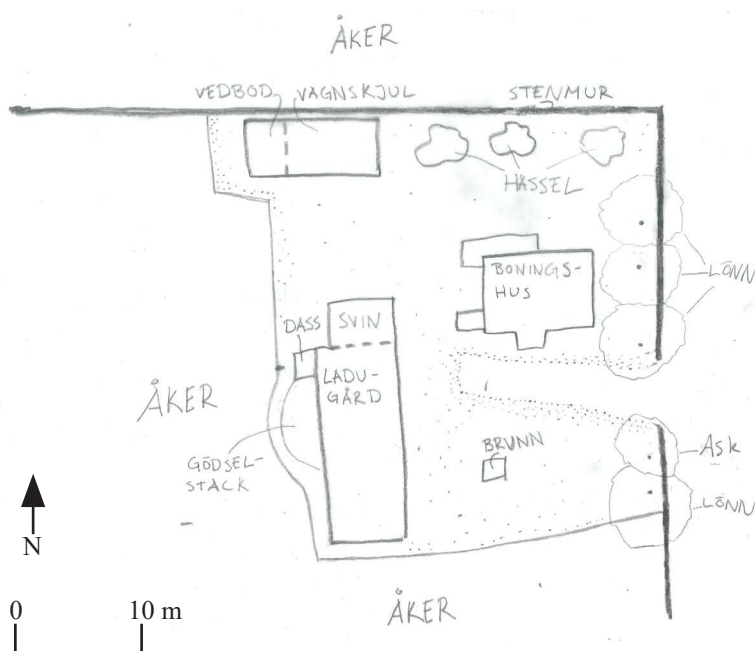

Fig 8. Illustration: Axel Pihl, utifrån flygfoto från 1950-talet och fastighetskartan från 1966.

1950

Växter

Hassel (*Corylus avellana*)
 Hägg (*Prunus padus*)
 Krasse (*Tropaeolum*)
 Lönn (*Acer platanoides*)
 Vinbärsbuskar (*Ribes* cv.)
 Äppleträd (*Malus domestica* cv.)

Troligtvis växte en trädgårdssolbrud (*Helenium Autumnae*-Gruppen), en perenn solros (ex höstsolros, *Helianthus pauciflorus*) eller en gullboll (*Rudbeckia laciniata* var. *Hortensia*) vid farstun.

Det är inte säkert att det fanns ett grönsaksland vid den här tiden. Karl August är i 70 års åldern och bor själv i huset. Vid den här tiden sköttes trädgårdsodlingen framför av kvinnorna i byn.

Kring förra sekelskiftet anlades bondgårdarnas trädgårdar inte efter någon plan utan de grävdes upp och inhägnades efter behov. Sällan placerades tomten på den bästa åkermarken, utan ofta placerades husen på höga platser i landskapet (Flinck, 1994, s. 170). Efter att de stora gårdarna började planeras i slutet av 1800-talet försökte vissa bönder efterlikna dessa genom att plantera alléer och fruktträd i raka rader och indela trädgården i så rätvinkliga och symmetriska kvarter som möjligt. Gårdsplanen gjordes vid den här tiden om från att bestå av friväxande gräs till att vara sandad och avgränsad med rödmålade spjälstaket eller en friväxande häck (ibid). Abelin förordade att grusgångarna hölls till ett minimum eftersom de krävde en hel del arbete för att hållas ogräsfria samtidigt som de inte gav något tillbaka, så som arbetet i odlingslanden gjorde (Abelin, 1902, s. 18). Om gångarna gick utmed ett odlingsland rekommenderades att plantera en rad med kantväxter så att gruset inte hamnade i odlingsbädden. Kantväxterna kunde exempelvis vara persilja, isop eller tusensköna (ibid, s. 19). Vid sekelskiftet var också syrenbersåer vanliga (Flinck, 1994, s. 170). Mitt i bersån fick gärna ett bigarråträd planteras (Abelin, 1902, s. 19). Blomsterlyxen förordades planteras närmast bostaden, med tidiga vårlökar precis vid entrén (ibid, s. 22). De höga blommorna skulle stå närmaste väggen och de lägre närmast gången och sena och tidiga blommor skulle blandas (Abelin 22).

Abelin menade också att boninghusets väggar inte borde lämnas nakna. Vid farstukvisten kunde björnbär klättra medan päronspaljéer gärna fick växa runt fönsterposterna och på stugornas ost-och södervägg. Skuggmoreller och vinbär fungerade bra vid husets väst- och nordväggar (ibid, s. 22). Den bästa formen för spaljéträd var enligt Abelin ”verrier-palmetterna” (ibid, s. 59) med parvis liksidigt utgående grenar som böjs i en rät vinkel uppåt efter en viss längd från stammen.

Småbrukarna köpte sällan växter från plantskolor. Trots det spreds sig nya växter snabbt över landet. Det var vanligt att ge bort och byta sticklingar och småplantor med varandra. Vid slutet av 1800-talet var det möjligt att beställa fröer via frökataloger. Fröer var inte särskilt dyra och de köptes även av småbrukarna. (Andréasson, 2005, s. 24).

Prydnadsväxter

Även vid enkla bostäder som torp och fäbodrar förekom allt mer prydnadsväxter under 1800-talet (Andréasson, 2005, s. 17) Hur mycket tid och vilket intresse som fanns för prydnadsplanteringar varierad stort (Flinck, 1994, s. 170). Blomrabatter placerades ofta på gavlarna till husen, under fönster och i blomsterrundlar. Under 1800-talets senare del blev trädgårdsdekorationer ett vanligt inslag i trädgårdarna. Exempelvis kunde vitmålade stenar eller låga staket sättas utmed gångar (Andréasson, 2005, s. 19) Vid sekelskiftet las ofta stora runda stenar runt blomrabatterna. Vid herrgårdarna sattes järngaller upp runt blomsterrundeln och det inspirerade bönderna att sätta upp staket av bågböjda kvistar, järnträd eller fyrkantiga käppar med snören spända mellan dem. Växterna placerades inte i något särskilt mönster men troligtvis var starkt kontrasterande färger uppskattat (Flinck, 1994, s. 171). De mest omnämnda blommorna är röd bondpion, röd ros, mörkblå stormhatt och akleja, blå iris, brandgul lilja och ringblomma. Vita och rosa rosor, vit och bleklila trädgårdssnattviol och gulvit kaprifol planterades för deras dofter. Ett och tvååriga växter fick frösa sig själva. I allmogeträdgårdar var just växter som självsådde sig eller spreds med utlöpare eller hade knölar som delade sig vanliga (ibid, s. 172).

För prydnadsväxter rekommenderade Abelin att lägga krutet på blommor. Av ekonomiska skäl fick buskarna vara få i antal, men några jasmin- och syrenbuskar och möjligen en och annan ros och dubbelblommig hagtorn kunde vara möjligt att ha råd med (Abelin, 1902, s. 82). Abelin menade att perenna växter ”för ganska länge sedan” hade varit mer använda och uppskattade, i ”en tid när trädgårdsskötseln allmänt omfattades med intresse. Men så kom onda dagar då liknöjdheten grep vår trädgårdssodling och det ansågs ’bondgrant’ och odla färgglada blommor”. 1902 ansåg Abelin att tiden var inne för de färgglada blommornas upprättelse (ibid, s. 88). Rekommenderade perenner var

tusensköna; gul, vit och röd vallmo (*Papaver nudicale* och *Papaver orientale*); Aurikel och primulor i vit, gult, rött, brunt och blått; förgätmigej; svärdsiljor av sorterna 'pumila', 'germanica' och 'sibirica'; *Spiraea japonica* i flera varieteter och *Spiraea aurucula*; midsommarblommande pioner; studentnejlikor; småblomstrande solrosor; höstsyréner; gaillardia i orange; klockväxter med ljusblå och lila blommor; vårastrar i vita skära och röda färger; aklejer i alla tänkbara färger; vit julros; vita och rödletta fingerborgsblommor; stockrosor i vita, gula, rosa och röda färger. Vårlok hade också en given plats i den lilla trädgården. Vid förra sekelskiftet planterades snödroppar, krokus i olika färger, blå pärlhyacinter, mörkblå scillor, påskliljor med gula trumpeter, tulpaner, vita narcisser, liljor med bl a vita, brandgula, vita och rödlätta färger (ibid, s. 93). En del av blommorna, som styvmorsviol, sommarflox, astrar, lövkojor, lejongap, tagetes, zinnia, trumpetblommor och solros, drevs upp i kallbänk. Dessa arter fanns att tillgå i många olika färger och former. Blommor som kunde sås direkt i jorden var krasse, reseda, ringblomma, eschscholtzia, romersk riddarsporre, godetia, olika evighetsblommor, vallmo och luktärter. Även dessa fanns i många olika färger (ibid, s. 87).

Nyttoväxter

Under 1800-talets andra hälft odlades allt mer frukt och bär (Andréasson, 2005, s. 17). Att bärödling blev vanligare hade bl a att göra med att sockret blev billigare, vilket gjorde det enklare och godare att konservera bären (Flinck, 1994, s. 161). Abelin menade att fruktträden var de ädlaste och viktigaste växterna i den lilla trädgården (Abelin, 1902, s. 45). Av fruktträden var äpple det viktigaste följt av päron. Plommon samt sura och söta körsbär hade också en viktig plats i trädgården. De sura ansågs mer ekonomiska än de söta körsbärens (ibid, s. 55). Abelin rekommenderade att köpa träd från en plantskola framför att driva upp dem själv då dessa gav bättre frukt (ibid, s. 47). Kärnfruktträden skulle planteras på den bästa jorden medan surkörsbärens fick stå på den torraste och magraste jorden (ibid, s. 21). Plommonträden skulle också planteras på torra platser (ibid, s. 56).

Det var huvudsakligen krus- och vinbär samt fläder som odlades för sina bär (ibid, s. 6). Krusbärens fanns i många olika sorter, från ludna till släta och röda till gröna. För vinbär var det framförallt de röda som rekommenderades. När de skulle spaljeras bands två skott upp och resten av grenarna klipptes bort. Fläderbuskarna ansågs lättodlade men som en underutnyttjad växt, eftersom "dess bär kan medföra mycket nytta" (ibid, s. 65). De rekommenderades planteras för att ringa in komposten (ibid, s. 23). Även hallon och björnhallon rekommenderades att odla i trädgården.

Rovor, potatis, ärter och bönor var fältgrödor som odlades i stor skala på åkern och i liten skala i trädgården. Bondbönor verkar ha odlats på de flesta ställen i ett litet bönländ nära huset. Även bruna bönor odlades i trädgården (Flinck, 1994, s. 162). Abelin rekommenderade bondbönor, brunabönor och skidbönor och både sprit- och sockerärter (Abelin, 1902, s. 77). Tidiga sorter av potatis fanns ofta i ett trädgårdsland i ett varmt läge (Flinck, 1994, s. 162). I den sörmländska trädgårdens kryddtärta odlades rotfrukter och vissa grönsaker. I morotstärpan blandades morötter med palsternackor och rödbetor (ibid, s. 163). Bland rotfrukterna förordade Abelin potatis, jordärtskockor, morötter, palsternackor, rädisor, rättika och rovor. De fanns en rad med olika sorter för varje rotfrukt (Abelin, 1902, ss. 70-76). Vitlök odlades i stor skala i Sverige under 1700- och 1800-talet och gräslök var den vanligaste kryddan. De minskade dock i omfattning kring slutet av 1800-talet då den borgerliga befolkningens avsmak för kroppsliga lukter spred sig bland bönderna, och det ansågs att "av lökätande får man elak ande" (Flinck, 1994, s. 163). Abelin rekommenderade likväl att odla lök i sin tärpa, vit syltlök, rödlök och gräslök (Abelin, 1902, ss. 72-74). Abelin menade också att "bland våra mest eftersökta [...] köksväxter äro utan tvivel gurkorna" (ibid, s. 79).

I de Sörmländska trädgårdarna fanns det ofta ett källand i trädgården där det växte kålrot och vitkål. Dessa arter krävde god tillgång till fukt och näring (Flinck, 1994, s. 163). Även Abelin

rekommenderade att odla kålväxter såsom blomkål, vitkål, savoykål, brysselkål, grönkål och kålrötter (Abelin, 1902, s. 80). Grönkålsoppa var en vanlig rätt och med grönkål menades allt som var grönt och ätbart tidigt på våren. Exempelvis nässlor, kirska, spansk körvel, kummin, blad av rödbeta, unga bondeböner, spenat och målla. Från mitten på 1800-talet odlades dill, persilja, mejram, krusmynta och pepparrot. Libbsticka var också vanlig. Åbrodd och salvia odlades framförallt för sin doft. Brännvin kryddat med växter från trädgården användes som medicin. Vanliga kryddor var malört, kummin, fänkål, johannesört, körsbär och svarta vinbär (Flinck, 1994, s. 164).

Flinck menar att tobak var en vanlig växt att odla i Sörmland vid den här tiden. Tobaken användes framförallt för snustillverkning. Bönderna rökte eller tuggade den torkade tobaken som den var. Det var väl känt att tobaken var giftig och den användes både som besprutningsmedel mot skadedjur och, kokad i urin, som avlusningsmedel för djur och människor (ibid, s. 152). Humle var också vanligt att odla. I en lag från 1734 bestämdes att alla hemman skulle ha 200 stänger humle för att minimera importen (ibid, s. 153).

De odlades också växter för att framställa textil. I Sörmland odlades det lin för husbehov på varje gård. Malört och åbrodd las bland textilerna för att hålla mal borta och såpnejlika används vid tvättningen (ibid, s. 166).

Fokus på djur

Inom jordbruket var det framförallt animalieproduktionen som expanderar kring sekelskiftet 1900 (Andersson et al, 1990, s. 14) Övergången mot ett allt mer animalieinriktat jordbruk i slutet av 1800-talet märktes bl a på att foderväxter började odlas på åkrarna (Myrdal & Morell, 2001, ss. 323-324). Det växte fram kooperativ för mejerier och slakterier där små gårdar leverera råvaror till de större gårdarna där produktionen blir allt mer utvecklad. Gårdarna som levererad mjölk till andelsmejerier hade sällan fler än 4-6 kor vid den här tiden (ibid, s. 330).

De större gårdarna i Göteryd använde hästar som dragdjur men det vanligaste var oxe. De minsta gårdarna använde kor (Andréasson et al, 2017, s. 51). För 100 år sedan var kon det viktigaste djuret på gårdarna i Göteryd. Grisar fanns på varje gård, men ofta bara två stycken varav en slaktades vid jul varje år. Höns var också vanliga medan får och getter förekommer mer sällan (ibid, s. 57). Enligt Andréasson fanns det inget konstgödsel att tillgå utan allt gödsel till åkrarna och trädgårdslanden kom från djuren på gården. De grödorna som fick mest näring var potatis och råg (ibid, s. 57). Ungefär hälften av åkrarna användes för säd. Vi sekelskiftet 1900 slogs säden med lie och sattes i travar för att torka. Växelbruk med råg och klöver- och timotejvall var också vanligt (ibid, s. 58).

På somrarna betade korna i skogen i Göteryd. Först några decennier in på 1900-talet kompletteras skogsbetet med betesvallar nära gården (ibid, s. 55). Skogsbete sker inte längre men det finns många betesvallar kvar i byn och runt trädgården till Ramnäs Nilsgård 133 betar idag grannens kor och kalvar. I princip all den historiska nyttoodlingen har idag upphört i byn. De gårdarna som fortfarande driver deltidjordbruk är helt inriktade på djurhållning.

Trädgårdsbranschen expanderar

Trädgårdsodlingen expanderade i Sverige under början av 1900-talet. Kring sekelskiftet etablerades storskaliga kommersiella fruktodlingar på flera olika platser i Sverige. Rotfrukter, grönsaker och örter odlades i liten skala på åkern, men böndernas trädgårdsodlingar blir allt större under 1900-talets första decennier. Det odlades ätbara växter såsom äpple, päron, plommon, körsbär, vinbär, krusbär, rabarber och olika grönsaker. Men även "själens växter" fick plats i trädgården, som blommor, vårdträd och syrénersåer (Myrdal & Morell, 2001, s. 211).

Under 1910-tal bytte länsträdgårdsmästarna vid hushållningssällskapen titel till trädgårdskonsulenter som det då finns en av i varje län. En av deras arbetsuppgifter var att rita trädgårdar åt folk i länet och i Sörmland ritas 30 gårdar om året under 1930-talet. Under de här decennierna blev det allt vanligare med klippta häckar, tulpaner och andra lökar. Några nya blommor var bl a daglilja, löjtnantshjärta, plymspirea och en stor dubbel rudbeckia. Trädgårdarna började allt mer likna villaträdgårdar. Trädgårdskonsulterna ritade likadant både till egna-hem och bondgårdar. Nyttodlingarna dominerade trädgården med fruktträd, bärbuskar, potatisland och köksväxter. Utmed husen gick prydliga grusgångar och mot vägen fanns ofta en liten gräsmatta med blommande träd och en blomsterlist. Nya växter i trädgården var hallon och jordgubbar. Ofta inhägnades trädgården av en klippt häck. (Flinck, 1994, s. 179) För stadsbor kunde trädgårdsskötsel vara en avkopplande fritidssyssla men för bonden som redan hade mycket arbete på åkrarna behövde trädgården vara lättskött. Dessutom föll ofta den största delen av trädgårdsarbete på hustrun, som redan hade mycket annat att stå i. Därför skulle köksträdgården och fruktträd planteras så att den öppna jorden gick att bearbetas med häst och gräsmattor skulle undvikas till förmån för slåtteräng eller betat gräs. Den moderna bondgårdens trädgård var en blandning av naturhushåll och stadsvilla. Några nya prydnadsbuskar som dök upp är forsythia, häckberberis, rhododendron och thuja (ibid, s. 180).

Rationalisering

Gårdarna förändras inte märkbart under de första åren på 1900-talet. En del kärr dikades ut och vissa sjöar sänktes i socken. Sjön Römningen som ligger intill gården sänktes dock aldrig (ibid, s. 74). Andelen småbruk ökade under första decennierna av 1900-talet. I Kronoberg var 75-85% av jordbruken småbruk på 0,26-10 ha 1904, medan 1944 utgör det över 85% (Myrdal & Morell, 2001, s. 37). Efter andra världskriget förändras utvecklingen dock och allt fler gårdar slås ihop med andra och många småbruk läggs ned (Myrdal & Morell, 2001, s. 33).

Lieslåttern var troligtvis en av gårdens tyngsta arbeten (Andréasson et al, 2017, s. 78). På 1920-talet kom den första mekaniska skördetröskan till Göteryd (ibid, s. 74). På 30-talet blir den vanlig och på 40-talet finns den på i princip varje gård (Andréasson et al, 2017, s. 78). På 60-talet kommer nya versioner som dras efter traktor (ibid, s. 78). Den första traktorn i socken köptes och levererades 1951 (ibid, s. 96).

Efter andra världskriget fortsätter jordbruket att drivas på liknande sätt i ett antal år. Matpriserna var stabila under ransoneringsåren och gårdarnas avkastning var god (ibid, s. 94). Fram till 1950-talet var många av hushållen till hög grad självförsörjande i Göteryd (Axelsson & Olsson, 2019, s. 108). Ett av dem var grannfastigheten där Ingrid Elf växte upp. Hon beskrev hur hushållsekonomin för gårdarna i byn inkluderade trädgårdsodling för att gå runt på 50-talet. På deras gård odlades det bl a, röda vinbär, krusbär, rabarber, pepparrot, äpple (Transparent blanche och Cox Orange) på vildapel stam, jordgubbar, trädgårdshallon, spenat, pumpa, huvudsallat, dill, persilja, gräslök, gul lök, morötter, potatis, bondbönor, palsternackor och sockerärter. De hade en del blommor, som dahliarötter och löjtnantshjärtan, men inte särskilt mycket. Deras far arbetade på ett sågverk i närheten så han var deltidsbonde. De hade två kor, några höns, en julgris och några bikupor. Vid några tillfällen hade de även kalkoner. Hon minns att det såg liknande ut på alla gårdar i byn. Ingen handlade något i grönsaksväg i affären (intervju, 15/1/20). Även Göteryds hembygdsförening menar att det såg liknande ut på gårdarna i Göteryds socken. De flesta gårdarna hade ett antal djur, ett grönsaksland, bärbuskar och fruktträd. Vanligt att odla var morötter, rödbetor, lök, bönor, kålrötter, ärter, palsternackor, potatis, dill och persilja (Axelsson & Olsson, 2019, s. 108).

På gården där Inger Nilsson växte upp hade de 5-6 kor, 3-4 grisar, några höns och bin. De fanns också trädgårdsland där det odlades bl a potatis, grönsaker och jordgubbar. Även Inger minns att det fanns ett trädgårdsland i varje trädgård, åtminstone där det fanns en kvinna. Kvinnorna

hade ansvar för trädgårdsodlingen och hönsen i byn (intervju, 21/12/19). När potatisen skulle skördas på gårdarna i byn berättade både Inger och Ingrid att det var som en skördefest på den gård det skulle skördas. Alla kvinnorna i byn samlades där det skulle skördas och arbetade och åt frukost, lunch och middag tillsammans.

Bär och frukt syltades, saftades och blev mos. Det behövde hålla hela vintern. Grönsaker lades in i ättiksinläggningar för att förvaras längre perioder. I byns affär köptes socker, salt, kaffe, mjöl, jäst, saltsill och snus. Resten odlades på den egna gården (Axelsson & Olsson, 2019, s. 108). Grönsaker och frukt konserverades. Morötter förvarades i tunnor med sand. Sill förvarades i jordkällaren. (ibid, s. 110). Flera gårdar hade biodling (ibid, s. 122). På ett antal gårdar odlades lin under första halvan av 1900-talet för att producera textilier. Från mitten av 1900-talet finns det dock garner att köpa (Axelsson & Olsson, 2019, s. 124).

Inger kommer knappt ihåg att det köptes några växter under 50- och 60-talet. De boende i byn bytte växter och fröer med varandra. Både Inger och Ingrid minns en man som cyklade runt i byn och sålde fröer. De minns också att de ympade fruktträd av varandra i byn. Hans Jönsson berättade att han själv cyklade runt i byn och sålde fröer när han gick i grundskolan i Ryfors (intervju 21/12/19). Hans berättade också att det fanns en kille som hette Oskar som bodde i grannbyn Tiakölina som var duktiga på att ympa. Oskar kunde hjälpa till att beskära träd och ympa och ibland tog han med sig någon ny sort. Hans kommer också ihåg att de boende i Ramnäs ympade kvistar av varandras träd. Inger berättade att efter att Kooperativa föreningen (Coop) öppnade en butik i Delary, drygt 3 km från Ramnäs, börjar folk köpa fröer där. Det fanns också affärer i Göteryds kyrkby och Hästberga som sålde fröer.

Under 50-talet tog förändringen dock fart i socknen. I och med att mer mat importerades blev konkurrensen allt tuffare för de som odlade. Den 1/8 mantalsgården som fram till då kunnat försörja en familj började få svårt att konkurrera med arbeten utanför gården. På 60-talet förstärktes trenden och många personer i bygden lämnade jordbruket (Andréasson et al, 2017, s. 94). Från senare delen av 1900-talet fanns all mat att köpa i affären och självhushåll blev mindre viktigt (Axelsson & Olsson, 2019, s. 139). I de ekonomiska kartorna på nästa sida (figur 9 & 10), som är från 1951 och 1983, var minskningen av åkerarealen omfattande. Idag odlades det inte längre särskilt mycket i trädgårdarna i Ramnäs.

De större gårdarna rationaliserades medan de mindre antingen försvann eller drevs vidare som deltidsjordbruk (Andréasson et al, 2017, s. 94). Fram till 40-talet kärnades smör på de enskilda gårdarna men sedan försvann mjölkorna i takt med rationaliseringen (ibid, s. 77). På 50-talet blev det vanligt med mjölkkningsmaskiner och på 70-talet började mjölken hämtas upp med tankbil (ibid, s. 95). 2004 fanns det inte längre någon mjölkproduktion över huvud taget i Göteryd (ibid, s. 100).

Idag finns det fortfarande enbart kommunalt vatten i Göteryds kyrkby och i Delary i Göteryds socken. Alla andra gårdar har egen brunn och avlopp. Brunnen var från början grävd och stensatt, och vattnet fick vevas upp. På 40-talet drogs rör till boningshuset och ladugården men som fortfarande krävde manuellt pumpande (Axelsson & Olsson, 2019, s. 128). De första moderna toaletterna kom på 50-talet. Fram till dess var de utedass som gällde (ibid, s. 139).

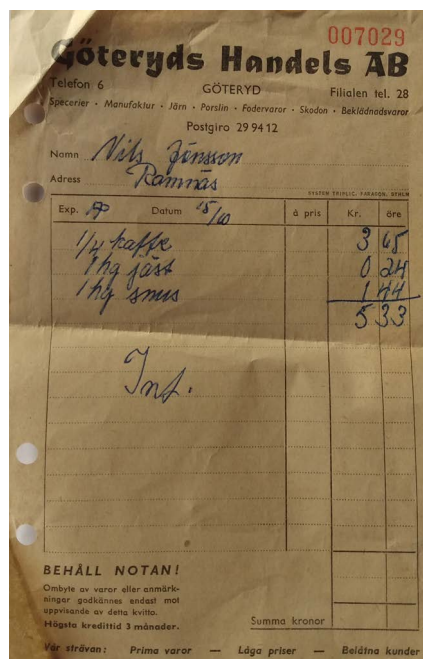

Fig 9. Kvitto från Göteryds Handels AB, utfärdat på 50-talet. Nils Jönsson, som ägde Ramnäs Nilsgård 133 från 1955 till 1966, handlade 1/4 kaffe, 1 hg jäst och 1 hg snus. Foto: Axel Pihl

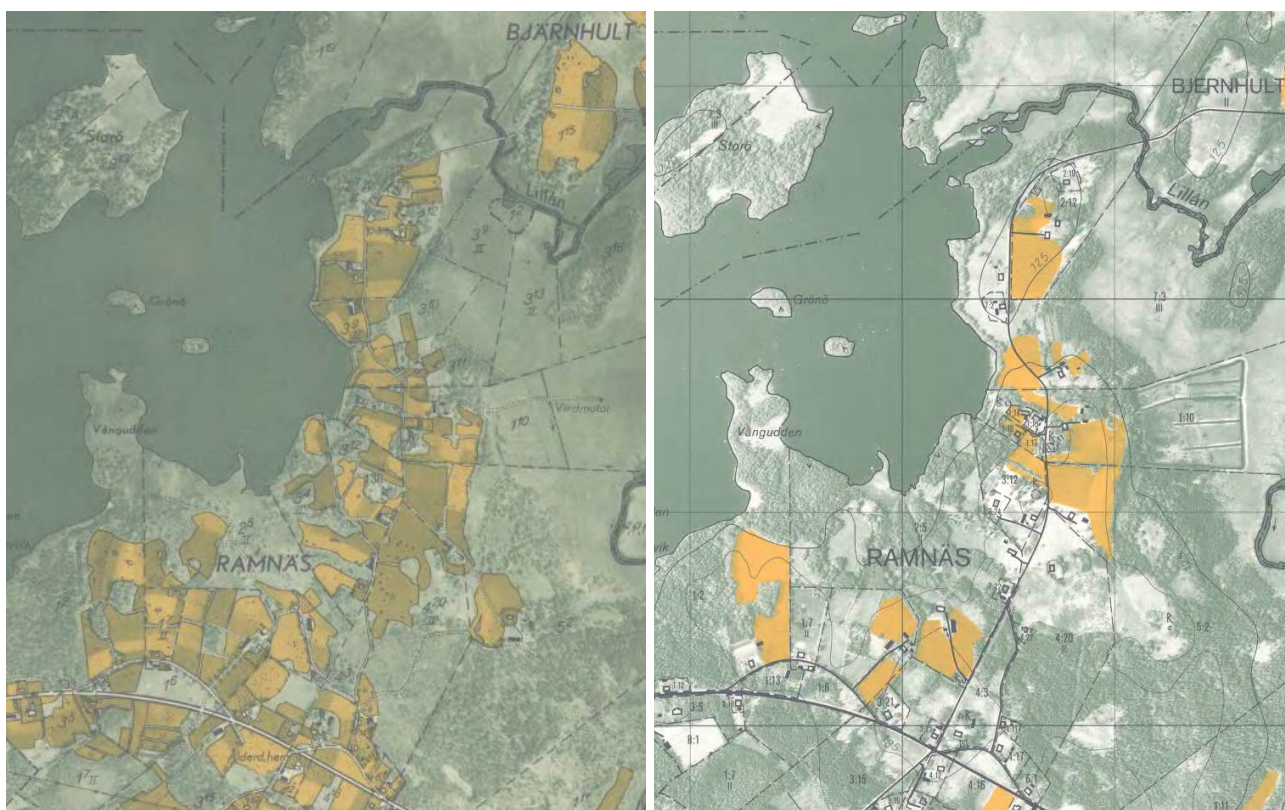

Fig 10 & 11. Gula områden markerar åker. T.v. ekonomiska kartan 1951, t.h. ekonomiska kartan 1983. (© Lantmäteriet)

Sommarstugor

I och med rationaliseringen av jordbruket efter andra världskriget las allt fler småbruk ned och blev istället sommarhus för stadsbor. Till en början skedde få moderniseringar på de tidigare jordbruken men efterhand dyker nyheter som markbetong, Gunnebostängsel och klippta gräsmattor upp i trädgårdarna. Det var vanligt att behålla små grönsaksland och en del bärbuskar och fruktträd (Flinck, 1994, s. 181). Men i stort var trädgårdsodling för husbehov på väg bort från de svenska trädgårdarna. Grönsaker blev ju allt billigare att handla i butiken, så varför slösa tid och energi på att odla dem själv? (Wilke, 2006, s. 177) Ingrid beskrev hur hon fick nog av allt trädgårdsarbete när hon var liten (intervju, 15/1/20)). I trädgårdstidningar förordas att skötseln skulle hållas på en miniminivå så att trädgårdsarbetet kunde bli en avkoppling och inte ett tvång (Wilke, 2006, s. 225) Under 60- och 70-talen var det i villaträdgårdarna ”knappast någon som längre odlade frukt och grönt så att de egna behoven täcktes” (ibid, s. 222). I trädgårdstidningar på den tiden rekommenderades att plantera några få fruktträd eller bärbuskar för barnens skull. Det handlade alltså mest om att det kunde vara en rolig aktivitet för unga att få plocka lite frukt på sensommaren (ibid, s. 223). Med funktionalismen blev rekreation viktigare än nyttoodling i trädgården (Andréasson, 2005, s. 47).

Efter Karl August Anderssons död 1955 köpte Nils och Tekla Jönsson, som bodde i grannfastigheten, huset och hyr ut det. Under den här tiden hade Nils och Tekla djur i fastighetens ladugård (Hans, 21/12/19). Britt och Roland Svensson hyr huset år 1958. Roland Svensson minns en enkel trädgård från när de hyrde huset. Det fanns några bärbuskar och några fruktträd men inte så mycket mer. Ett taggtrådsstängsel markerade gränsen mellan tomten och fälten runt om. De odlade ingenting själva under sitt år i huset (Roland, 17/1/20).

Efter dem hyr Åsa och Helmer Nilsson huset i ett antal år. Helmer var son till Nils och Tekla. 1966 avstyckas fastigheten för en ”tomtplats för fritidsändamål” och Åsa och Helmer köpte gården av Nils och Tekla. Tomten var på 2062 m² och alltså avstyckad från åkrarna runt huset, se figur 11. (Min fastighet, 1966). Efter att Helmer och Åsa Nilsson övertagit fastigheten växte grönsakslanden

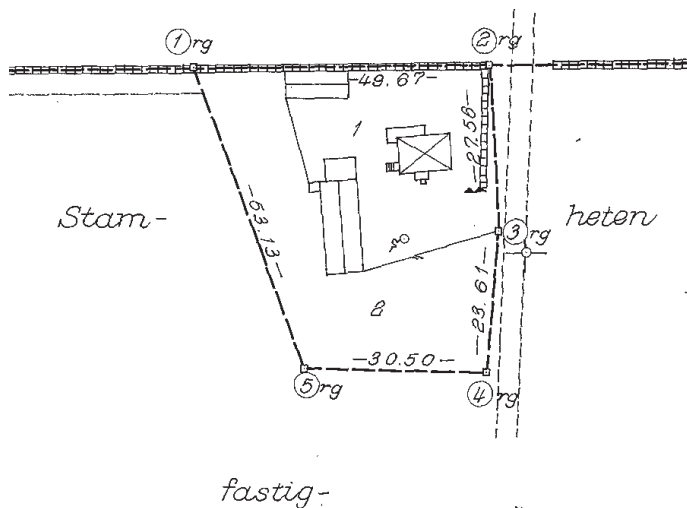

Fig 12. 1966 avstyckas trädgården från åkrarna runt om och blir en fritidsbostad. (©Lantmäteriet)

fram och bär- och fruktodlingen blev större. Vinbärsbuskarna som tidigare stått bakom boningshuset flyttades till den västra delen av trädgården. Åsa gjorde också tidigt i ordning blomsterland under fönsterna bredvid verandan på framsidan av boningshuset (Eva, 25/12/19). Till en början använde Helmer och Åsa Nilsson fastigheten som fritidsbostad och tillbringade nästan varje helg där. 1984 flyttade de dit permanent (Anna, 23/11/19). Även Eva minns att de tillbringade de flesta helger där och alla lov. Anna och Evas första minnen är en enkel trädgård och fastigheten saknade rinnande vatten. Det dröjer fram till 80-talet innan det installerades rinnande vatten i boningshuset (Eva, 25/12/19). Fram tills dess hämtades vattnet från brunnen på tomten.

Till en början följde den här gården den övriga utvecklingen i socken där gårdarna rationaliserades allt mer och graden av självförsörjning sjönk. Samma utvecklingen skedde generellt för trädgårdar i Sverige. Från 60-talet odlade "ingen" längre för husbehov, men några bärbuskar och fruktträd kunde finnas för barnens skull (Wilke, 2006, s. 222). Skötseln skulle vara minimal (ibid, s. 225). Efter att Åsa och Helmer tagit över vänder utvecklingen dock åt motsatt håll. Medan andra äter allt mer halvfabrikat, minns Anna och hennes syster Eva att en stor del av den mat som tillagades hemma kom från trädgården i Ramnäs. Haricots verts och bondbönor från trädgården tillagades ofta

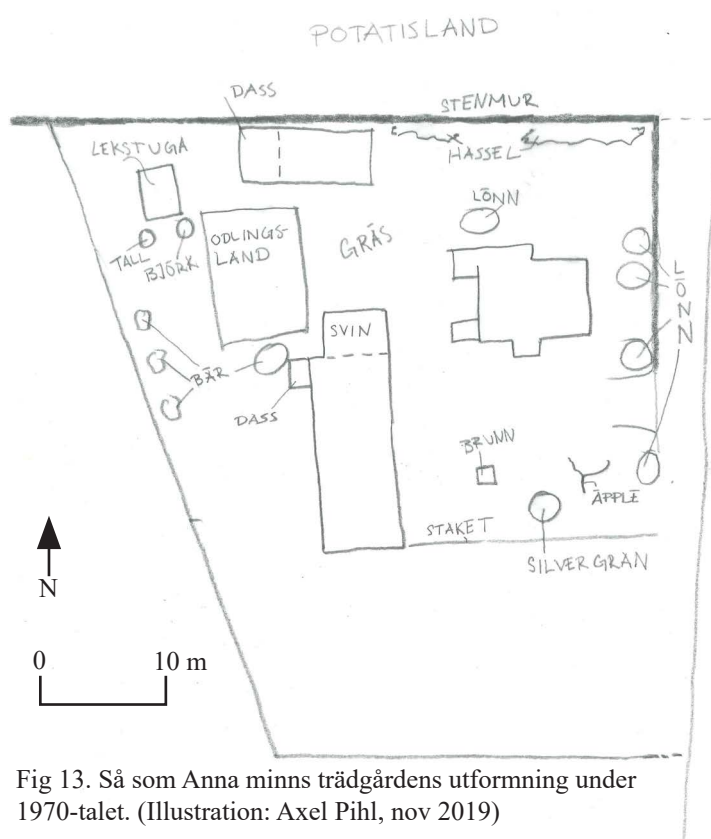

Fig 13. Så som Anna minns trädgårdens utformning under 1970-talet. (Illustration: Axel Pihl, nov 2019)

1970

Träd

- Björk (*Betula pendula*)
- Lönn (*Acer platanoides*)
- Plommonträd (*Prunus domestica* cv.)
- Päronträd (*Pyrus communis* cv.)
- Silvergran (*Abies concolor*)
- Sötkörsbär (*Prunus avium*)
- Tall (*Pinus sylvestris*)
- Äppelträd (*Malus domestica* cv.)

Övriga växter

- Bondbönor (*Vicia faba*)
- Darwintulpaner (*Tulipa gesneriana*)
- Hallon (*Rubus* Hallon-Gruppen)
- Krasse (*Tropaeolum*)
- Krusbär (*Ribes grossularia*)
- Ringblomma (*Calendula officinalis*)
- Syren (*Syringa vulgaris*)
- Vinbär (*Ribes* cv.)

av Åsa, men de minns inte att någon av deras vänner någonsin åt det. Trädgården i Ramnäs täckte knappast hela matbehovet för familjen, men andelen ökade successivt.

Från 1940-talet fick leken ta en allt större plats i de svenska trädgårdarna och i Ramnäs var lekstugan bland det första nya som dök upp efter att Åsa och Helmer tagit över gården (ibid, 148). Bredvid lekstugan planterade Helmer en liten björk- och tallplanta som han har tagit med hem från en jobbresa till Norrland. De överlevde dock inte särskilt länge. Helmer, som arbetade i och hade ett stort intresse för skogen, satte igång att plantera ett litet arboretum med målet att alla träd som växer naturligt i den svenska skogen ska finnas i trädgården (Magnus, 23/11/19). Även Roland minns att Helmer var noga med att det skulle finnas många olika trädslag i trädgården (intervju, 17/1/20). Träden planterades utmed tomtgränsen och i princip alla träd som inte var fruktträd hämtade Helmer från skogen (Eva, 25/12/19).

I grönsakslandet odlades bl a vax- och bondbönor, morötter, lök, mangold, potatis, grönkål, rödbetor och jordgubbar. Grönsakslanden var enkelt uppförda. De var i markhöjd, utan några kantskydd och gångarna utgjordes av träplankor. (Anna, 23/11/19) Flera av äppelträden minns Eva att de köpte i Urshult av en man som hette Erik. Växtfröna kom framför allt från affären. Eva kan inte minnas att Åsa och Helmer bytte särskilt mycket växter eller fröer med grannarna. En del av växtmaterialet kom dock från Fridafors där Åsa växte upp. På 70-talet renoverades ladugården på tomten. Då revs också utedasset som tidigare legat bakom ladugården. Där det tidigare stått kor blir det nu plats att förvara bräddor. Det byggdes också en drivbänk bakom ladugården där de odlade rädisor och sallat (Eva, 25/12/19).

1982 växte trädgården med 775 m² (Min fastighet, 1982). Helmer ärvde en del av sin far Nils mark efter att Nils gick bort. I fastighetsregleringshandlingarna från 1982 nämns att den biten mark det handlar om utgjordes av betesmark, och att den tidigare varit åker. På en del av den hade Helmer odlat potatis tillsammans med sin bror Sven och Svens son Hans (Hans, 21/12/19). Runt trädgården betar idag kor och kalvar. 1984 blev Ramnäs Nilsgård 133 Åsa och Helmers permanenta bostad. Då växte odlingen ytterligare. På den nya biten mark norr om 2:a huset plöjdes ett stort grönsaks- och hallonland upp. Infarten fick ett nytt garage i mitten på 80-talet. På 80-talet byggdes också det tidigare vagnskjulet om till ett hus med sovrum, vedbod och utedass (Anna, 23/11/19). Det dröjde fram till 1984 innan boningshuset får en modern toalett. Först då fick fastigheten rinnande vatten (Eva, 25/12/19). Det finns fortfarande ett utedass kvar på Ramnäs Nilsgård 133.

Fig 14. Anna rensar bönor på tidigt 80-tal. Foto: Åsa Nilsson

Fig 15. Foto från slutet av 70-talet. Foto: Åsa Nilsson

Under 1980-talet började råden om att trädgården måste vara lätt-skött att ifrågasättas i Sverige. Det handlade både om att folk värdesatte själva trädgårdsarbetet i sig, men också som en reaktion det allt mer kommersiella odlandet med stor användning av besprutningsmedel (Wilke, s. 256). Trädgårdsarbetet ansågs ha ett egenvärde i sig. Uppsvinget för trädgårdslusten tycks ha fokuserat mer på rekreation och upplevelsevärden än att odla ätbart. (ibid, s. 244) På 80-talet fick dock även nyttoodlingen en renässans (ibid, s. 256). Frukt, bär och grönsaker odlas dock inte för att dryga ut kassan, utan som intresse och för nöjets skull.

För Åsa och Helmer verkar trädgårdssysslorna ha handlat om intresse av att odla sin egen mat, rekreation och tradition. Odlingslanden växte samtidigt som det planterades fler blommande perenner, rosor och vårlökar. Inger minns Åsa och Helmer som intresserade av matens framställning på ett ekologiskt vis. Hon minns också en prunkade trädgård med mycket blommande växter (Inger, 21/12/19). Enligt Roland ville Helmer odla maten de åt eftersom det var så han var uppväxt och så det skulle vara (Roland, 17/1/20). Eva kan inte minnas att Åsa och Helmer använde sig av några kemiska bekämpningsmedel. Om de kom löss användes på sin höjd såpvatten (Eva, 25/12/19). Det växte mycket i trädgården. Eva minns att Åsa och Helmer ofta gav bort frukt, grönsaker eller bär när någon var på besök.

Ingrid, som besökte trädgården regelbundet medan Åsa och Helmer bodde där, bl a gick de igenom den när de skulle och bada på somrarna, minns en jättefin trädgård med välskötta växter och enorma pumpor. Något år ska Åsa och Helmer ha vunnit pris i en trädgårdstävling för sina pumpor (Ingrid, 15/1/20). Även Roland beskriver det som en mycket fin trädgård.

Trädgården i Ramnäs följde också 80-tals trenden att anlägga större hårdgjorda ytor, fast i mindre omfattning än i villaträdgårdar (Wilke, 2006, s 262). I mitten av 80-talet anlades en stor yta på gårdsplanen med dansk sjösten. Att använda uppstickande kantstenar av samma material som plattorna var ett populärt drag bland trädgårdsägare vid den här tiden och rabatterna

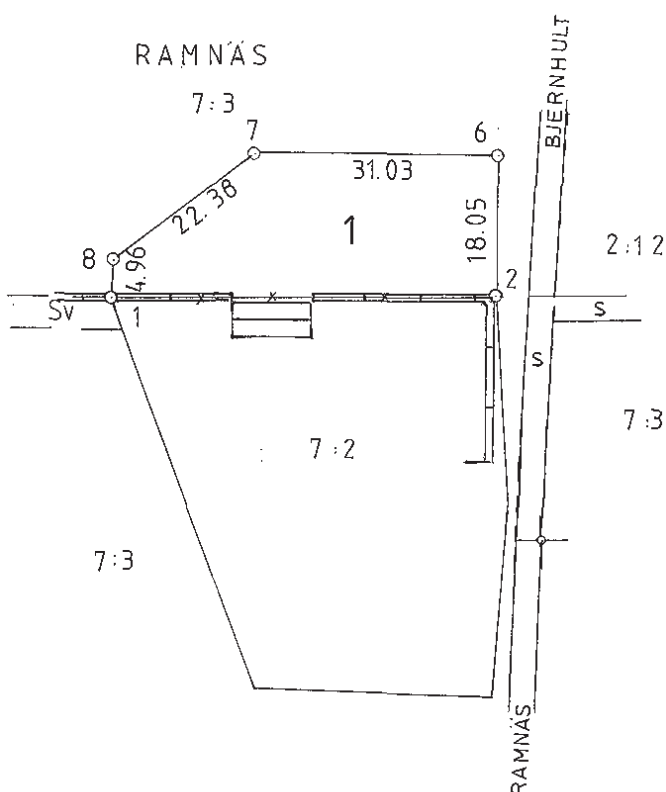

Fig 16. 1982 växer trädgården norrut efter att Helmer ärver mark av sin far. (Fastighetsbildningsmyndigheten, Ljungby lantmäteridistrikt, 1982)

Fig 17. Erik håller i en morot från trädgården i mitten av 90-talet. Foto: Åsa Nilsson

i Ramnäs fick kantsten av dansk sjösten (ibid, s. 221). Intill planteras ett stort kryddland där de odlades kryddor så som timjan, salvia, oregano, malört, åbrodd samt blomsterprakt i form av löjtnantshjärtan, fänrikshjärtan och sibirisk vallmo (Eva, 25/12/19). En del av blommorna fick frösa sig själva.

1990 byggdes växthuset i trädgårdens södra del. Runt växthuset planterades grönsaker och jordgubbar (Anna, 23/11/19). I växthuset odlades bl a tomater (Eva, 25/12/19). Vid den här tiden hade trädgården troligtvis sin "peak" vad det gäller trädgårdsodling.

Fig 18. Är det vinnar-pumpen Helmer hålla i handen?

Foto: Okänd

Åsa och Helmer hade knappt några trädgårdstidningar eller böcker hemma. De provade sig ofta fram och det som fungerade fick stanna kvar. Eva minns bl a en Clematis som Åsa och Helmer försökte få att överleva på flera olika ställen i trädgården men gav efter några misslyckade försök upp (ibid).

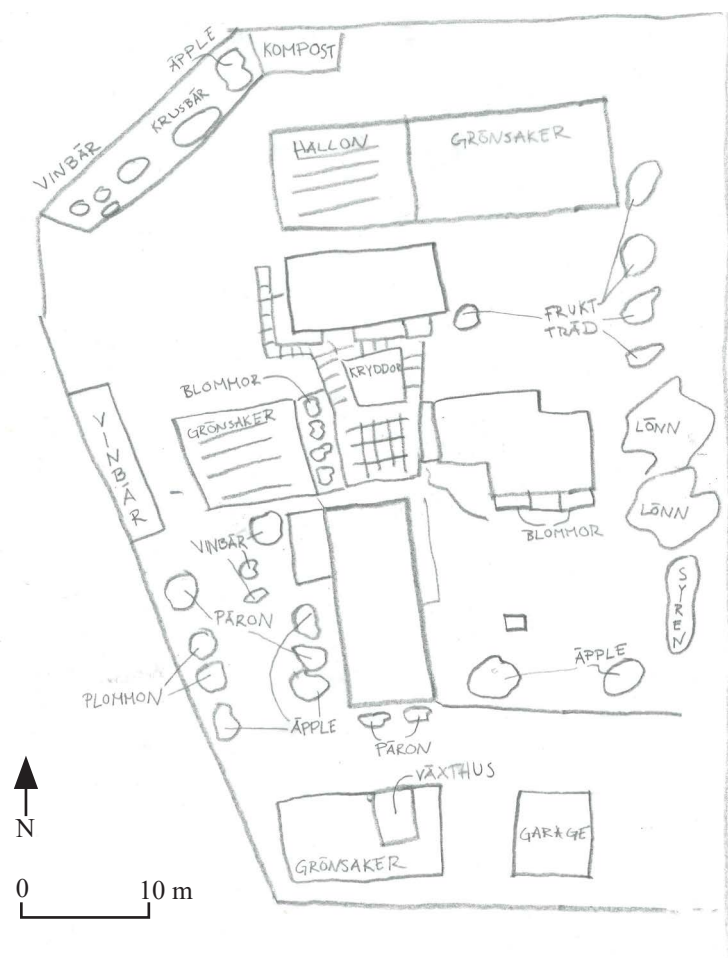

Fig 19. Trädgårdens utformning under 1990 enligt Magnus Pihls minnen. **Växtlista på följande sida.** Under 80-talet görs grönsaks- och hallonlandet i ordning i trädgårdens norra del och uteplatsen mitt i trädgården anläggs. I början på 90-talet grävs ett ytterliggare grönsaksland i trädgårdens södra del. (Illustration: Axel Pihl)

Träd och klättrväxter

Alm (*Ulmus glabra*)
Ask (*Fraxinus excelsior*)
Avenbok (*Carpinus betulus*)
Björk (*Betula pendula*)
Bok (*Fagus sylvatica*)
En (*Juniperus communis*)
Gran (*Picea abies*)
Gullregn (*Laburnum alpinum*)
Hästkastanj (*Aesculus hippocastanum*)
Kaprifol (*Lonicera caprifolium*)
Lind (*Tilia cordata*)
Lönn (*Acer platanoides*)
Naverlönn (*Acer campestre*)
Oxel (*Sorbus intermedia*)
Silvergran (*Abies concolor*)
Tall (*Pinus sylvestris*)

Prydnadsbuskar

Bukettspirea (*Spiraea x vanhouttei*)
Forsythia (*Forsythia x intermedia*)
Hassel (*Corylus avellana*)
Måbär (*Ribes alpinum*)
Praktspirea (*Spirea japonica*)
Slånaronia (*Aronia prunifolia*)
Snöbär (*Symphoricarpos albus*)
Syrén (*Syringa vulgaris*)
Vårginst (*Cytisus x praecox*)

Fruktträd och bärbuskar

Fläder (*Sambucus nigra*)
Gråpäron (*Pyrus communis* 'Gråpäron')
Jordgubbe (*Fragaria x ananassa*)
Krusbär (*Ribes uva-crispa* cv.)
Plommon (*Prunus domestica* cv.)
Päron (*Pyrus communis* cv.)
Röda vinbär (*Ribes rubrum* cv.)
Surkörsbär (*Prunus cerasus*)
Svarta vinbär (*Ribes nigrum* cv.)
Sötkörsbär (*Prunus avium*)
Trädgårdshallon (*Rubus* Hallon-gruppen)
Vinranka (*Vitis vinifera*)
Äppelträd (*Malus domestica* cv.)

Rosor

Jungfruros (*Rosa x alba*)
Rosa cv.
Honungsros (*Rosa helenae*)
Japansk klättersros (*Rosa multiflora*)

Lökväxter

Brandlilja (*Lilium bulbiferum*)
Darwintulpan (*Tulipa gesneriana*)
Krollilja (*Lilium martagon*)
Tigerlilja (*Lilium lancifolium*)

Perenner

Blodalunrot (*Heuchera sanguinea*)
Brudslöja (*Gypsophila paniculata*)
Dagöga (*Heliopsis helianthoides*)
Doftpion (*Paeonia lactiflora*)
Fagertrav (*Arabis caucasia*)
Fänrikshjärta (*Dicentra formosa*)
Geum
Gräslök (*Allium schoenoprasum*)
Gul nunneört (*Pseudofumaria lutea*)
Höstanemon (*Anemone tomentosa*)
Jätteprästkra (*Leuchanthemum x superbum*)
Kattmynta (*Nepeta catarina*)
Kejsarkrona (*Fritillaria imperialis*)
Knölbegonia (*Begonia x tuberhybrida*)
Kungsmynta (*Origanum vulgare*)
Kärleksört (*Hylotelephium telephium*)
Lavendel (*Lavendula angustifolia*)
Löjtnantshjärta (*Lamprocapnos spectabilis*)
Malört (*Artemisia absinthium*)
Mattram (*Tanacetum parthenium* cv.)
Nattljus (*Oenothera biennis*)
Ormöga (*Omphalodes verna*)
Prästkra (*Leucanthemum vulgare*)
Rosenkra (*Tanacetum coccineum*)
Salvia (*Salvia officinalis*)
Spansk körvel (*Myrrhis odorata*)
Stockros (*Alcea rosea*)
Strandiris (*Iris sibirica*)
Studentnejlika (*Lychnis calcedonia*)
Timjan (*Thymus vulgaris*)
Åbrodd (*Artemisia abrotanum*)

Sommarblommor

Opiumvallmo (*Papaver somniferum*)
Pensé (*Viola x wittrockiana*)
Prins Gustafs öga (*Nemophila menziesii*)
Sammetsdagetes (*Tagetes patula*)
Solros (*Helianthus annuus*)
Sommaraster (*Callistephus chinensis*)

Ytterligare nyttoväxter som Åsa och Helmer odlade

Bondböna (*Vicia faba*)
Grönkål (*Brassica oleracea* Sabellica-Gruppen)
Gullök (*Allium cepa*)
Mangold (*Beta vulgaris* Mangold-Gruppen)
Morot (*Daucus carota*)
Potatis (*Solanum tuberosum*)
Pumpa (*Cucurbita*)
Rädisa (*Raphanus sativus* Rädisa-Gruppen)
Rödbeta (*Beta vulgaris* Rödbeta-Gruppen)
Sallat
Tomat (*Solanum lycopersicum*)
Vaxböna (*Phaseolus vulgaris*)

Trädgården växer igen

Åsa och Helmer delade på arbetet i trädgården. Åsa skötte framförallt prydnadsväxterna medan Helmer utförde mer av de tunga arbetena, som att gräva nya land eller gödsla. 2000 gick Helmer bort och det blev då svårt för Åsa att själv klara av att ta hand om all odling. Grönsakslanden och perennrabatterna började så smått att växa igen. Vinbär och frukt fortsatte att plockas i viss utsträckning. En del blommor finns fortfarande kvar. Gräset tog över en allt större del av trädgården. Inför en vinter på 00-talet hann Åsa inte plocka upp Dahlia-knölarna i trädgården och många av dem frös då ihjäl. Hallonen försvann också snabbt. (Eva, 25/12/19) När Åsa gick bort 2013 fanns fortfarande fruktträden kvar och några av bärbuskarna, men det odlades inga grönsaker och många av perennplanteringarna var igenvuxna. Efter Åsas bortgång var det inte självklart att gården skulle bli kvar i familjen men 2017 köper Åsa och Helmers dotter Anna gården tillsammans med sin make Magnus. På grund av fuktskador i boningshuset har deras fokus sedan dess legat på att renovera huset och trädgården har skötts på en låg nivå. Buskar och gräset har klippts och några perennrabatter har ogräsrensats sporadiskt. Ett antal ängsväxter har såtts in på framsidan med viss framgång. De har dock en vilja om att förvalta det gröna kulturarvet som finns kvar.

Övergripande värdeanalys för Ramnäs Nilsgård 133

Här följer en diskuterande text om det olika värden och betydelse som en trädgård kan ha för människor.

Syftet med arbetet är att bidra till att trädgården till Ramnäs Nilsgård 133 kan fortsätta vara en betydelsefull plats för de som brukar och besöker gården genom att bevara och/eller rekonstruera det gröna kulturarvet. Trädgården har varit en viktig social plats, med utrymme för odling och andra utomhusaktiviteter. Målet har varit att visa på vilken betydelse den har haft för de som har bott på gården genom åren samt anpassa trädgårdens innehåll och utformning för de samtida skötselbegränsningarna, med hänsyn till de historiska värden och spår som finns där idag.

Boendemiljöer är en del av vårt kulturarv och innehåller berättelser om gångna tiders liv, arbete och samhällsutveckling (Unnerbäck, 2002, s 12). Det är platser som kan skänka positiva upplevelser av identitet, kontinuitet, trivsel och skönhet (ibid, s 13). Om alla historiska spår i trädgården till Ramnäs Nilsgård 133 skulle gå förlorade riskerar också trädgårdens betydelse att minska eller försvinna. Genom att bevara delar av trädgården kan den fortsätta utgöra en värdefull plats för de som besöker trädgården.

Värdeanalysen är inspirerad av Axel Unnerbäcks (2002) bok *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*, Boel Persson och Anna Jakobssons (2011) *Vårdplan för Göholm* och Nina Lindberg (2014) masterarbete *Emmeryd 5:11 gestaltning av ett landskap i Blekinge med hänsyn till natur-, kultur- och upplevelsevärden*. Även Flink (2013) hänvisar till Unnerbäck i kapitlet om värde och betydelse i boken *Historiska trädgårdar – Att bevara ett föränderligt kulturarv* men konstaterar att den inte är helt optimal för trädgårdar. Termen patina exempelvis, som används för byggnader med spår av användning och som ger en upplevelse av att vara något som brukats länge, är svår att använda för växter som är i ständig förnyelse (ibid, s. 156). Värdeanalysen är anpassad för att passa den här uppsatsen och en del kriterier som Unnerbäck föreslår har utelämnats. De utelämnade värdena är byggnadshistoriska värden, byggnadsteknikhistoriskt värde, arkitekturhistoriskt värde, personhistoriskt värde, teknik- och industrihistoriskt värde, konstnärligt värde, patina, miljöskapande värde, kontinuitetsvärde, traditionsvärde och symbolvärde eftersom de inte passar för analys av trädgård eller besvara min frågeställning. Precis som Lindberg, som också hänvisar till Unnerbäck, har jag adderat rekreativa värden trots att de inte är med i Unnerbäcks metod. Även Persson och Jakobsson analyserar rekreativa värden i vårdplanen för Göholm. Rekreativa värden är utan tvekan viktiga för en trädgård.

De kriterier som Unnerbäck presenterar och som jag valt att analysera är kulturhistoriska värden, trädgårdsarkitektoniska- /estetiska värden och identitetsvärden. De värdena anser jag vara de mest relevanta för den här uppsatsen. Detta eftersom den historiska översikten har ett fokus på trädgårdens betydelse för de som bott på gården, samt att intervjuerna som genomfördes till stor del handlade om den personliga kopplingen till trädgården och hur trädgården upplevs.

I den litteratur som refereras i den historiska översikten nämner flera av författarna hur människor sett på betydelsen och värdet av en trädgård vid olika tidpunkter i Sverige. Under nästa rubrik går de generella värden och den betydelse som tillskrivits trädgårdar i dessa böcker igenom. I efterföljande text beskrivs vad som framkom angående trädgården i Ramnäs värde och betydelse under samtal med sex av Åsa och Helmers barnbarn som har tillbringat många somrar där. Till sist avslutas kapitlet med analyser som bygger på Unnerbäcks (2002) värdeanalys.

En trädgårds värde och betydelse enligt litteraturen

I artikeln *Contemporary interpretation of the meaning and heritage of early 20th century private gardens: From an historical reflection to a future outlook in planning* utforskade Dewaelheyns och Jakobsson (2015) egnahemsområdet Rostorp i utkanten av Malmö samt liknande bostadsområden i Belgien. När områdena anlades ansågs en egen trädgård vara ett viktigt instrument för att stärka familjevärde, stödja självförsörjning av livsmedel och öka den ekonomiska självständigheten. De fann att egnahems-trädgårdarnas roll genom åren, utöver en strävan mot självständighet och självförsörjning, också handlat om att de bidragit med att etablera en lokal identitet, att skapa en platskänsla, bidragit med sociala värden samt gett de boende en kontakt med det förflutna. En roll som till vis del fortfarande gällde för de här trädgårdarna, exempelvis genom att skapa sociala platser och bidra till självförsörjning (om än i mycket mindre omfattning). Idag ses trädgårdarna också som viktigt platser för välmående och som en plats för avkoppling (ibid, s. 216). I boken *Vi odlade till husbehov* (2005) skriver Lena Nygård, som arbetat som projektledare för Fröuppropet (POM), om olika berättelser kopplade till de växterna de samlade in. Att odla sorter med en lång historia beskrevs som ett sätt att hålla kontakten bakåt i tiden, exempelvis att ”böborna är min enda länk till farfar” (Nygård, 2005, s. 42).

Att trädgården är mer än vad den ser ut att vara har varit tydligt i den litteratur som lästs för det här arbetet. Betydelsen av trädgården i ett större perspektiv har ofta poängterats, särskilt i de texter som beskrivit trädgårdar från tiden kring förra sekelskiftet. I inledningen till kapitlet om Egnahemsträdgården i Wilkes *Villaträdgårdens historia – ett 150-årigt perspektiv* (2006) citeras en försäljningsbroschyr för tomter i en villa stad från 1911. Där påstår försäljarna att den ”Största betydelsen har ett dylikt lanthem för den uppväxande ungdomens såväl fysiska som andliga utveckling.” (ibid, s 103). I *Det svenska jordbrukets historia* återges en del av betänkandet från Norrlandskommittén 1904, som då argumenterade för lagstiftning som skulle skydda norrländska bönder mot bolags uppköp av mark. De menade att

”...bondeståndets lefver i ett slags organiskt samband med naturen, som håller dess blod friskt... stads- och industriebefolkningen...[är] föremål för en fysisk och andlig degenerering, som så småningom skulle leda till undergång...ett land utan bönder...är ett land utan framtid” (Myrdal & Morell, 2001, s. 29).

Under andra hälften av 1800 utkom en rad av skrifter om trädgårdar. En skribent som fick stort genomslag var Olof Eneroth. Han uttryckte sig på följande sätt om trädgårdens betydelse: ”sjelfa sysselsättningen med trädgården och dess växter är ett af de arbeten, som mest wända människornas håg till frid och tålmod, till förnöjsamhet och tacksamhet å ena sidan, samt å andra sidan wäcka och underhålla vårt sinne för snyggt och ordning, prydighet och skönhet” (Flinck, 1994, s. 159) Rudolf Abelin lovordade också trädgårdsarbetet i boken *Den mindre trädgården: en bok för täppan och torpet* och ansåg att ”Ja, hemmets hela trefnad och ekonomi knytes i detta fall kring trädgården” (Abelin, 1902, s. 12). Han menade också att trädgården hade en sammanhållande kraft för familjen, där trädgården knöt familjens medlemmar till hemmet. (ibid, s. 13) De välfyllda förråden som trädgårdsarbetet bidrog med fick barnen att stanna längre i hemmet och därmed ha tid att uppfostras bättre. Han ansåg att ”trädgården verkar också uppfostrande och förädlade genom sin skönhet och tjusning” (ibid, s. 14) och hur ”beundran för trädgården växer ut till kärlek för fosterjorden och hela dess natur (ibid, s. 15). Trädgårdsarbetet var också en anledning för mannen i familjen att hålla sig borta från krogen.

Marc Antrop pekar i sin artikel *Why landscapes of the past are important for the future* på att

det har funnits mycket symboliska värden i landskapet som riskerar gå förlorade i takt med att människor överger landsbygden och när de tidigare sätten att bruka landskapet förändras (Antrop, 2005, s. 25). Antrop menar att de symboliska värdena i sin tur har haft en inverkan på den lokala och nationella identiteten (ibid, s. 27).

Under funktionalismen blev trädgårdsarbete allt mer en hobby. Trädgårdsarbete ansågs dock fortfarande höja moralen och skapa sammanhållande band för familjen. Exempelvis ansågs ett eget trädgårdsland till barnen väcka och stärka deras intresse och kärlek för naturen (Wilke, 2006, s. 148). Under senare delen av 1900 blev trädgården allt mer en plats som skulle erbjuda en paus från den yttre världen. I den skulle de boende kunna njuta av blomdoft, surrande insekter och årstidsväxlingar (ibid, s. 244)

I boken *A Philosophy of Gardens* - en bok som Flinck kort refererar till i värdeanalys-kapitlet i boken *Historiska trädgårdar* - beskriver filosofen David E Cooper (2006) olika sätt som trädgårdar och trädgårdsaktiviteter kan ha betydelse för människor. Termerna Cooper använder sig av har jag inte översatt, men här följer förklaringar för dem. De olika delarna av en trädgård kan ha 'mereological' och 'instrumental meaning' (ibid, s. 114). Dessa delar gör en märkbart bidrag till hur trädgården upplevs eller för att nå ett visst resultat. En gärdesgård kan bidra till en trädgårds övergripande lantliga karaktär och därmed ha en 'mereological meaning' för betraktaren. En särskild beskärningsmetod för äppleträden kan vara ett sätt att öka skörden och då ha en 'instrumental meaning'. Trädgårdar kan också ha 'depictive' och 'allusive meaning', vilka innebär representativa betydelser (ibid, s. 115). Något i en trädgård kan representera exempelvis en person eller en annan plats och då ha en 'depictive meaning'. Om trädgården istället representerar något som inte går att se eller röra, exempelvis en krigskyrkogård som uppmärksammar heder och öde, har den en 'allusive meaning'. En trädgård som inspirerar till en viss känsla, exempelvis kärlek eller sorg, har istället en 'expressive meaning' (ibid, s. 118). När en trädgård är ett symptom eller tecken på något, exempelvis en kunglig trädgård som är ett tecken på stark politiskt makt, har den en 'symptomatic meaning' (ibid, s. 119). Vissa trädgårdar kan tyckas ointressanta och inte särskilt vackra, och varken 'depict', 'express', eller 'allude' till något, men trots det ha en stor betydelse. Det kan till exempel handla om att det var platsen där man förlovade sig, eller där man tillbringade sina barndoms glada somrar. Trädgården har då en 'associative meaning' (ibid, s. 122). De här olika typerna av betydelse kan tillskrivas en viss trädgård. Men Cooper argumenterar också för att trädgården i sig, inte någon enskild trädgård utan trädgårdar generellt, i ett större perspektiv, har en djup betydelse för oss människor. I trädgården exemplifieras hur människans kreativa aktivitet är beroende av den här världens samarbete, att vår värld är ett resultat både av naturens förutsättningar och mänskligt skapande (ibid, s. 136). I denna relation, mellan mänskligt skapande och den värld människan är en del av, kan också en djupare känsla av att finnas till förnimmas. I trädgården uppenbaras mysteriet med hela vår existens (ibid, s. 145). Även Ingold (2011) reflekterar kring en liknande tanke i *The perception of the environment – Essays on livelihood, dwelling and skill*, fast då om landskapet generellt. Han argumenterar mot det västerländska tankegodset där naturen underordnas det mänskliga rationella tänkandet (ibid, s. 80). Ingold menar att snarare än att stå över naturen och att se det av människan skapade som något utanför naturen, är människor del av en värld som är i konstant förändring i vilken människan kan spela en större eller mindre roll (ibid, s. 144). Denna relation kan bli tydlig för den som odlar, där mänskliga handlingar samspelar med de givna förutsättningarna i den fysiska världen. Den som odlar 'skapar' inte de ätbara växterna, utan hen etablerar de rätta miljömässiga villkoren för växternas tillväxt och utveckling (ibid, s. 86). För att lyckas krävs en uppmärksamhet för detaljer och en djupare relation med landskapet utvecklas (ibid).

Barnbarnen säger sitt

En rundringning till sex av Åsa och Helmers barnbarn, födda mellan 1981 och 1998, och som tillbringat många somrar och annan ledig tid i Ramnäs gav en intressant inblick i deras minnen från den här trädgården och vilket värde den har i deras liv. De starkaste minnena kretsade framförallt kring ätbara växter, lek och hur fint det var i trädgården förut. Alla sex barnbarnen pratade mycket om minnena av att plocka frukt, bär och grönsaker, hur det ”fanns grönsaker överallt” och hur lyxigt de nu anser att detta var. Det nämndes en del mer specifika minnen kring det ätbara växterna, som när ett av körsbärsträden som sällan brukade ge frukt till slut gjorde det, då klättrade ett av barnbarnen upp i det trädet flera dagar i sträck och åt körsbär tills han fick ont i magen. Flera nämnde också att de ofta plockades bär till frukosten. Hallon, jordgubbar, vinbär, krusbär, vindruvor, äpple och päron fanns det gott om. Åsa och Helmer lät också barnbarnen vara med på trädgårdssysslor som att gräva potatisland eller ympa äppleträd. Tillgången till egenodlade frukter, bär och grönsaker beskrevs som en lyx som idag, i ett storstadsliv, känns otroligt svåruppnådd. Det berättades också om hur man såg på Ramnäs som ett genuint svenskt landsbygds-hem där man fått uppleva en del av ett idag allt mer historiskt landskap.

Leken har också varit central i trädgården i Ramnäs. Flera berättade om lekar runt lektugan, sandlådan, om att springa nakna i regnet och glida på gräsmattan, fotboll och kubb bredvid garaget och klättring i träd. Ett av barnbarnen nämnde att hon mindes det som väldigt fritt, att man fick göra vad man ville när man var där. Närheten till sjön innebar att det blev många bad på somrarna.

Hur fint det hade varit framkom också i samtalen. Trädgården beskrevs som ”en grönskande idyll”, ”fantastiskt fin” och ”den finaste platsen på jorden”. Barnbarnen mindes mängder med blommor som Åsa skötte om, och att det inte var tillåtet att springa runt och leka i närheten av de stora blomsterlanden i trädgårdens mitt. Ett barnbarn berättade om sin romantiserade bild av Ramnäs, där hon beskrev att det var som ett vackert vykort, en ”Bullerby-känsla” som var svår att sätta ord på.

På frågan av vad trädgården hade för värde och betydelse för dem idag tog flera upp den sammanlänkande effekten den har på familj och släkt. Att den här gården har varit en samlingspunkt för släkten och att det finns en trygghetskänsla kopplad till den. Medan föräldrar och andra släktingar har flyttat har den här gården alltid varit den samma. Att den här trädgården ”är vår egen plats på jorden” som en av barnbarnen uttryckte det. Ett barnbarn förklarade att den här trädgården var en av få platser som han överhuvud taget känner starkt för. Det berättades också om hur minnet av den här trädgården är någonting eftersträvt. Att det vackra och naturliga, och den omsorg som lades ner för trädgården är fina mål att sträva efter, i livet eller i sin egen trädgård. Trädgården beskrevs också som en viktig plats för avkoppling och som en plats där det går att komma bort från resten av världen.

Alla barnbarnen räknade med att fortsätta besöka den här trädgården framöver. Många höll fram just möjligheten att träffa släkten och familjen. Flera uttryckte också en önskan om att kunna ta dit sina egna barn om man bildade familj någon gång i framtiden. Att det fortsättningsvis ska växa något ätbart där hoppades flera på. Det pratades också om hur trädgården fungerar som ett titt-hål in i mor- och farföräldrarnas liv. Ett liv väldigt annorlunda än dagens moderna, flyktiga tillvaro. Ramnäs beskrevs som en plats att komma bort från ett stressigt samhälle, en plats där det nästan upplevs som att tiden stannar upp och där stressen sakta rinner av en.

Angående vad som önskades bevaras, ifall trädgården skulle förändras, nämnde de flesta antingen de stora träden, som linden vid vedboden och lönnarna, eller fruktträden. De spaljerade päronträden var uppskattade och det uttrycktes att det hade varit synd ifall de försvann. Även gråpäron-trädet där

Åsas hund Jarras begravdes nämndes. Ett Ramnäs helt utan vinbär eller hallon var svårt för vissa att föreställa sig. Och det fanns en önskan om att det stora blomsterlandet vid plattorna skulle få tillbaka sin blomsterprakt. Samtidigt uttryckte många en förståelse för förändring och konstaterade att trädgården hela tiden har förändras. Även om det kan verka så i minnet har trädgården i Ramnäs aldrig varit statisk. Flera påpekade också hur de förändrade förutsättningarna, att ingen idag har möjlighet att lägga den tid som Åsa och Helmer gjorde, troligtvis gör det svårt att odla så mycket som de odlade där under 80- och 90-talet.

Kulturhistoriska värden

De historiskt betydelsefulla delarna av trädgården kan vara platser som har ett samhälls- eller socialhistoriskt värde och som exempelvis avspeglar hur människor levt eller umgåtts under andra tider (Unnerbäck, 2002, ss 57-59).

Trädgården till Ramnäs Nilsgård 133 kan berätta en historia om förhållanden och förutsättningar för ett litet småländskt lantbruk. Under största delen av den här fastighetens historia var trädgården viktig för att hushållsekonomi skulle gå runt. I småbrukens trädgård skulle det odlas tillräckligt för att täcka frukt, bär och grönsaksbehovet i familjen. I slutet av 1800-talet bestod hushållet av sju personer, en familj på fem personer samt en piga och en dräng. Vid den tiden var trädgården betydligt mindre än idag. Möjligtvis odlades en del av trädgårdsväxterna även på åkrarna runt huset, men trädgården försörjde troligtvis en betydelsefull del av dessa sju personers frukt-, bär-, och grönsaksbehov. Under 1900-talets första hälft hade både Sven och August lönearbete vid sidan om gården. Möjligtvis kan gården då ha utgjort en typ av arbetslöshetsförsäkring som Myrdal och Morell skriver om (2001, s. 35). Gården skulle troligtvis inte ge någon större inkomst vid en försäljning, men utgör en trygghet då den kan underlätta försörjning om man skulle bli utan jobb. Trädgården kan också berätta om en familj som ville behålla trädgårdens traditioner och som trotsade 1900-talets utveckling mot färre nyttoväxter och rationellare skötsel i trädgården.

Även under 1900-talets andra del var frukt- och bärödlingen samt grönsaks- och kryddlanden av stor vikt för de boende. I trädgårdens norra del odlades ätbara växter från att laga skiftet verkställdes i byn fram till för ca 15 år sedan. Fruktlunden bakom ladugården har en drygt 30 års lång kontinuitet och blomrabatten intill farstun verkar ha funnits där åtminstone sedan 1950-talet. Den stora andelen fruktträd jämfört med moderna trädgårdar skvallrar om en tid då nyttoväxterna hade en självklarare plats även för dem som inte livnärde sig på odling.

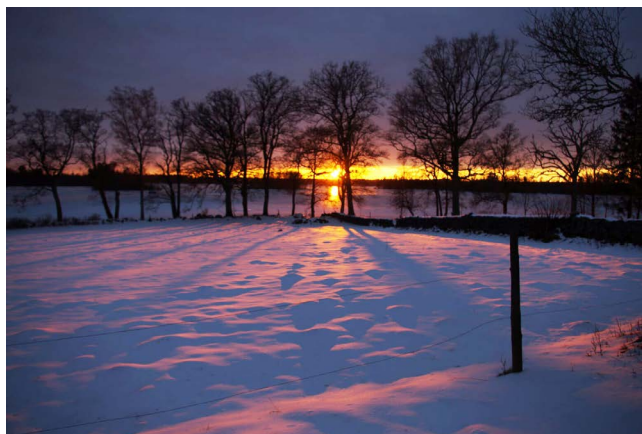

Fig 20. Vyn från trädgårdsgränsen mot sjön. Foto: Axel Pihl, mars 2018

Trädgårdsarkitektoniska och estetiska värden

Dessa värden kan vara rent estetiska eller visa på hur människor i andra tider löst olika gestaltungsproblem utifrån de givna förutsättningarna (Unnerbäck, 2002, s. 75).

Flera av träden i trädgården har ett estetiskt värde. Lönnarna med sina stora kronor, linden vid vedboden, särskilt under blomning, och den knuthamlade asken. De spaljerade päronträden med sitt särskilda formspråk har också ett estetiskt värde. Perennerna som fortfarande finns kvar, som blomsterlandet med lavendelhäcken och brudslöjor mot andra husets fasad, eller det med rudbeckior

och rosor vid ladugården, har ett estetiskt värde. Den blommande ängen på framsidan av huset är och estetiskt värdefull under vår och sommar. Vyerna från trädgården ut över de omkringliggande beteshagarna och sjön har också ett stort estetiskt värde. Även trädgårdens mjuka och lantliga karaktär är av stor arkitektonisk betydelse.

Identitetsvärden

Människor kan ha personliga relationer till en boendemiljö som ger upplevelser av trygghet, samhörighet och identifikation (Unnerbäck, 2002, s. 89). De med anknytning till platsen avgör identitetsvärdet och i den här texten hänvisas till personer inom Åsa och Helmers släkt. En trädgård som bevarar historiska spår kan också vara betydelsefull för andra personer i den här bygden. I intervjuer med grannar i Ramnäs framkom att även de hade minnen av trädgården till Ramnäs Nilsgård 133.

Bland personer som tillbringat mycket tid i den här trädgården har den uppenbarligen ett stort värde. Flera av Åsa och Helmers barnbarn har tillbringat många somrar och andra helger i Ramnäs och har flera goda minnen därifrån. Trädgården påminner dem om glada minnen från deras barndom. Trädgården har fungerat som en samlingspunkt för släkten och den har haft en sammanlänkade kraft på familjen. Flera ser på den här platsen som viktig för att hålla kontakt med sina släktingar och syskon.

Fig 21. Koj-bygge på framsidan av huset. Sent 90-tal. Foto: Åsa Nilsson.

Rekreativa värden

Trädgården har en lantlig, rofylld karaktär med mycket växtlighet och mjuka material. Det finns ett stort antal olika träarter, bl a en alm som annars är ovanlig i det småländska landskapet. Det finns plats för lek och spel och ett flertal platser används under sommaren för luncher och middagar. Vedhuggning är en annan rekreativ aktivitet som också har en lång tradition i Ramnäs.

Reflektion kring trädgårdens värden generellt

Det värdena som föreskrevs en trädgård i litteraturen stämmer följaktligen rätt bra överens med Åsa och Helmers barnbarns upplevelse av trädgården i Ramnäs. Den förändring av trädgårdens tillskrivna värden som sker under 1900-talet gäller även för den här trädgården, då den tidigare har varit viktig för att hushållsekonomin skall gå runt, men numera tappat sin ekonomiska betydelse och fungerar istället mer som en tillflyktsort från den övriga världen. Trädgården har också haft en samlande kraft på familjen och släkten, precis som Abelin (1902) och andra argumenterade för. Dess stärkande kraft på familjen gäller fortfarande. Trädgården besitter en rad med värden och har en stor betydelse för flera personer. Det finns således en stor anledning att försöka bevara och fortsätta utveckla den här trädgården.

Daeawul och Jakobsson (2015) skriver att trädgårdar kan utgöra en kontakt med användarens förflutna, och det tycks trädgården i Ramnäs ha gett flera av dem med anknytning dit. I intervjuerna med barnbarnen reflekterades kring att trädgården gett en inblick i far- och morföräldrarnas liv och en historisk tillvaro som skiljer sig mycket från samtiden. Den här trädgården tycks också erbjuda trygghet. Den har alltid funnits i deras liv och även om den förändras sker det i långsammare takt än i samhället i övrigt.

För de kulturhistoriska värdena i trädgården har de gamla fruktträden, spår från tidigare tomtgränser, resterna av de tidigare odlingslanden, och brunnen en 'depictive meaning'. Dessa element kan ta betraktaren tillbaka till en annan tid. De planterades eller planerades inte i detta syfte, att representera något historiskt, men de kan ha den betydelsen för betraktaren idag.

De stora träden, den hamlade asken, de spaljerade päronträden, perennerna som fortfarande lever och den blommande ängen på framsidan har en 'mereological meaning', utan dem faller trädgårdens karaktär. Även vyerna ut över beteshagarna och ner mot sjön är viktig för trädgårdens karaktär. Den lantliga, gemytliga miljön skulle inte bli kvar utan dessa delar.

För att identitetsvärden ska bestå är troligtvis trädgårdens helhet viktig. Samtidigt har nog vissa delar större betydelse än andra. Fruktträden och vinbärsbuskar påminner om all frukt och bär som plockats genom åren, vilket är en viktig del av upplevelsen av den här platsen. Exempelvis menade flera av Åsa och Helmers barnbarn att det vore tråkigt ifall de spaljerade päronträden eller päronträdet där hunden Jarras är begravnen försvann. Det stora blomsterlandet vid plattorna är trädgårdens centrala plats och de perenner som finns kvar där påminner om de tidigare så prunkande landen.

Den här trädgårdens helhet har en 'associative meaning' i och med att personer har lyckliga minnen från dessa platser och påminner om en trygg barndom och tid med familjen. Trädgården kan nog anses ha en 'allusive meaning' också, men som möjligtvis börjar tyna bort, då vissa förknippade den här trädgården med skönhet, omsorg och naturlighet.

För de rekreativa aspekterna har den öppna ytan nedanför ladugården en 'mereological meaning'. Lek och spel är viktiga rekreativa aktiviteter. De stora, gamla träden samt att nästan all yta i trädgården utgörs av mjuka material har också betydelse för de rekreativa värdena i trädgården.

Den här trädgården erbjuder inte längre någon trygghet i form av arbetslöshetsförsäkring, men kanske kan odlingen återfå en viktig ekonomisk betydelse i framtiden. Sverige producerar enbart omkring hälften av den mat som konsumeras inom landet. En större global kris skulle kunna påverka de globala livsmedelstransporterna så att mat inte längre kommer fram, och den lokala matförsörjningen skulle i ett sådant läge bli viktig igen.

Ett av barnbarnen uttryckte att farföräldrarna levde ett verkligare liv, och kanske kan det kopplas an till Coopers (2006) idéer om trädgårdens djupaste betydelse eller Ingolds (2011) tankar om människans relation med sin omvärld. Åsa och Helmer levde ett liv i samklang med det landskapet de befann sig i. Deras liv utspelade sig på en tydlig geografiskt plats. De tillbringade en stor del av sitt arbete i trädgården, och fick en stor del av sin föda från den. Deras anknytning till sitt hem lär har varit starkare än någon som arbetar långt från sin bostad, och vars mat och andra materiella nödvändigheter kommer från platser långt borta. För den som odlar är det nödvändigt att uppmärksamhet förhålla sig till den fysiska ram som verkligheten utgör. I ett modernt storstadsliv tillbringar många största delen av sin tiden inomhus, i kontrollerade klimat, där årstidsväxlingar och väderförhållanden inte märks särskilt tydligt. Det är 21°C på kontoret oavsett vilken dag det är på året, eller vilket väder som utspelar sig. Där kan tillvaron tyckas vara helt i kontroll av oss människor. Där styr vi helt över den värld vi lever i. Men det är kanske bara en villfarelse. Grunden för vår existens är inte i vår kontroll. Vi kan spela med de förutsättningar som finns, naturens lagar kan vi inte påverka. Vi styr hur vi spelar, men själva spelplanen kan vi inte byta ut. Kan det vara denna tanke om att vi är helt i kontroll över vår tillvaro som gör att mänskligheten vågar chansa med det existentiellt hot som klimatförändringarna utgör. Trots att forskare varnar för att förutsättningar för livet på vår planet förändras till det sämre fortsätter de flesta människor att leva sina ohållbara liv. Det finns nog många som inbillar sig att vi har mer kontroll över våra liv än vi faktiskt har.

Övergripande strategi, målsättningar för bevarande och skötsel

Bruka för att bevara

Ett av målen med det här arbetet är att anpassa trädgårdens innehåll och utformning för de samtida skötselbegränsningarna, men med hänsyn till de värden som finns där idag.

Den här trädgården ska dock inte bli en museiträdgård utan fortsätta brukas. Om en trädgård bevaras i form av en brukad miljö eller som ett museum har en betydelse för ägarnas relation till trädgården. Ingold (2011) reflekterar i boken *The perception of the environment – Essays on livelihood, dwelling, and skill* om hur sättet vi nyttjar landskapet påverkar relation med det. Ett intimt brukande stärker relationen med det landskapet vi rör oss i och skapar en känsla av tillhörighet. När människan slutar odla och inte längre är beroende av det landskapet hon rör sig i för sin överlevnad går denna intima relation förlorad. Själva brukande är ett sätt att bevara trädgårdens värde och betydelse. Flinck (2013, s. 187) uttrycker också hur det finns en inneboende föränderlighet i en trädgård i och med att den till stor del består av levande material. Hon menar att en trädgård måste odlas för att förbli en trädgård. För att den här trädgården ska fortsätta brukas måste den vara relevant för de som äger den. Därför måste också nya delar ha möjlighet att tillkomma, även sådant som inte funnits där tidigare. De delar som har haft en lång kontinuitet i trädgården var vid något tillfälle nya. Utmaningen blir då att få de nya delarna att smälta in och samspela med de äldre delarna. Rekonstruktioner kan också förtydliga historiska spår och detaljer och därmed göra trädgården mer pedagogisk (ibid, s. 186).

Skötselförutsättningar

Flinck (2013, s. 189) påpekar också vikten av att ta förutsättningarna för skötsel i beaktande när målen för trädgården ska sättas. De ekonomiska förutsättningarna för trädgården styr till stor del vilken ambitionsnivå som är möjlig för skötseln. Vilka trädgårdskunskaper de som sköter om trädgården besitter har också stor betydelse. Fel skötsel kan, precis som otillräcklig skötsel, leda till att värden går förlorade.

Anna och Magnus planerar att besöka Ramnäs Nilsgård 133 1-2 gånger per månad samt tillbringa några semesterveckor under sommaren där. De har ett stort intresse för trädgård och ägnar sig gärna åt trädgårdssysslor den tiden de är där. Som unga tillbringade de mycket tid på landet och de har sysslat med hobby-odling i princip hela sina vuxna liv. De har alltså hyfsade kunskaper om odling och trädgård. Även andra släktingar räknar med att besöka den här trädgården, men de besöken är inte lika regelbundna och är därför svåra att ta hänsyn till i skötselförutsättningarna. Anna och Magnus uttryckte en önskan om att trädgården ska vara flexibel så att odlingslanden kan utökas i framtiden. Det är möjligt att deras ambitionsnivå kommer stiga framöver och då vill de att det finns ytor som kan bli grönsaksland. Till en början vill de ha fler fruktträd i trädgården för att i framtiden kunna producera äppelcider. De önskar också att det fortsättningsvis ska finnas några bärbuskar samt att det planteras vinrankor med druvor för vinframställning. Blomsterlandet vid plattornas i trädgårdens mitt vill de gärna se restaureras. De önskar också att den lantliga karaktären bevaras.

Anna och Magnus mål, och deras barns och syskonbarns förhoppningar, stämmer väl överens med varandra och det finns goda förutsättningar för att den här gården kommer fortsätta utgöra en samlingsplats för slkten.

Mål för trädgården som helhet

Det övergripandet målet är att bevara de värden som finns och öka läsbarheten i landskapet.

För trädgården som helhet är det viktigt att den lantliga karaktären bevaras. Ambitionsnivån för trädgården är idag och på överskådlig framtid lägre jämfört med Åsa och Helmer tid. Därför måste delar av trädgården förenklas. Det kommer ske genom att de igenvuxna grönsakslanden till stor del förbli gräsytor och att vissa av blomsterplanteringarna tas bort.

Åtgärder för trädgården som helhet:

- Minska antalet blomland och rädda kvarlevande perennerna. Inventera blomsterlanden under sommaren för att lättare se vad som lever där. Flytta sedan perennerna under september månad. (Nyman Nilsson & Svala, 1998, s. 198).
- Samla alla rosor på ett ställe.
- Förtydliga gränsen mellan den ursprungliga trädgården och de senare tillkomna delarna. Fokusera på prydnadsblommor i den inre delen av trädgården och nyttoväxter i de yttre delarna.
- Behåll öppna ytor som kan göras om till grönsaksland i framtiden.
- Komplettera arboretumet med nya träd. Plocka helst träd från fastighetens skog, kultursorter eller träd som tidigare vuxit i trädgården. Placera även fortsättningsvis träden främst i tomtgränsen så att den luftiga atmosfären i trädgården behålls.
- Plantera nya fruktträd och bärbuskar. Använd kultursorter eller ympa från fruktträd i byn.

Vårdplan för Ramnäs Nilsgård 133 - Delområden

Fig 22. (Illustration: Axel Pihl, mars 2020)

För att förenkla beskrivningar av historik, värden och mål samt hur trädgården ska skötas och var olika åtgärder ska utföras, har den delats in i nio olika delar. Det är en indelning som ska vara logisk för de som sköter trädgården. Efter att alla delområden har presenterats kommer en skötselbeskrivning för trädgården som helhet.

1. Vid linden

Beskrivning

I den här delen av trädgården står ett av trädgårdens största träd, en lind (*Tilia cordata*). Under linden ställs huggkubben fram på somrarna så att vedboden kan fyllas med ved. Om man står intill linden när den är i blom hörs ett påfallande surr från bin och andra insekter. Här finns en trappa över stenmuren som leder till stigen ner till sjön. Intill stenmuren växer bolltistlar (*Echios bannaticus*). Sedan sommaren 2019 finns det en enkel eldstad i hörnet mot beteshagen. I nordöstra hörnet av den här delen finns trädgårdens kompost. Utmed beteshagen växer fläder (*Sambucus nigra*), plommon- (*Prunus domestica* cv.) och äppelträd (*Malus domestica* cv.). I det igenvuxna blomlandet utmed andrahusets gavel växer höstanemon (*Anemone tomentosa*), japansk klätterros (*Rosa multiflora*) och en praktspirea (*Spiraea japonica*).

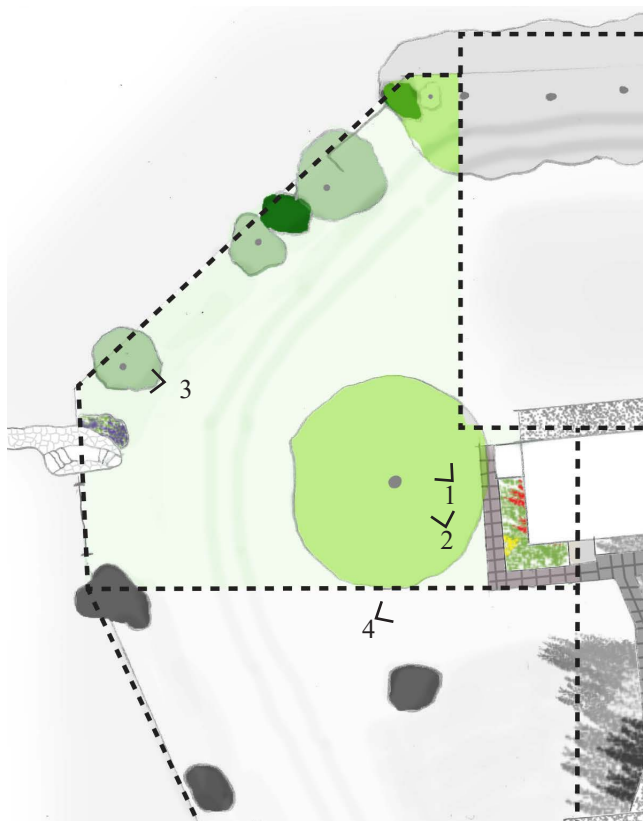

Fig 23. Situation för 2020. (Illustration: Axel Pihl, mars 2020)

Fig 24. Vy 1. Mellan trädgården och sjön betar grannens kor och kalvar. Foto: Anna Pihl, 2016

Historik

Stenmuren som nu slutar precis i tomtgränsen gick fram till 1980-talet rätt över den här delen av trädgården och fortsatte fram till vägen. Andrahuset flyttades längre norrut i samband med att det byggdes om och innan det togs stenmuren bort. Muren utgjorde gränsen mellan de två grannfastigheterna fram till 1982 då trädgården växte i storlek. Fram till dess bestod marken norr om muren av åker. Före 1966 var även marken söder om muren åker. När Åsa och Helmer köpte gården

sträckte sig åkern nästan fram till andrahusets gavel. Frukträden utmed tomtgränsen planterades under 80- och 90- talet och mellan frukträden växte vin- och krusbärsbuskar. Lektugan var bland det första nya som dök upp i trädgården efter att Åsa och Helmer köpte huset. Den stod i det här hörnet av trädgården fram till 1994. Så länge Helmer levde höggs det betydligt mer ved än det gör idag. Då fick all ved inte plats i vedboden utan en del staplades intill linden inför vintern (Magnus, 23/11/19).

Värdeanalys

Platsen under den stora linden (*Tilia cordata*) har ett stort rekreativt värde. Det är ett stort blommande träd och på somrarna är det ett konstant surr under det här trädet, en hoppfull upplevelse i insektsapokalypsens tid. Vyerna ner mot sjön har också ett stort estetiskt värde. Själva vedhuggningen har ett stort kulturhistoriskt- och rekreativt värde. Under soliga sommardagar erbjuder trädet en skuggig plats för att äta lunch.

Fig 26. Vy 2. Viggo hugger ved. Foto: Anna Pihl, 2016

Fig 25. Vy 3. Tidigt 1990-tal. Mogna krusbärsbuskar lockar till sig människor. Foto: Åsa Nilsson.

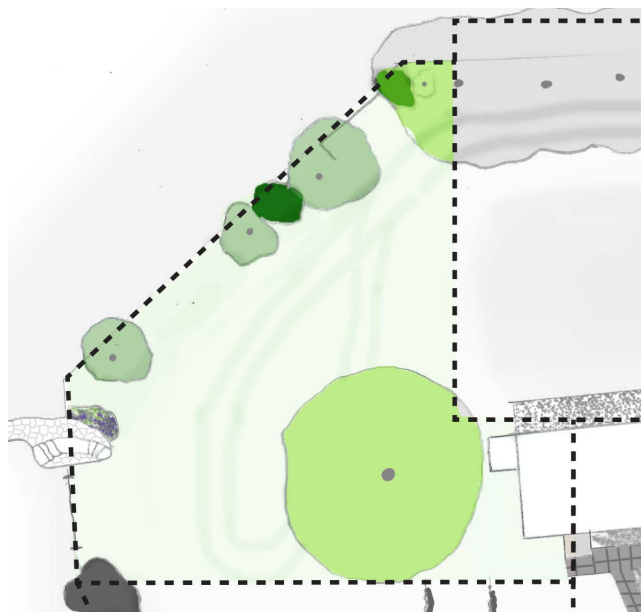

Fig 27. Plattorna och rabatten utmed andrahusets gavel tas bort. (Illustration: Axel Pihl, mars 2020)

Fig 28. Rabatten är helt igenvuxen av gräs idag. Foto: Axel Pihl, januari 2020.

Fig 29. Vy 4. Resultatet när plattor och rabatt utmed gaveln är borttagna. (Illustration: Axel Pihl, feb, 2020)

Målsättningar och åtgärdsförslag

Den här delen av trädgården ska få fortsätta vara en plats för vedhuggning. Det behöver därför vara möjligt att köra in och vända med en släpkärra och måste därmed lämnas rätt öppen. Tomtgränsen hålls öppen så att siktlinjerna ut över beteshagarnas och ner mot sjön blir kvar. Det kommer fortsatt att finnas plats för vedhuggning och lunch i skuggan av linden.

Engångsåtgärder:

- Ta bort betongplattorna och blomlandet utmed Andrahusets gavel och flytta perennerna, rosorna och spireabusken till den öppna jorden vid växthuset. Rabatten är helt igenvuxen av gräs och genom att minska antalet rabatter minskar också skötselnivån i trädgården. För de produktiva smågårdarna förordade Abelin under förra seklet att gångar skulle hållas till ett minimum. De tillförde inget av ekonomiskt värde samtidigt som de krävde en del skötsel för att hållas fina. En gräsyta som sträcker sig upp till fasaden skulle bidra till den lantliga karaktären.

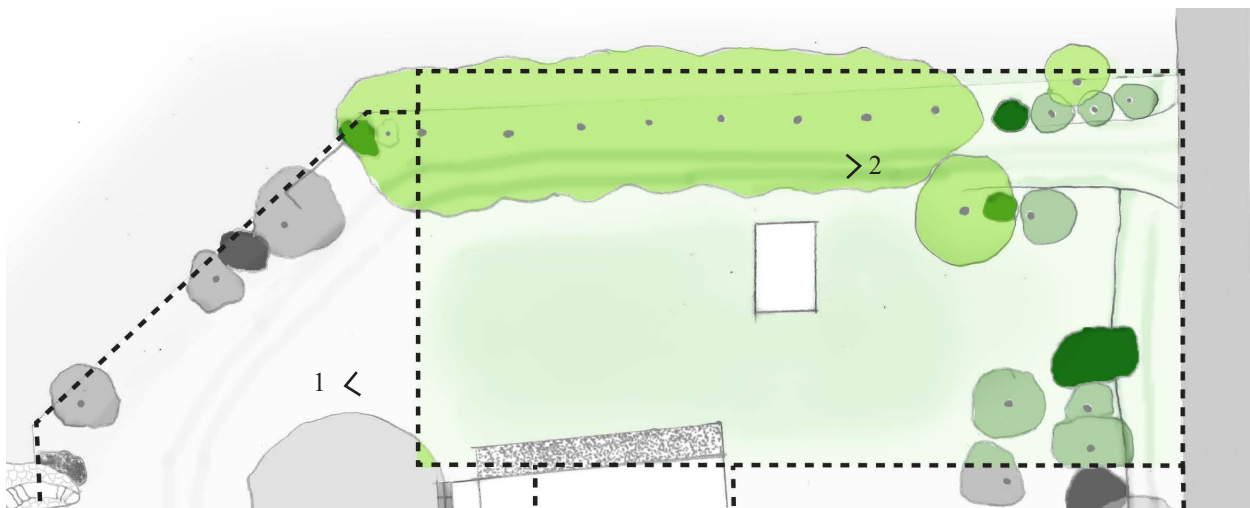

Fig 30. (Illustration: Axel Pihl, mars, 2020)

2. Bakom Andrahuset

Beskrivning

Den här öppna ytan ringas in av andra huset i söder, en rad av björkar (*Betula pendula*) i norr och en blandning av mindre träd, oxel (*Sorbus intermedia*) hassel (*Corylus avellana*), gullregn (*Laburnum alpinum*), tall (*Pinus sylvestris*) och äpple (*Malus domestica* cv.), i öster. Mot väster är det öppet. Vid trädgårdens norra entré växer också enar (*Juniperus communis*) och måbär (*Ribes alpinum*). Den här infarten används sällan. I växthuset växer vindruvor (*Vitis vinifera*) och ett aprikosträd (*Prunus armeniaca* cv.). Den öppna ytan täcks av högvuxet gräs och en blandning av ogräs som antingen klipps eller bränns årligen. Här finns trädgårdens andra infart som används betydligt mer sällan än den södra.

Historik

Fram till 1982 var den här ytan åker och tillhörde grannfastigheten. Stenmuren som sträcker sig från sjön fortsatte fram till vägen. Det odlades framför allt potatis här, se figur 33. Efter att det blivit trädgård planterades en rad med granar och björkar utmed den nya tomtgränsen. Granarna har sedan dess tagits ner men björkarna står fortfarande kvar. Träden utmed vägen planterades under 80- och 90-talen. Under 80-talet plöjde Åsa och Helmer upp ett stort odlingsland här. Precis bakom andrahuset växte trädgårdshallon och runt där växthuset står idag odlades en rad olika grönsaker, bl a grönkål, lök, morötter och pumpor. Växthuset flyttades hit år 2000.

Värdeanalys

Den stora mixen av olika sorters träd och buskar har ett rekreativt värde.

Platsens långa historia av att odlas och spår av det har ett kulturhistoriskt värde.

Växthuset har ett identitetsvärde då det påminner om tiden när det odlades mer här.

Målsättningar och åtgärdsförslag

Mål: Om det skulle bli aktuellt med mer odling i trädgården i framtiden ska det finnas plats för det här. Den ursprungliga tomtgränsen ska gå att utläsa i landskapet. I växthuset ska vinrankorna och persikoträdet få fortsätta växa.

Fig 31. Vy 1. Idag täcks hela ytan fram till växthuset av gräs. Foto: Axel Pihl, jan, 2020

Fig 33. Potatisskörd 1970-tal. Åsa står längst till vänster i bild. Foto: Okänd

Fig 32. Sent 1990-tal. Helmer (stående) håller koll så att barnbarnen gräver ordentligt. Foto: Åsa Nilsson

Fig 34. Vy 2. År 2000. Magnus och Börje flyttar växthuset. Foto: Åsa Nilsson

Engångsåtgärder:

- Öppna upp en bit jord dit perenner och rosor kan flytta medan blomsterlanden renoveras. Flytta perennerna hit i september.
- Flytta fram växthuset så att det ligger i linje med den gamla tomtgränsen.
- Beskär vinrankor och persikoträd och flytta dem tillsammans med växthuset.
- Bygg en låg stenmur utmed den gamla tomtgränsen. Det blir en tydlig markering av den tidigare tomtgräns. Att anlägga en stenmur skulle vara en intressant aktivitet för familjen. Det skulle ge en inblick i vilket arbete som krävdes för att bygga alla stenmurar i landskapet. Det finns många ljuskrävande lavar och mossor som trivs på stenmurar (Nolbrant, 1998b, s. 203). Solbelysta stenar är också en viktig plats för fjärilar att värma sig om våren och humlor och nyckelpigor finner föda i dem (Nolbrant, 1998b, s. 204).
- Efter att rosorna och perennerna flyttat tillbaka kan det odlas jordgubbar eller hallon på sidorna om växthuset. I Anna och Magnus trädgård i Växjö växer det jordgubbsplantor från Ramnäs som skulle kunna få återvända hit. Om hallon (*Rubus* Hallon-Gruppen) skulle bli aktuellt kan de gula sommarhallonen 'Gold Queen' E eller de röda sommarhallonen 'Glen Ample' E planteras.

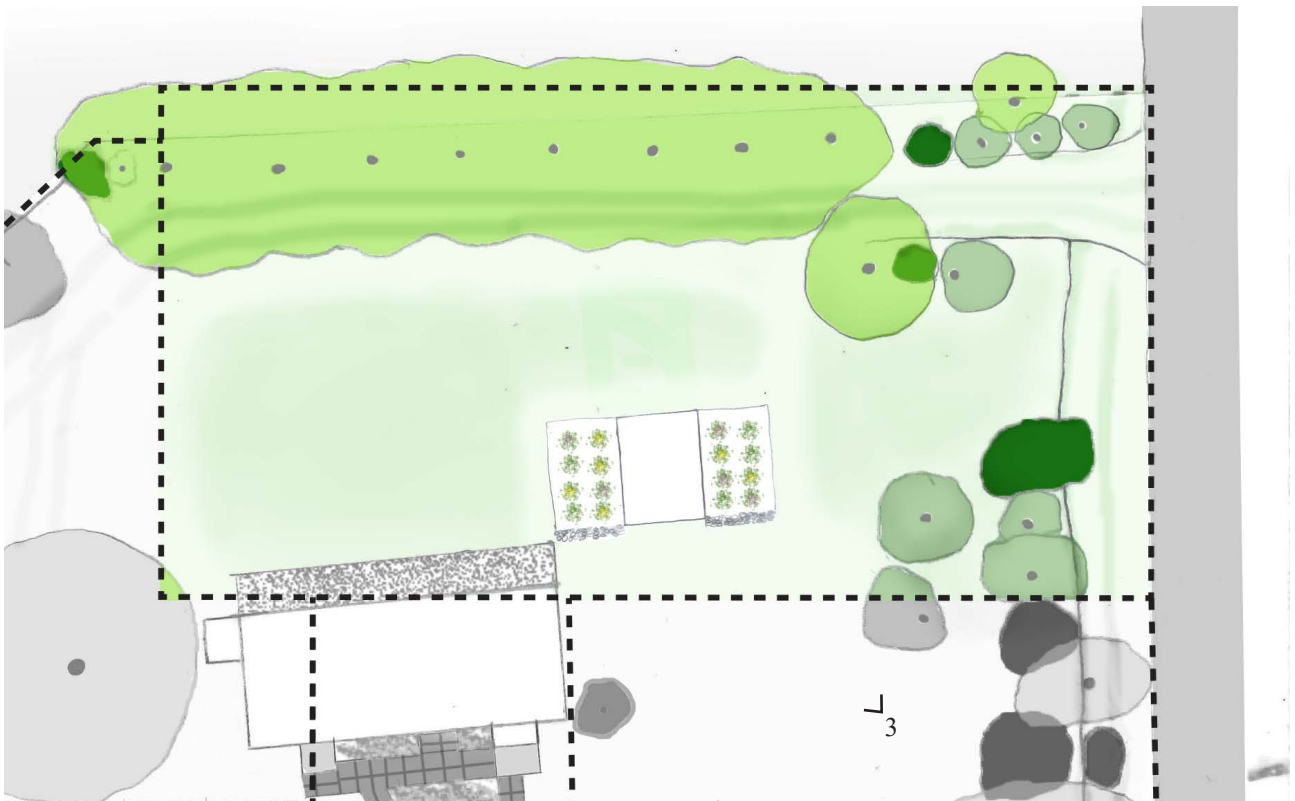

Fig 35. Odlingen fortsätter på en liten del av det som tidigare var odlingsland. (Illustration: Axel Pihl, mars, 2020)

Fig 36. Vy 3. Växthuset flyttar fram till den tidigare tomtgränsen. (Illustration: Axel Pihl, feb, 2020)

3. Mot sjön

Beskrivning

Här syns fortfarande resterna av vinbärsbuskarna (*Ribes rubrum*) som länge har haft sin plats här. Idag är de dock glesa och övervuxna av gräs. På platsen där forsythia-busken (*Forsythia x intermedia*) växer stod det en rönn (*Sorbus aucuparia*) som varit döende under ett antal år och som föll av vinden för knappt två år sedan. Körspåret som går runt hela trädgårdens går rätt över den här delen av trädgården.

Fig 37. Vy 1. Foto: Axel Pihl, jan, 2020

Historik

Även den här delen av trädgården var åker fram till 1966 då huset styckades av för försäljning. Åkern tillhörde fram till 1955 den här fastigheten och här har troligtvis odlats spannmål, potatis och bönor. Här anlade Åsa och Helmer sitt första grönsaksland där de bland annat odlade bondbönor, mangold och sallat (Anna, 23/11/19). Landen var enkelt uppförda utan några kantstöd och plankor las ut som gångar. Efter att Helmer gått bort växte de här grönsakslandet så småningom igen. Utmed beteshagen hamnade också många av trädgårdens bärbuskar, med bl a krusbär och vinbär av olika färger (*Ribes* cv.). Den största vinbärsbusken i hela trädgården växte tidigare precis där singelgången utmed ladugården slutar. I hörnet mot andrahuset växte en fläderbuske (*Sambucus nigra*) som ett av barnbarnen tyckte mycket om att klättra i. Så mycket att det till slut bröts sönder av allt klättrande.

Fig 38. (Illustration: Axel Pihl, mars, 2020)

Fig 39. Vy 2. Tidigt 1970-tal. Foto: Åsa Nilsson

Värdeanalys

Siktlinjerna över beteshagen ner mot sjön har ett estetiskt och trädgårdsarkitektoniskt värde.

Resterna av vinbärsbuskarna har ett biologiskt värde och identitetsvärde, även om de knappt ger någon frukt längre. Bärplockning är något som är starkt förknippat med den här delen av trädgården.

Målsättningar och åtgärdsförslag

Mål: Förtydliga gränsen mellan åkrarna och trädgården som gällde före 1966. Det ska vara möjligt att se sjön från uteplatsen. Här växte tidigare många av trädgårdens bärbuskar och inom det här området ska trädgårdens bärbuskar fortsättningsvis samlas.

Engångsåtgärder:

- Rensa bort al-slyet utmed tomtgränsen.
- Ta bort de gamla vinbärsbuskarna. Gamla bärbuskar är svåra att få vitala igen (Vollbrecht 138).
- Flytta forsythiabusken och murgrönan några meter åt väster.
- Flytta vitala perenner till den öppna jorden vid växthuset.
- Plantera vin- och krusbärsbuskar. Antingen kan sticklingar tas från bärbuskar Anna och Magnus villaträdgård. Alternativ kan krusbärssorterna (*Ribes grossularia*) 'Incicta' E, eller 'Marlet' E användas. För svarta vinbär (*Ribes nigrum*) kan sorten 'PETTER' E användas. För röda och vita kan 'Punahilkka' och 'Vit jätte' E användas.
- Plantera vinrankor. Vinrankorna planteras precis utmed tomtgränsen som gällde fram till 1966. För att vinrankorna ska få ett gynnsamt mikroklimat bör de planteras i rader i nord-sydlig riktning (Nordmark & Hagström, 2017). Vinrankor är vindkänsliga och därför kan forsythiabusken som växer där vinrankorna ska planteras flyttas en bit västerut och få växa något i bredd. Jorden behöver djupbearbetas innan plantering då vinrankor är känsliga för syrebrist de första åren. För spaljering kan Guyotmetoden, som är lämplig för kallt klimat, användas. Sorten Solaris är gynnsam i svenskt klimat.

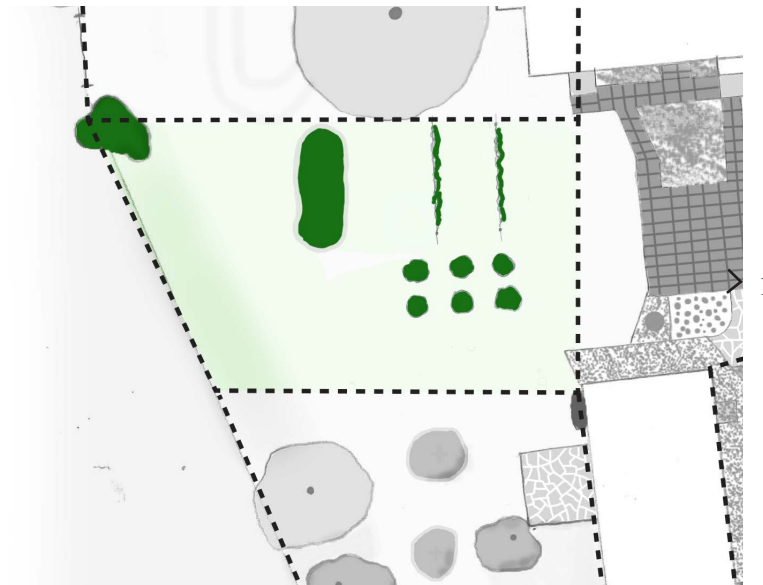

Fig 40. (Illustration: Axel Pihl, mars, 2020)

Fig 41. Vy 1 med spaljerade vinrankor och nya bärbuskar. (Illustration: Axel Pihl, feb, 2020)

4. Plattorna

Beskrivning

Detta är trädgårdens hjärta. Här äts det många luncher och middag under sommarhalvåret och här finns trädgårdens stora blomrabatter. Idag är blomsterlanden överväxta av gräs, förutom det som sträcker sig utmed andra husets fasad. Där växer lavendel (*Lavendula angustifolia*), brudslöja (*Gypsophila paniculata*) och rosor (*Rosa cv.*). I de grästäckta landen har följande växter överlevt: doftpion (*Paeonia lactiflora*), höstanemon (*Anemone tomentosa*), malört (*Artemisia absinthium*), rosenvial (*Lathyrus latifolius*), daggkåpa (*Alchemilla mollis*), kungsmynta (*Oreganum vulgare*), nattljus (*Oenothera biennis*), kransveronica (*Veronicastrum virginicum* 'Fascination'), gullris (*Solidago virgaurea*), blåklocka (*Campunala*), praktlysing (*Lysimackia punctata*), humle (*Humulus lupulus*) och höstaster (*Symphyotrichum novi-belgii*). Plattorna är av danska sjösten och som kantstöd har dansk sjösten ställts på högkant. Detta är trädgårdens enda större hårdgjorda yta. Härifrån ser man ut över beteshagarna och ner till sjön i väster.

Fig 42. Vy 1 idag. Foto: Axel Pihl, jan, 2020

Fig 43. Mitten 90-tal var landen i full blom. Foto: Åsa Nilsson

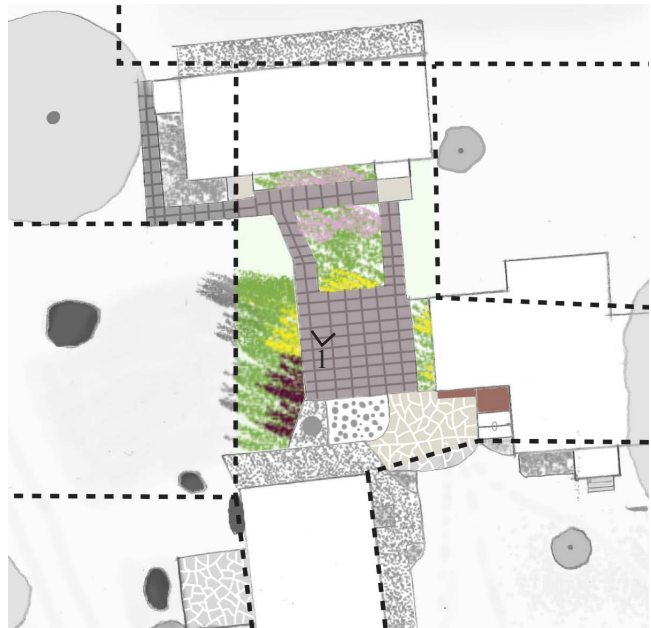

Fig 44. (Illustration: Axel Pihl, mars, 2020)

Historik

Det här är trädgårdens mest centrala plats. Andrahuset var före ombyggnationen bl a ett vagnsskjul. Det måste därför ha varit möjligt att köra över den här ytan med en vagn från infarten. På flygfotot från 1950-talet syns inga större växter på den här platsen. Ytan kan möjligtvis ha varit grusad eller bevuxen av gräs. I fotografier från före 1980 täcktes hela gårdsplanen av gräsmatta. I samband med att den hårdgjorda ytan anlades tillkom de blomsterlanden som finns där än idag. Här planterades många olika lökar, perenner, rosor och sommarblommor

Värdeanalys

När de danska sjöstenplattorna anlades på 1980-talet var de på trädgårdsmodet i Sverige och har ett trädgårdsarkitektoniskt värde. Det är också en av få hårdgjorda ytor i hela trädgården och är trädgårdens mesta matplats, vilket har ett identitetsvärde.

De blommor som fortfarande finns kvar har ett trädgårdsarkitektoniskt och biologiskt värde. Rabatterna anlades på 1980-talet av Åsa och Helmer. En del av växterna köpte de i affären och en del kommer från trädgården där Åsa växte upp. Vissa växter kan även ha kommit från andra håll. Alla perennerna och lökarna som växer här idag är planterade av Åsa och Helmer.

Fig 45. Prunkande rabatter under tidigt 2000-tal. Foto: Åsa Nilsson

Fig 47. Ett körsbärsträd som inte längre finns. Runt år 2000. Foto: Åsa Nilsson

Fig 46. Sent 80-tal. Nyanlagda rabatter. Foto: Åsa Nilsson.

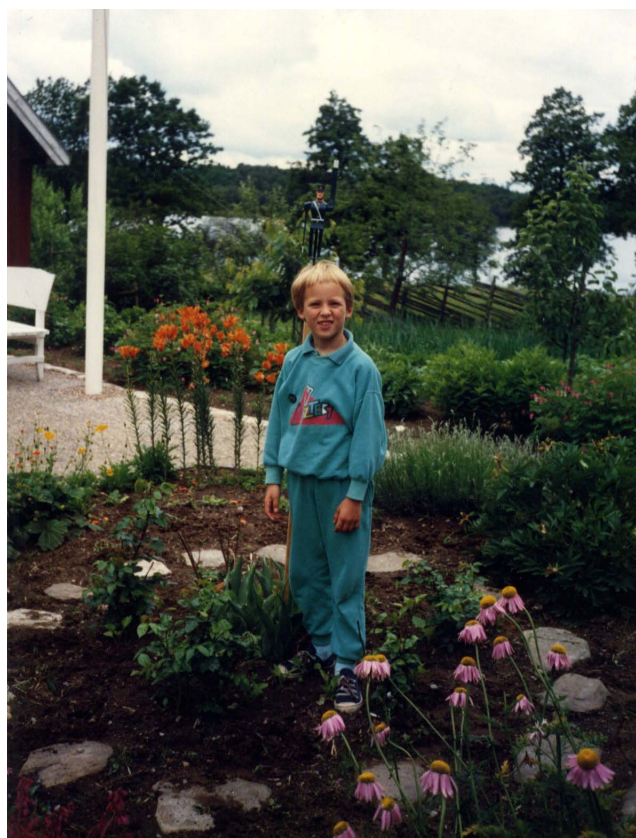

Fig 48. Sent 80-tal. Den stora rabatten i mitten av trädgården. Foto: Åsa Nilsson.

Målsättningar och åtgärdsförslag

Här, mitt i trädgården, ska trädgårdens praktfullaste rabatt finnas. I direkt anslutning till alla byggnaderna, är detta en rabatt som inte undgår någon som besöker trädgården. Under sommarsäsongen ska det växa väldoftande örter, vackra perenner och blommande rosor runt uteplatsen. Det ska vara en trevlig plats för luncher och middagar. Härifrån erbjuds god utsikt över stora delar av trädgården och vackra vyer ner mot sjön.

Engångsåtgärder:

- Flytta alla vitala perenner och rosor till landet vid växthuset. Lavendelhäcken kan lämnas på sin plats.
- Flytta undan alla perenner från samtliga rabatter förutom den utmed andrahusets fasad. Rensa sedan landen från gräs och ogräs. Samla sedan alla perenner i det stora landet i mitten, samla rosorna i rabatten utmed storahusets gavel och låt rabatten väster om plattorna övergå i gräsmatta. Om trädgårdens perenner inte fyller ut landet kan antingen växer från växtlistorna på sidan 30 planteras. Alternativt kan följande växter, som är en del av Grönt Kulturarv, planteras: bergnepeta 'Linghem', brittsommaraster 'Axel Tallner', bukettviol 'Ullas favorit', höstflox 'Ingeborg från Nybro', jätteprästkraige 'Bröllopsgåvan', kinesisk kärleksört 'Granlunda', silvrig höstanemon 'Föräldrahemmet' eller åbrodd 'Predikoväcka'. Dessa arter, om än i form av andra sorter, växer eller har vuxit i den här trädgården tidigare.
- Lägg ett antal av de danska sjönstensplattorna som plockas upp från andrahusets gavel i rabatten utmed andrahusets långsida. En mindre rabatt blir enklare att sköta och det blir en sittplats i ett av trädgårdens soligaste lägen.

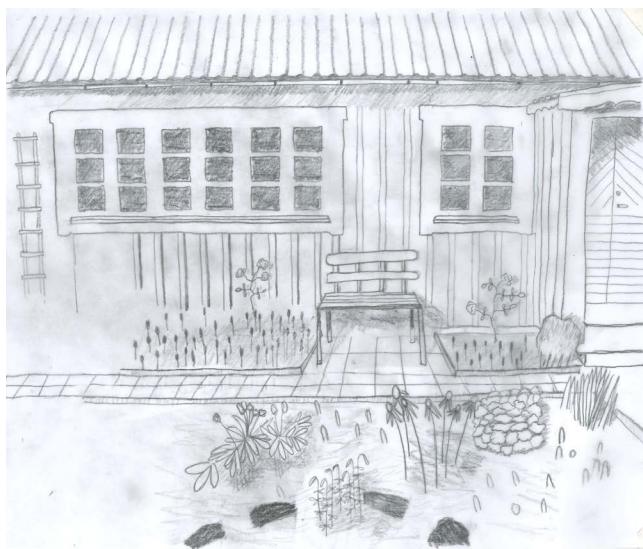

Fig 49. Utmed andrahusets fasad hamnar en ny sittplats, i trädgårdens soligaste läge. (Illustration: Axel Pihl, feb, 2020)

Fig 50. Det tidigare stora perennlanden väster om plattorna tas bort helt. (Illustration: Axel Pihl, mars, 2020)

5. Baksidan

Beskrivning

Idag utgörs baksidan av huset mest av gräsmatta. Utmed vägen växer de stora lönnarna (*Acer platanoides*), avenbok (*Carpinus betulus*), snöbär (*Symphoricarpos albus*), aronia (*Aronia prunifolia*) och hassel (*Corylus avellana*). I hörnet av andra huset växer ett äppleträd (*Malus domestica* cv.). Huset har precis fått en ny utgång från köket som leder rätt ut på baksidan så möjligtvis kommer den här platsen användas mer framöver.

Historik

Det här en också en del av den ursprungliga trädgården. Så länge det har stått ett hus här har detta troligtvis varit en trädgård. När Åsa och Helmer flyttade in stod de ett antal hasselbuskar (*Corylus avellana*) och en hägg (*Prunus padus*) utmed stenmuren. Här växte också ett antal vinbärsbuskar. Lönnarna som växer utmed vägen är trädgårdens största träd men de övriga träden och buskarna har planterats sedan Åsa och Helmer tog över trädgården. Fram till 90-talet växte en hägg som fungerade som gungträd i den här delen av trädgården. 1994 flyttades lekstugan till den här delen av trädgården och 2017 revs den. Som små lekte vi ofta med lönnäsorna.

Värdeanalys

De två stora lönnarna. De är de äldsta växterna och de största träden i trädgården. Gamla solitärträd ugör en lång och obruten värd för många insekter och djur (Nolbrant, 1998a, s. 121). Dessa träden har ett rekreativt, trädgårdsarkitektoniskt och identitetsvärde.

Målsättningar och åtgärdsförslag

Under vinter 19/20 fick boningshuset en ny utgång mot baksidan från köket. Framöver kommer detta därför troligtvis bli en vanlig plats att äta på. Träden utmed vägen omsluter platsen fint och här erbjuds vackra vyer över sjön både

Fig 51. (Illustration: Axel Pihl, mars, 2020)

Fig 52. Vy 1. Lekstugan rivs. Foto: Anna Pihl, 2017

Fig 53. Vy 2. Sent 80-tal. Bakom häggen breder sig ett stort grönsaksland ut. Oscar och Johanna gungar. Foto: Åsa Nilsson

åt norr och åt väster. Under lönnarna erbjuds svalkande skugga under varma sommardagar.

6. Bakom ladugården

Beskrivning

Bakom ladugården står många av trädgårdens fruktträd. Det växer päron- (*Pyrus communis* cv.), äpple- (*Malus domestica* cv.), och plommonträd (*Prunus domestica* cv.). Det finns också en liten stenbelagd yta inringad av ett rött trästaket. Mellan de två raderna av fruktträd går ett körspår som sträcker sig runt hela trädgården. Hjulspåren tar mycket plats i anspråk och tillför inget särskilt värde till trädgården. Av praktiskt skäl måste det vara möjligt att köra med släpkärra fram till vedboden för att lämna av stockar som ska huggas till ved. Intill linden finns dock plats för att vända och det är därför inte nödvändigt att det går att köra runt hela trädgården. Utmed ladugårdens fasad växer en vinranka.

Historik

Den här delen av trädgården tillhörde också åkrarna fram till 1966. Precis intill ladugården fanns då gårdens utedass och gödselstack. Efter att ladugården renoverades på 70-talet hade Åsa och Helmer en drivbänk här där de odlade rädisor och sallat (Eva, 25/12/19). Efter det anlades en uteplats här. Vid uteplatsens nordvästra hörn har det vuxit vinbärsbuskar av olika slag. De två raderna av fruktträd planterades senare av Åsa och Helmer. På 80-talet planterade Åsa och Helmer vindruvor utmed ladugårdens fasad.

Värdeanalys

Äppelträden har ett kulturhistoriskt värde. Äpple har odlats länge här i byn och de var fram till 50-talet viktiga för varje gård i Ramnäs. Åsa och Helmer skaffade ett flertal träd medan de bodde här men det fanns äppelträd redan före de flyttade in. De köpte sina äppelträd från Urshult men längre tillbaka i tiden var det vanligt att ympa på vildaplar i byn. I den här trädgården finns det inga vildaplar.

Gråpäronträdet är ett sortäktat träd och under det ligger Åsas hund Jarras begraven.

Fig 54. (Illustration: Axel Pihl, mars, 2020)

Fig 55. Vy 1. Tårtkalas bakom ladugården. Foto: Anna Pihl, 2017

Fig 56. Ladugården renoveras 1970-talet. Foto: Åsa Nilsson

Målsättningar och åtgärdsförslag

Det här kommer vara trädgårdens lilla fruktlund med äppel-, päron-, och plommonträd. Frukträderna som Åsa och Helmer planterade fortsätter att tas om hand och de får sällskap av ytterligare sorter. Där ”vägen” genom trädgården tidigare har sträckt sig blir det istället plats för fler äppelträd. På stenytan bakom ladugården finns plats för matbord och därifrån ser man solen gå ner över sjön i nordväst.

Engångsåtgärder:

- Rensa trädgården från fruktträdskräfta. Flera av frukträderna bakom ladugården, särskilt äppelträden, är infekterade av fruktträdskräfta. Kräftan är en svamp som sprider sig mer sporer och som kan göra stor skada på träden. Inkörsportar för svampen är sår i barken, exempelvis av beskärning, bladfall, knoppsprickning eller i grenklykor. För att få bukt med svampen bör svampangreppen i alla trädgårdens träd elimineras. De angripna delarna bör skrapas rena och kan sedan penslas med en skyddande lerpasta innehållande jod. Symptomen förvärras om träden får stå i blöt jord. Tillförsel av organiskt material i jorden runt träden kan därför hjälpa, då det höjer mullhalten och minskar risken för stående vatten (Swiergiel, Svedelius & Rämert, 2010).
- Plantera fyra nya äppelträd. Plantering bör ske på hösten (Nyman Nilsson & Svala, 1998, s. 190). Att ympa kvistar från äppleträd i byn rekommenderas. Det ska finnas många goda äppelsorter i Ramnäs. Om träden köps från plantskola kan sorterna Cox's Orange Pippin', Transparent Blanche, och Aroma E, alla grönt kulturarv, rekommenderas.

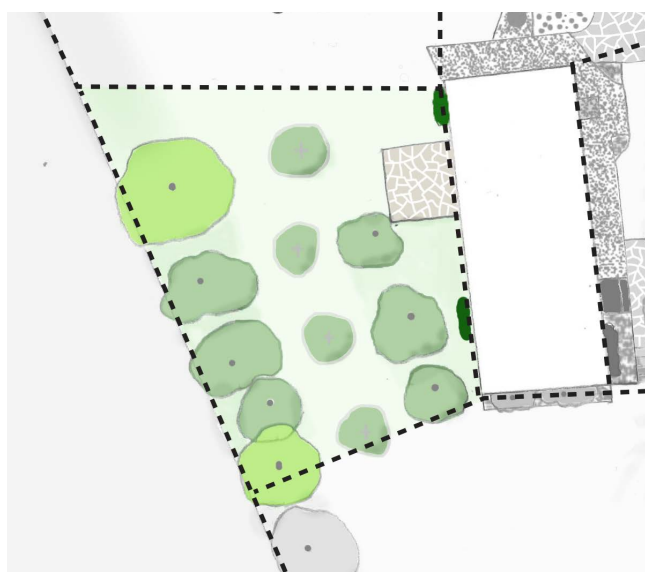

Fig 57. Om det inte längre behöver vara möjligt att köra bil förbi här finns det plats för ytterligare en rad fruktträd. (Illustration: Axel Pihl, mars, 2020)

7. Framsidan

Beskrivning

Efter att man tagit sig in på infarten är den här delen av trädgården det som möter en först. Här är det öppet mellan infarten och boningshuset. Mot vägen växer den hamlade asken (*Fraxinus excelsior*), syrenbuskar (*Syringa vulgaris*), forsythia (*Forsythia x intermedia*), gullregn (*Laburnum alpinum*) och bukettspirea (*Spiraea x vanhouttei*). I nedre hörnet mot ladugården finns två blomland med jungfrurosor (*Rosa alba*), strålrudbeckia (*Rudbeckia fulgida* var. Sullvantii 'Goldstrum'), kaprifol (*Lonicera caprifolium*), kärleksört (*Hylotelephium telephium*), stenrosor (*Rosa canina*). I hörnen mot stenplattorna växer en vresros (*Rosa rugosa*) och kärleksört (*Hylotelephium telephium*). Intill de blomlanden står också ett stort äppleträd (*Malus domestica* cv.). Utmed ladugårdens fasad finns en drygt meterbred remsa med singel. Väster om verandan ligger ett land med en honungsros (*Rosa helenae*), strålrudbeckia (*Rudbeckia fulgida* var. Sullvantii 'Goldstrum'), kärleksört (*Hylotelephium telephium*) samt purpurklätt (*Lychnis coronaria*). Den öppna gräsytan slås sedan några år med lie och ett antal ängsblommor har såtts in. Den dominerande blomman är idag prästkrag (Leucanthemum vulgare). Vattnet behöver inte längre vevas upp men tas fortfarande från brunnen på framsidan.

Historik

På framsidan av boningshuset fanns tidigare trädgårdens infart. Den var placerad mellan lönnarna – som de då fanns fler av. Bland det första Åsa gjorde i ordning efter att de köpt huset var blomlanden på sidorna om verandan. På slutet av 80-talet anlade Helmer en mur mellan den nya infarten och framsidan av trädgården. Efter det anlades också blomsterlanden vid södra delen av ladugården. Det östra finns inte längre men i det västra blommar det fortfarande. Askén som växer vid tomtgränsen har en lång kontinuitet av att hamlas. Bredvid den växer syren- och forsythiabuskar som Åsa och Helmer har planterat. Det dröjde fram till 1984 innan fastigheten fick rinnande vatten. Fram tills då fick vatten vevas upp från brunnen.

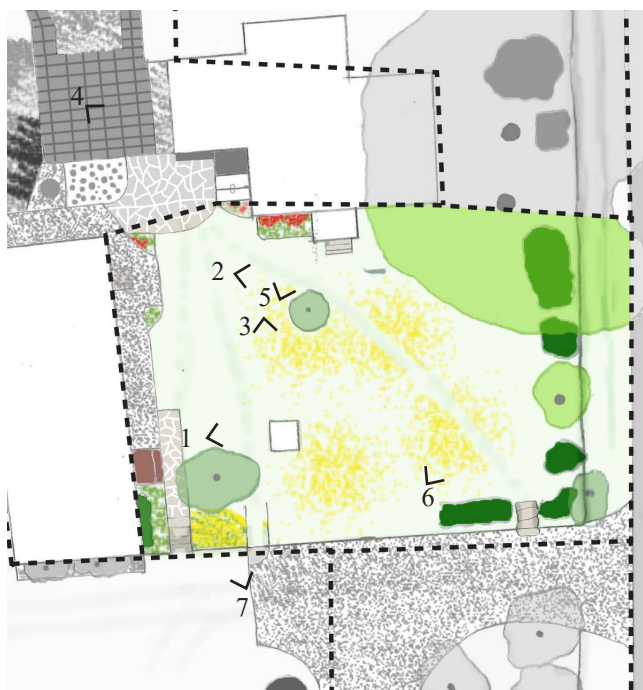

Fig 58. (Illustration: Axel Pihl, mars, 2020)

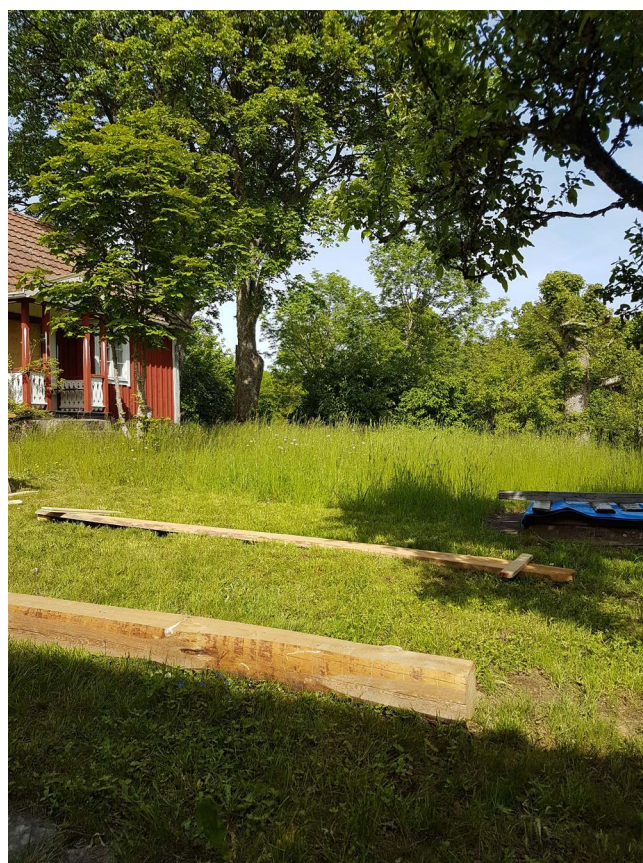

Fig 59. Vy 1. Foto: Anna Pihl, 2019

Värdeanalys

Den hamlade asken har ett kulturhistoriskt värde. Det är ett gammalt träd som har en lång tradition av att hamlas. Det är också det enda hamlade trädet i trädgården. Hamlade träd var förr en viktig källa till djurfoder. Även lieslåttern har ett kulturhistoriskt värde. Förr slogs både åkrar och ängar i byn med lie och det var ett av gårdens tyngsta arbeten.

Brunnen på framsidan har också ett kulturhistoriskt värde. Fastigheten fick inte rinnande vatten förrän på 1980-talet. Innan fick vatten vevas upp från brunnen. Den är i originalskick, grävd och stensatt.

Rabatterna har ett trädgårdsarkitektoniskt värde. Bredvid verandan har det vuxit perenner åtminstone sedan 1950-talet.

Ängen har också ett stort estetiskt värde under sommarmånaderna och själva aktiviteten att slå med lie har ett kulturhistoriskt värde.

Fig 60. Vy 2. Foto från runt 1960. Trappan till verandan syns till vänster i bild.

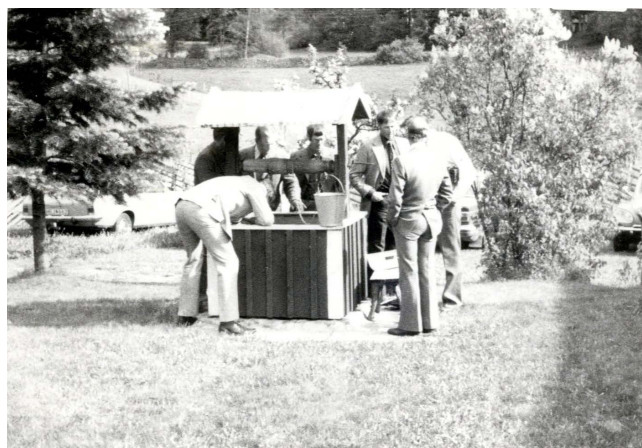

Fig 61. Vy 3. En gäng herrar kollar in brunnen. Foto: Okänd, 60-tal

Fig 62. Vy 4. Sent 80-tal. Silvergranen i bakgrunden har tagit ner sedan dess. Foto: Åsa Nilsson

Fig 63. Vy 5. Sent 80-tal. Åsa framför en av sina blomrabatter. Foto: Okänd

Fig 64. Tidigt 1960-tal framför verandan. Foto: Okänd

Fig 67. Foto från mitten av 1980-talet. Foto: Åsa Nilsson

Fig 65. Foto: Okänd, 1993

Fig 68. Foto: Åsa Nilsson, 1999

Fig 66. Foto från ca 2010. Foto: Åsa Nilsson

Fig 69. Femte generationen närvarande i trädgården. Foto: Eva Nilsson, 2014

Målsättningar och åtgärdsförslag

Det här ska vara en öppen och välkomnande del av trädgården. Den lantliga och naturliga karaktären på trädgården blir uppenbar så fort man svängt upp på infarten. Tidigt på våren sticker de första lökarna upp i gräsmattan och sedan följs de av blommande ängsväxter. I de framtida släktofotona som tas framför verandan kommer det synas rosor och möjligtvis en gullboll (*Rudbeckia laciniata* var. *Hortensia*).

Engångsätgärder:

- Rosorna vid matkällartrappen tas bort.
- Blomsterlanden utmed ladugårdsfasaden rensas på ogräs och rosorna flyttas upp till växthuset.
- Landet vid farstun är nästan tomt på växter. Hit flyttas de rosor som inte får plats i blomsterlandet utmed storhusets gaveln åt väster.
- Äppelträdet kortas in och gallras i etapper. Beskärningen sker under vårvintern.

Fig 71. Vy 6. Åsa tillsammans med barnbarnen. Foto: Okänd, 2001

Fig 72. Vy 7. Kusinerna Ebba, Axel, Erik, Kalle. Slutet 90-tal. Foto: Åsa Nilsson

Fig 70. På längre sikt kommer ängens artrikedom öka. (Illustration: Axel Pihl, mars, 2020)

8. Fotbollsplanen

Beskrivning

Fotbollsplanen är ytterligare en stor öppen yta i trädgården. Mot ladugårdens fasad växer spaljerade päronträd (*Pyrus communis* cv.) och utmed tomtgränsen växer ett antal olika trädarter, avenbok (*Carpinus betulus*), skogsalm (*Ulmus glabra*), björk (*Betula pendula*), bok (*Fagus sylvatica*), naverlönn (*Acer campestre*). Vid garaget växer två surkörsbär (*Prunus cerasus*) och ett päronträd (*Pyrus communis*). Gräsytan klipps med gräsklippare. De senaste åren har den här ytan mest fungerat som parkeringsplats.

Historik

Detta är också en del som tidigare varit åker. Här har Helmer planterats flera träd utmed tomtgränsen. 1990 byggdes här ett växthus där det odlades tomater och runt växthuset växte jordgubbar (*Fragaria x ananassa*). När växthuset flyttades 2000 försvann också bär och grönsakslanden. Under 00-talet var detta trädgårdens spel- och fotbollsplan. Surkörsbäret och päronträdet vid garaget utgjorde stolparna till ett av planens fotbollsmål. Här har även spelats många rundor kubb, volleyboll, badminton och annat.

Värdeanalys

Despaljerade päronträden har ett kulturhistoriskt, trädgårdsarkitektoniskt och identitetsvärde. Spaljerade päronträd har en lång historia i svenska trädgårdar och även om dessa träd inte vuxit där mer än 30 år så är traditionen med päronspaljéer betydligt mycket äldre än så. Detta är också karakteristiska träd som folk med anknytning till trädgården har minnen av och tycker om.

Avenboken, naverlönnen och almen har också trädgårdsarkitektoniska värden. De är ovanliga träd i det lokala landskapet.

Utrymme för lek och spel har ett rekreativt värde.

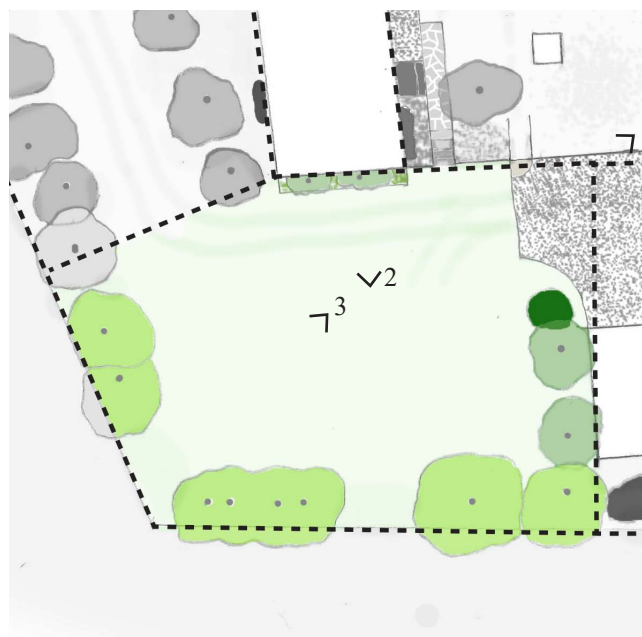

Fig 73. (Illustration: Axel Pihl, mars, 2020)

Fig 74. Vy 1. Foto: Axel Pihl, jan 2020

Fig 75. Vy 3. Helmer (t.h.) sätter upp växthuset. Foto: Åsa Nilsson, 1990

Fig 76. Vy 2. Foto: Magnus Pihl, 2015

Målsättningar och åtgärdsförslag

Målbild: I den här delen av trädgården ska det finnas plats för spel och lek. I stort ska det här hörnet fortsättningsvis se likadant ut som idag, ett helt grönt rum med tydlig rumslighet. För att underlätta leken borde bilar parkeras på infarten istället för här.

Engångsåtgärder:

- Trädgårdens trädsmåling kan kompletteras med nya träd i luckorna utmed tomtgränsen. Exempelvis sötkörsbär (*Prunus avium*) och ek (*Quercus robur*) kan planteras. Idag finns inget sötkörsbär med det har tidigare funnits i trädgården och är ett träd som växer naturligt i hela södra Sverige. De trivs också i öppna lägen (Sjöman & Slagstedt, 2015, s. 547). Ekar är vanliga i byn och det växer ett antal i skogen som tillhör fastigheten. Att plantera en liten ek från skogen skulle troligtvis ligga i linje med Helmers önskningar om trädsmålingen. Genom att täppa igen öppningarna i trädraden kommer den här platsen bli skuggigare. Det gör att gräset växer långsammare.
- Randgräset (*Phalaris arundinacea*) i päronträdens planteringsbädd flyttas till den öppna jorden vid växthuset och rensas sedan från gräs och ogräs. Randgräset kan sedan flyttas tillbaka.

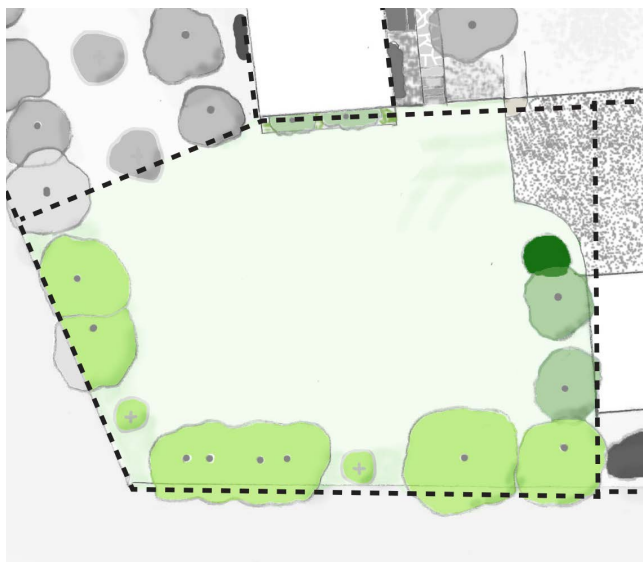

Fig 77. Trädraden utmed tomtgränsen kompletteras med nya träd. (Illustration: Axel Pihl, mars, 2020)

Fig 78. Vy 1. Nya träd ska planteras vid tomtgränsen. (Illustration: Axel Pihl, feb 2020)

9. Garaget

Beskrivning

Det här är trädgårdens entré. Öster om garaget växer ett antal björkar (*Betula pendula*) och en lind (*Tilia cordata*). Infarten utgörs av singel men som blir allt mer överväxt av gräs. Kronorna på björkarna är upphöjda så att den som närmar sig trädgården ser boningshuset från vägen.

Historik

Även denna del av trädgården utgjordes fram till 60-talet av åker. Garaget byggdes i slutet på 80-talet. Vid några tillfällen under min barndom slog vi gräsytan under björkarna med lie och höet hängdes upp i hässjor.

Värdeanalys

De stora träden har ett rekreativt och estetiskt värde. De bidrar till en lummigare entré och gör trädgården mer omsluten.

Målsättningar och åtgärdsförslag

Det här ska vara en välkomnande och lummig entré till trädgården. När man närmar sig gården ska boningshuset gå att se från vägen. De uppstammade träden får fortsätta växa intill garaget. Kronan på björken i hörnet av trädgården har börjat att dö och trädet kommer så småningom att behöva bytas ut.

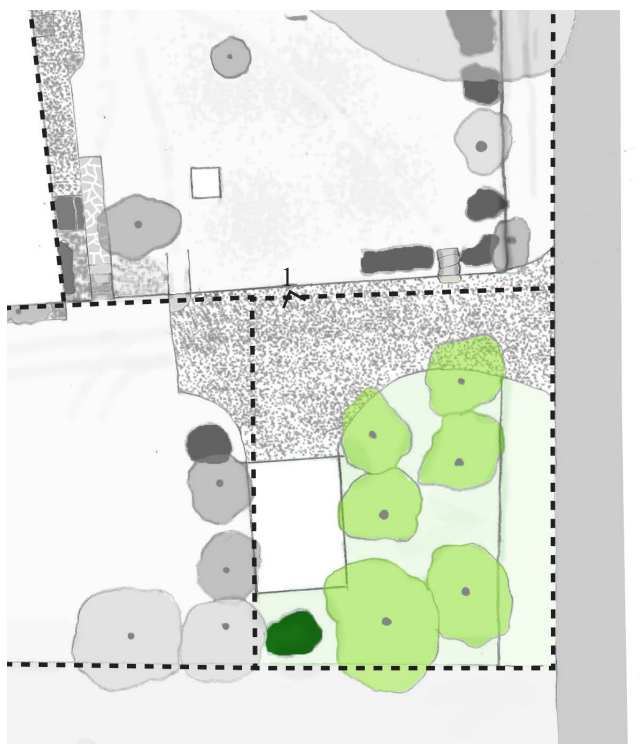

Fig 79. (Illustration: Axel Pihl, mars, 2020)

Fig 80. Garaget byggs på mitten av 1980-talet. Foto: Åsa Nilsson

Fig 81. Vy 1. Foto: Axel Pihl, jan 2020

Beskärningsnyckel

Om inget annat anges är informationen i beskärningsnyckeln under tagen från Beskärningsboken (Alm, Veltman, Vollbrecht, 2016).

Träd/buske	Period för beskärning	Typ av beskärning
Alm (<i>Ulmus glabra</i>)	vårvinter	Underhållsbeskär vid behov
Aronia (<i>Aronia prunifolia</i>)	vårvinter	Ta bort äldre grenar vid behov
Ask (<i>Fraxinus excelsior</i>)	antingen vårvinter (Alm & Vollbrecht) eller i augusti-september (Nolbrant, 1998a).	Hamlingen kan ske med 2-7 års mellanrum. Ta bort rot- och stubbskott årligen.
Avenbok (<i>Carpinus betulus</i>)	JAS	Underhållsbeskär vid behov
Björk (<i>Betula pendula</i>)	JAS	Underhållsbeskär vid behov
Bok (<i>Fagus sylvatica</i>)	vårvinter	Underhållsbeskär vid behov
Bukettspirea (<i>Spirea x vanhouttei</i>)	på våren efter blomning	Kapa några av de äldsta grenarna 10-15 cm ovan mark.
Enar (<i>Juniperus communis</i>)	vår	Underhållsbeskär vid behov
Fläder (<i>Sambucus nigra</i>)	vårvinter	Beskär sparsamt genom att ta bort några av de äldsta grenarna
Forsythia (<i>Forsythia x intermedia</i>)	på våren efter blomning	Gallra från några av de äldsta grenarna.
Gullregn (<i>Laburnum alpinum</i>)	vårvinter	Rensa från döda grenar
Hassel (<i>Corylus avellana</i>)	vårvintern	Ta årligen bort någon av de äldsta stammarna. Sågas av 10 cm ovan mark.
Hästkastanj (<i>Aesculus hippocastanum</i>)	JAS	Underhållsbeskär vid behov
Krusbär (<i>Ribes grossularia</i>)	på hösten efter bladfall	Ta bort några gamla grenar från varje buske.
Linden (<i>Tilia cordata</i>)	vårvinter	Underhållsbeskär vid behov
Naverlönn (<i>Acer campestre</i>)	JAS	Underhållsbeskär vid behov
Oxeln (<i>Sorbus intermedia</i>)	vårvinter	Underhållsbeskär vid behov.
Persikoträd (<i>Prunus armeniaca</i> cv.)	på hösten efter skörd	Ta bort tätt växande skott eller skott som korsar varandra. Under våren kan döda grenar avlägsnas.
Plommonträd (<i>Prunus domestica</i> cv.)	på hösten efter skörd	Gallra försiktig. Plommonträd beskär inte lika hårt som äpple- och päronträd.
Praktspirea (<i>Spirea japonica</i>)	vårvinter	Skär ner totalt
Päronträd (<i>Pyrus communis</i> cv.)	vårvinter	Beskär på samma sätt som äppelträden. Gallra kronorna och korta in för långa grenar.

Rosor (<i>Rosa</i> cv.)	tidigt på våren	Gallra äldre skott och korta in grenar tidigt på våren. De förädlade rosorna rensas också från vildskott.
Snöbär (<i>Symphoricarpos albus</i>)	vårvinter	Skär ner totalt cm 1 dm ovan mark med några års mellanrum.
Surkörsbär (<i>Prunus cerasus</i>)	på hösten efter skörd	Beskär vid behov.
Syren (<i>Syringa vulgaris</i>)	vårvinter	Avlägsna någon av de äldsta stammarna
Sötkörsbär (<i>Prunus avium</i>)	på hösten efter skörd	Beskär vid behov
Tallarna (<i>Pinus sylvestris</i>)	vår	Underhållsbeskär vid behov
Vinbär (<i>Ribes</i> cv.)	höst efter bladfall	Ta bort några gamla grenar från varje buske. Svarta vinbär beskärs hårdare än röda
Vinrankorna (<i>Vitis vinifera</i>)	november samt sommar	Föryngringsbeskär i november. Plocka bort tjuvskott och en del blomklasar, samt korta in långskott, under sommaren.
Äppelträd (<i>Malus domestica</i> cv.)	vårvinter	Gallra kronan och korta in långa grenar. Gamla äppelträd bör beskäras varsamt. För hård beskärning kan resultera i att trädet skjuter mängder med vattenskott. Att beskära träden tidigt på våren minskar risken för att träden ska smittas av fruktträdskräfta och beskärningssåren bör penslas över (Swiergiel et al, 2010).

Övrig skötsel

Trädgårdens odlingsland måste regelbundet rensas från ogräs. Det gäller för landen med bärbuskar, vinrankor och alla trädgårdens rabatter. Dessa rensas från ogräs vid behov, eller ca 5 gånger, under sommarhalvåret. Särskilt viktig är ogrärensningen under våren och början av sommaren.

Vissna perenner skärs ner varje år i mars/april. Efter det gödslas de med kompost från trädgården. Kompost bör även läggas runt fruktträden.

Skötsel av gräsytor

Majoriteten av markytan i den här trädgården täcks idag av gräs. Det är därmed av stor vikt att skötseln av dem blir bra för att skötseln som helhet ska lyckas. Rätt utförd behöver det inte bli särskilt svårskött, samtidigt som gräsytorerna kan bidra med lantlig karaktär och innehålla en rik flora.

Skötsel av trädgårdens gräsytor sker enligt planen nedan. De mest centrala delarna där folk rör sig mest klipps ungefär 12 gånger per säsong, alltså i princip vid varje besök. De ytor där människor rör sig mer sällan men som fortfarande ska vara öppna för lek och andra aktiviteter klipps ca 5 gånger per säsong eller vid behov, alltså ungefär vid vartannat besök under sommaren. En något högre gräsmatta är robustare för lek och spel. Samtidigt kan en ogödslad gräsmatta med lång kontinuitet ha en rik flora, särskilt om den inte klipps med för korta intervall (ibid, s. 180). Moss-beklädda gräsmattor kan vara viktiga livsmiljöer för myror, skalbaggar och stora jordlöpare (ibid, s. 187). Högre gräs bidrar också till trädgårdens lantliga karaktär. Gräsklippet lämnas kvar då det ger frodigare växtlighet och därmed bättre står emot slitage (ibid, s. 191). Utmed tomtgränsen slås gräset två gånger per år med trimmer. På husets framsida slås "ängen" två gånger per år med lie, första slagningen sker i augusti. Det slagna växterna får ligga några dagar och fröa av sig innan de samlas ihop och läggs på komposten. Innan tillväxten sätter igång på våren räfsas ängen från grenar, löv och fjolårsgräs. Lieslätter är en bit levande kulturhistoria och långt tillbaka i tiden slogs både sädesfält och ängar i byn med lie. Lieslätter har även förekommit i modern tid på ängarna runt gården. Ängar med lång kontinuitet innehåller en rik flora och fauna med många blommor och insekter (Simán & Svensson,

Fig 82. Lieslätter på ängarna runt huset. Tidigt 1990-tal.
Foto: Åsa Nilsson

Fig 84. (Illustration: Axel Pihl, mars, 2020)

1998, s. 85). Den här trädgårdens äng har ingen lång kontinuitet, men det finns åtminstone gott om prästkragar där. För att snabbare öka artrikedomen kan ängsblommor sås in. Gräsyten bakom andrahuset har vid ett antal tillfällen bränts sedan trädgårdshallonen försvann och är en aktivitet som kan fortsätta. Bränning med ett antal års mellanrum håller ytan öppen och kan gynna ärtväxter som klöver- och vickerarter. De översta jordlagret bör vara fuktigt vid bränning så att den kommande vegetationen inte skadas (Höök Patriksson, 1998, s. 21). Bränning magrar heller inte ut jorden, vilket är positivt om den här ytan i framtiden ska bli grönsaksland.

Fig 83. Sedan odlingslanden bakom Andrahuset växte igen har ytan eldats flera gånger. Foto: Åsa Nilsson, slutet av 00-talet.

Skördetider

Att skörda all frukt och bär i trädgården kommer innebära en stor arbetsinsats. Skörden startar under sommarens andra hälft och pågår långt in på hösten.

Krusbär (*Ribes uva-crispa*) – om sorter från Växjö används brukar de ge frukt i juli

Plommon (*Prunus domestica* cv.) - i Ramnäs brukar de mogna i september.

Päron (*Pyrus communis* cv.) - i Ramnäs brukar de mogna i augusti-september

Vinbär (*Ribes* cv.) - om sorter från Växjö används brukar de ge frukt i juli

Vinrankor (*Vitis vinifera*) – Skördas kring månadsskiftet september/oktober, men beror också på vädret.

Äpple (*Malus domestica* cv.), tiden för skörd beror på vilken sort som odlas. Det finns olika sorters äpple i trädgården idag och skördetiden för de nya träden beror på vilka sorter som planteras. Det finns frukt som mognar från augusti till sent i december (Hjalmarsson, 2019).

Loggbok

För att trädgården ska dokumenteras för personer i framtiden föreslår jag att föra en loggbok där varje odlingssäsong sammanfattas. I loggboken kan vilka nyttoväxter som odlats, nya växter som planterats och skötseln för trädgården skrivas ned. Bilder får också gärna infogas på något sätt.

Avslutande reflektioner

Metod

Flincks *Historiska trädgårdar – att bevara ett föränderligt kulturarv* (2013) gav goda råd om vilken typ av källmaterial som finns för trädgårdar. För att besvara uppsatsens frågor har jag intervjuat personer med anknytning till platsen, skissat på trädgårdens historiska utformning tillsammans med Anna och Magnus Pihl, analyserat fotografier och historiska kartor, inventerat trädgården samt läst litteratur om trädgårds- och jordbrukshistoria.

För att få tag på material har jag sökt i olika arkiv, som lantmäteriets historiska kartor, riksarkivet och Göteryds kyrkoarkiv. Min handledare har försett mig med flera av böckerna som beskriver den allmänna trädgårdshistoriken. De övriga har i sin tur refererats i dessa böcker. Personerna som har intervjuats har alla en koppling till trädgården i Ramnäs. Det är ett brett span på åldersfördelningen av de intervjuade, med den äldste född 1928 och den yngste 1998. Majoriteten av fotografierna som används är hämtade från Ramnäs Nilsgård 133. Ytterligare bilder är hämtade från släktingar samt fotograferade av undertecknad.

Flincks grundmodell för fältinventering användes, där jag ritade upp den aktuella situationsplanen, fotograferade, identifierade alla växter i trädgården samt beskrev trädgården i text. Jag har inte följt Flincks råd om att besöka trädgården vid årets olika säsonger, eftersom tidsplanen för arbetet var från november 2019 till mars 2020.

Växtinventeringen utfördes vid upprepade tillfällen under arbetets gång. Alla tillfällen har dock varit under sen höst/vinter och det finns säkerligen en del växter som skulle ha upptäckts om inventeringen sträckte sig över ett helt år. Tidpunkten för växtinventeringen är en av uppsatsens begränsningar.

Den genomförda värdeanalysen har inspirerats av flera olika källor. Det är synd att en detaljerad värdeanalysmodell för trädgårdar inte existerar. Det hade troligtvis gjort värdeanalysen tydligare, samtidigt som det blir svårt att jämföra olika trädgårdar om olika analysmetoder används.

Värdeanalysen anpassades för att passa min frågeställning. Några av de värden som Unnerbäck föreslår hade nog varit intressanta att analysera för den här trädgården. De kanske kan bli en fortsättning på den här uppsatsen, där jag undersöker det miljöskapande värdet för att bättre förstå gårdens plats i byn, eller traditionsvärdet och mer i detalj fokusera på trädgårdens användning och vilka aktiviteter och traditioner som utspelat sig där.

Den största delen av arbetstiden gick åt till att sammanställa trädgårdens historik, inventera trädgården och göra värdeanalysen. Det blev en lång utredning för att komma fram till ett förslag för trädgårdens fortsatta utvecklingen. Åtgärdsförslagen är inte särskilt omfattande, och i jämförelse med hur mycket tid som lades ner på utredningen kan de tyckas vara väl små. Men målet har inte varit att göra någonting omfattande, utan att bevara det som redan finns. Ett omfattande förarbete har varit nödvändigt för att förstå platsen och för att kunna föreslå en gestaltning och skötsel som värnar om det historiska arvet. Eftersom det historiska materialet för trädgården har varit begränsat har jag behövt arbeta både i den specifika trädgårdens skala samt på en mer övergripande nivå.

Att använda Flincks (2013) bok som utgångspunkt för arbetets metod har i stora drag fungerat väl. Det har varit nödvändigt att göra vissa justeringar, men utan den hade det varit betydligt svårare att strukturera arbetet.

Material

Materialet som ligger till grund för det här arbetet är fotografier, historiska kartor, människors berättelser och minnen samt litteratur. Fotografier var viktiga för att ta reda på vad som vuxit i trädgården tidigare, eftersom det inte finns dokumenterat på något annat vis. Fotografierna som jag har analyserat är till största delen tagna av Åsa, och förutom flygfoto från 50-talet finns inga fotografier av trädgården före 1960-talet. Jag har inte lyckats finna något dokumenterat specifikt för Ramnäs Nilsgård 133 om vad som odlats eller trädgårdens utformning, från före 1950-talet. De historiska kartorna har varit viktiga för att förstå trädgårdens tidigare landskapliga sammanhang. Intervjuerna med personer med anknytning till trädgården har varit helt nödvändiga för att mer i detalj förstå hur trädgården sett ut under de senaste decennierna samt trädgårdarna i byns generella utveckling. De historier som folk har berättat om trädgården går långt bakåt i tiden, och det är inte säkert att de är fullständigt tillförlitliga. För den här typen av trädgårdar är en stor utmaning att man arbetar mot klockan. Bara under arbetets gång gick två äldre personer med koppling till den här trädgården bort. Intervjuerna med Åsa och Helmers barnbarn var viktiga för att bättre förstå vilket värde och betydelse den här trädgården har för människor med anknytning till den. Om jag ensam skulle försöka formulera trädgårdens identitetsvärde hade resultatet blivit sämre.

Den lästa litteraturen har gett en bild av den allmänna trädgårdshistorien och av vilka förutsättningar som fanns för trädgårdsodling vid olika tider. Böckerna har gett ledtrådar till hur det kan ha sett ut även här. Särskilt böckerna som är skrivna av Göteryds hembygdsförening, som gav en inblick i hur gårdarna i Ramnäs såg ut under 1900-talet, hjälpte till att placera trädgården i ett lokalt sammanhang. De historiska litterära källorna för uppsatsen är inte särskilt många till antal och det har varit en utmaning att få tag på fler. Det verkar dock inte finnas några stora mängder litteratur om svensk trädgårdshistoria.

Resultat

Här följer sammanfattade svar på uppsatsen frågor, samt reflektioner kring dessa.

Hur har trädgården sett ut och använts genom historien och vilka växter har odlats där?

Uppsatsen har till viss del bevarat hur trädgården sett ut och använts genom historien och vilka växter som odlats där. Angående växterna ger uppsatsen en god bild av vad som vuxit där de senaste 70 åren, men före det ger den ingen specifik information om vad som odlats i trädgården. Även för utformningen av trädgården är bilden över hur det sett ut de senaste 70 åren god. Samtidigt är det troligt att den trädgården som flygfotona från 1950-talet visar, inte förändrades i någon omfattande utsträckning under 1900-talets första hälft. Fram till 1950-talet låg troligtvis fokus på nyttoväxter bland det som odlades. Efter att Åsa och Helmer flyttade in ökade antalet prydnadsväxter. Fram till år 2000 odlade de dock även nyttoväxter i stor omfattning i trädgården.

Av det växtmaterialet som fanns i trädgården på 1950-talet är det framförallt träd som har bevarats. Eftersom Helmer är uppvuxen i byn är det också möjligt att en del av vad han och Åsa odlade är växter som hade funnits länge i Ramnäs. Av träd, buskar och klätterväxter är det mesta av växtmaterialet från 1970- och 1990-talet kvar i trädgården. Även av perenner och lökar är en hel del fortfarande kvar i trädgården, särskilt av det som fanns på 1990-talet. Bland bär, ettåriga nyttoväxter och sommarblommor är dock få växter bevarade. Anna och Magnus har sparat jordgubbar och bondebönor som Åsa och Helmer odlade, i sin trädgård i Växjö.

Hur förhåller sig trädgården till en landskapshistorisk och trädgårdshistorisk kontext?

Den här uppsatsen besvarar också hur trädgården har förhållit sig till den landskapshistoriska och

trädgårdshistoriska kontexten. Den här fastigheten har varit en av många självförsörjande gårdar i byn Ramnäs. Trädgården befinner sig i ett landskap som brukats av de boende i byn under en mycket lång tid. Fram till 1950-talet verkar den här trädgården ha sett ut som de andra gårdarna i den här trakten. Den var liten, och det odlades där det fanns möjlighet till det. Från 1960-talet fram till år 2000 skiljer sig utvecklingen av trädgården till Ramnäs Nilsgård 133 från den generella förändringen i trädgårdar i Sverige. Medan gemene man odlar allt mindre nyttoväxter i sin trädgård, ökar Åsa och Helmers trädgårdsambitioner. Samtidigt är källmaterialet för hur allmogeträdgårdar sett ut de senaste decennierna rätt tunt, och det är svårt att med säkerhet beskriva hur den här trädgården förhållit sig till andra trädgårdar. Det tycks finnas en del vita fläckar inom modern trädgårdshistoria för allmoge/villaträdgårdar.

Vilken relation har de boende haft till trädgården? Vilken har deras självförsörjningsgrad varit av det som odlas?

Den relation som de boende haft till trädgården och självförsörjningsgraden av det som odlas, beskrivs också i den här uppsatsen. Självförsörjningsgraden är inte beskriven i någon exakt detalj i uppsatsen, men i generella drag. Under 1800-talet och 1900-talets första hälft levde människorna här på vad gården gav. Trädgården och åkrarna runt huset var familjens levebröd. Under 1900-talets andra hälft har trädgården varit ägarnas stora hobby, och den har utgjort en mycket viktig plats för att träffa släkt och familj. Fram till 1940-talet var självförsörjningsgraden troligtvis nästan fullständig. Efter de sjönk den, för att under 70-talet öka igen. Fram till år 2000 var självförsörjningsgraden betydande för de boende. Idag odlas inga grönsaker längre, och bärbuskarna ger nästan inga bär. Frukträden ger fortfarande en viss mängd frukt. Trädgården har dock fortsatt vara en viktig plats för att träffa familj och släktingar.

Vilka kulturhistoriska, trädgårdsarkitektoniska/estetiska, rekreativa och identitetsvärden finns i trädgården idag?

Det kulturhistoriska värdet handlar framförallt om att trädgården kan berätta om tidigare förutsättningar för ett litet småländskt jordbruk och ett liv mycket olikt samtidens tillvaro.

Det stora prydnadsträden, spaljerade frukträden, trädgårdens perenner och lökar, och kontakten med det omkringliggande landskapet har stora estetiska värden. Även trädgårdens mjuka och lantliga karaktär har ett estetiskt värde.

De rekreativa värdet är kopplat till trädgårdens rofyllda karaktär, och att den används som en plats för att dra sig undan från en stressig vardag. Utrymme för lek, spel och andra utomhusaktiviteter har också ett rekreativt värde.

Trädgårdens identitetsvärde handlar om de personliga minnena och relationerna som människor har till trädgården. Den sammanlänkade kraften Ramnäs Nilsgård 133 har på familj och släkt har också ett identitetsvärde.

Hur är det möjligt att bevara eller förstärka och/eller rekonstruera trädgårdens värden och historiska spår med en rimlig skötselinsats?

De avslutande kapitlen innehåller förslag på hur trädgårdens värden kan bevaras och/eller förstärkas med en skötselinsats som motsvarar trädgårdens ägares ambitioner. Ifall de föreslagna åtgärderna resulterar i att trädgårdens värden bevaras eller ej återstår att se. Det viktigaste för att trädgården ska fortsätta vara värdefull är att den sköts om väl, inte vilka engångsåtgärder som utförs. Det är med hjälp av själva brukandet som trädgårdens värden bevaras. Det återstår även att se i vilken utsträckning som de föreslagna åtgärderna faktiskt implementeras. Vissa av dem kanske justeras

en aning under implementeringens gång. Gestaltningen för det här arbetet är trots allt inga exakta förslag,

och det slutgiltiga resultatet påverkas såklart också av vem som utför det. Det svåra med gestaltungs- och åtgärdsförslagen var att föreslå något som passar in i trädgårdens historia, som utvecklar trädgården i en önskvärd riktning och som inte blir allt för svåra att sköta om.

Det är svårt att uppskatta hur lång tid olika delar av en trädgård tar att sköta om. Kanske kommer det visa sig att ambitionsnivån inte riktigt är rätt, och i så fall får den justeras i framtiden. Det finns också en möjlighet till att skötselambitionerna kommer bli större framöver, och då finns det utrymme för att öka odlingen i trädgården. Arbetsinsatsen är till viss del spridd över året. Mycket av beskärningen kan ske på våren. Under sommaren är bärbuskarna mogna men det kommer finnas tid att bada, spela kubb och laga mat i trädgården. Under hösten kommer skörd av frukt och vinrankor kräva en rätt stor arbetsinsats, framför allt under september. Ogrärensning och gräsklippning sker jämt över hela sommarhalvåret.

Frågan ”Hur är det möjligt att bevara eller förstärka och/eller rekonstruera trädgårdens värden och historiska spår med en rimlig skötselinsats?” har frångåtts en aning i och med att vinspaljéerna mot sjön, som inte funnits i trädgården förut, föreslås. För att identitetsvärden ska bevaras är det dock viktigt att trädgården är relevant för de som äger den, och då måste deras mål och tankar om trädgården tas i beaktande.

Hur kan strategier och mål formuleras för trädgårdens bevarande?

Trädgårdens övergripande strategi och mål ska ge en riktning åt det fortsatta arbetet med trädgården. De måste vara tillräckligt tydliga för att brukarna ska få en tydlig bild av vad som behöver göras, men samtidigt vara flexibla så att saker kan justeras om förutsättningarna förändras. Strategier och mål måste också vara förankrade hos brukarna, vilket är fallet i den här uppsatsen.

Den vårdplan som har formulerats för trädgården kan ha betydelse både för den specifika trädgården och byn som helhet. Förhoppningsvis kan planen bidra till att bromsa de förändringar i landskapet som Antrop (2005) menar slår mot den biologiska mångfalden och den lokala identiteten. Vårdplanen kan bidra till ett långsiktigt planerande angående arbetet med trädgården. Antrop menar att landskapet förvalts med längre perspektiv historiskt sett, vilket resulterade i en hållbar utveckling, från generation till generation.

Målet är att vårdplanen ska bevara de långlivade spår från tidigare generationer som Ingold (2011) menar att landskapet är uppbyggt av, och som riskerar att försvinna när tidigare aktiviteter i landskapet upphör. Kanske kan odlingarna bidra till att bevara en djupare relation med landskapet.

Else-Marie K Strese och Erik de Vahl påpekar i *Kulturarvsväxter för framtidens mångfald – Köksväxter i Nationella genbanken* (2018) att äldre nyttoväxter riskerar att försvinna p g a att hemodlingen av nyttoväxter minskar. De konstaterar att det bästa sättet att rädda kultursorterna är genom allmän odling. Jag tror att den här uppsatsen kan bidra till att det odlas i större omfattning i trädgården i framtiden, jämfört med om den här vårdplanen inte hade tagits fram.

Insikter och problem på vägen

Hur trädgårdar använts kan berätta en del om samtiden. Är det nödvändigt att odla nyttoväxter eller är trädgården bara en lyx, och en plats för avkoppling? Även trädgårdar som är helt okända för allmänheten kan vara intressanta ur ett historiskt perspektiv och säga mycket om tillståndet för allmänheten.

Det var svårare än jag hade trott att få fram material om trädgårdar i byn. För att information om den här trädgården ska vara tillgänglig i framtiden är det viktigt att dokumentera regelbundet i bild och text. Loggboken som nämns på sidan 70 kan vara ett möjligt alternativ för detta. Med en tanke om dokumentering i bakhuvudet kanske uppmärksamheten gentemot trädgården skulle öka.

Den mångfald av växter som verkar ha odlats i trädgårdarna förr förvånade mig en aning. Det är lätt att tänka att utbudet av ätbara växter är stort idag, med mat importerad från hela världen. Å andra sidan handlar det mer eller mindre enbart om sådana växter som går att odla rationellt i en stor skala, annat faller bort. Hur står sig antalet ätbara växter som odlades i Ramnäs för 100 år sedan med det som finns i en normalstor matbutik idag? Det hade varit intressant att undersöka.

Något som slog mig under arbetets gång var hur mycket tid min morföräldrar la på sin trädgård. De reste sällan iväg på semester, och hade inga sociala medier att fördriva kvällarna med. De la istället den tiden på sin trädgård. Med det i bakhuvudet är de enklare att förstå hur de lyckades fylla hela trädgården med rabatter och odlingsland, anlägga murar och renovera eller bygga om alla fastighetens byggnader. Med tanke på att livet idag ser mycket annorlunda ut, att den moderna människan lägger mer tid på att resa och att vara inomhus, finns det ingen anledning att tro att trädgården på överskådlig framtid kommer att se ut som när Åsa och Helmer bodde här.

Så här i slutskedet av arbetet kan jag tänka att det var synd att jag inte hann prata mer med mina morföräldrar om deras trädgård och varför de höll på. Åsa, min mormor, gick bort när jag var 18 år gammal och vid den tiden hade jag inget särskilt intresse för trädgårdar. En fundering jag har haft under arbetets gång, är varför Åsa och Helmer fortsatte odla i så pass stor utsträckning i en tid då allt färre ägnade sig åt nyttoodling i trädgården. Vad var det som fick dem att hålla igång. Handlade det om att fortsätta med en tradition, ett allmänt trädgårdsintresse, en reaktion mot det industriella jordbruket, en omsorg för naturen, eller något annat? Uppsatsen ger till viss del svar på den frågan, men en djupare förståelse hade varit givande. I en tid då lokal matproduktion, exempelvis i form av stadsodlingar, förespråkas allt mer, vore det intressant att ta reda på vilka faktorer som kan få folk att odla.

Framtida frågeställningar och arbete

Kommer den lokala matförsörjningen att bli viktig igen i en orolig värld?

Fram till efterkrigstiden var den lokala matförsörjningen avgörande för tillgången på mat. I en by som Ramnäs fanns överhuvudtaget inte särskilt mycket mat att handla i affären. Det importerades ingen mat från andra sidan jorden, inte ens från Spanien, dit. Idag är situationen helt annorlunda. De flesta människor i Sverige har flyttat in till städer och få odlar överhuvudtaget ätbara växter i sin trädgård. Det är nog ytterst sällsynt att odla för att täcka de egna behoven. För den som odlade allt själv krävdes en god planering och framförhållning. När hösten kom behövde alla förråden vara fulla, maten skulle räcka under flera månaders tid. Idag är den typen av framförhållning oviktig, matbutikerna har trots allt fullt utbud varje dag, hela året. Ett normalt svenskt hushåll har troligtvis inte mer mat än att det räcker några få dagar. Det innebär rimligtvis att den moderna matförsörjningen är känslig för störningar. Om mattransporterna inte kan anlända på ett antal dagar är det svårt att spekulera i vad som skulle ske. Att gå tillbaka till 1920-talets sätt att producera mat tror jag varken är realistiskt eller önskvärt, det krävde trots allt en enorm arbetsinsats. Men jag tror heller inte att småskalig trädgårdsodling, eller långsiktig planering, enbart har historien bakom sig.

Efter att det här arbete lämnats in följer ytterligare inventering av trädgården under våren och sommaren. De föreslagna åtgärderna kommer successivt att tas tag i. Om ett antal år kan åtgärdslistan och skötselanvisningarna uppdateras. Den historiska genomgången behöver inte göras om utan den

kan bara adderas med det som tillkommit. På så sätt kan den här uppsatsen ha betydelse för den här trädgården på lång sikt.

Slutord

Det har varit en intressant och lärorik process att studera den här trädgården. Utöver att arbetet leder till att värden i trädgården till Ramnäs Nilsgård 133 bevaras, hoppas jag att den här uppsatsen kan inspirera andra som befinner sig i liknande situationer. Få privata trädgårdar verkar dokumenteras likt denna. Denna uppsatsen blir ett till bidrag till denna knappa samling.

Jag inledde det här arbetet med en nyfikenhet att utforska en trädgård som har en stor betydelse för mig. Under arbetets gång, och särskilt efter samtal med min kusiner och syskon, förvånades jag över hur mycket folk hade att säga om den här trädgården. Det blev tydligt att den verkligen har varit en betydelsefull plats för många och det glädjer mig att det nu finns en vilja och plan för hur trädgården ska skötas om framöver. Min moster berättade i vintras om ett samtal hon för ett litet tag sedan hade haft med en av Åsa och Helmers vänner. När hon berättade för honom att Anna och Magnus hade tagit över deras trädgård sken han upp och sa, ”då blir det ett paradys på jorden där igen”. Jag hoppas att han har rätt.

Källförteckning

Litteratur

- Abelin, Rudolf (1902). *Den mindre trädgården: en bok för täppan och torpet*. Stockholm: Fritzes bokförlag
- Alm, Gustaf; Veltman, Han; Vollbrecht, Klaus (2016). *Beskärningsboken*. Stockholm: Natur och kultur
- Andersson, Åke; Holdar, Allan; Litorell, Ove; Nilsson, Per-Gunnar; Nisser, Carl Wilhelm (1990). *100 år med svenskt lantbruk*. Jönköping: Lanbruksstyrelsens informationsenhet
- Andréasson, Anna (2007) *Trädgårdshistoria för inventerare*. Lund: Programmet för odlad mångfald
- Andréasson, Bengt; Andersson, Torsten; Johansson, Karl-Axel (2017). Jord- och skogsbruk. I: Göteryds hembygdsförening, *Göteryds socken under 1900-talet – Del 1*. Göteryd: Göteryds hembygdsförening, ss 45-107
- Antrop, Marc (2005). *Why landscapes of the past are important for the future*. I: Alumae, H.; Antrop, M.; Palang, H, *Landscape and Urban Planning* vol. 70(1-2) pp 21-34. Available: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S016920460300207X>
- Axelsson, Eva; Olsson, Inga-Maj (2019). Självhushåll i Göteryd. I: Göteryds hembygdsförening, *Göteryds socken under 1900-talet – Del 3*. Göteryd: Göteryds hembygdsförening, ss 107-141
- Cooper E, David (2006) *A Philosophy of Gardens*. Oxford: Oxford University Press
- Dewaelheyns, Valerie; Jakobsson, Anna (2015) *Contemporary interpretation of the meaning and heritage of early 20th century private gardens: From an historical reflection to a future outlook in planning*. *Urban Forestry & Urban Greening*, March 2018, Vol.30, pp.210-219
- Flinck, Maria (1994) *Tusen år i trädgården – Från Sörmländska herrgårdar och bakgårdar*. Stockholm: Tidens Förlag; Södertälje: Torekällbergets museum
- Flinck, Maria (2013) *Historiska Trädgårdar – Att bevara ett föränderligt kulturarv*. Stockholm: Carlsson i samarbete med Riksantikvarieämbetet
- Hjalmar, Inger (2019). *Äldre äpplesorter för dagens trädgårdar - Nationella genbankens klonarkivsvärddar rekommenderar*. Alnarp: SLU, Programmet för odlad mångfald
- Höök Patriksson, Kristina (1998). Övergripande mål och skötselråd. I: Höök-Patriksson, Kristina (red.). *Skötselhandbok för gårdens natur-och kulturvärden*. sid. 14-22. Jönköping: Statens jordbruksverk.
- Ingold, Tim (2011). *The perception of the environment – Essays on livelihood, dwelling and skill*. Abingdon: Routledge
- Myrdal, Janken & Morell, Mats (red.) (2001). *Det svenska jordbrukets historia. Bd 4, Jord-bruket i industrisamhället: 1870-1945*. Stockholm: Natur och kultur/LTs förlag i samarbete med Nordiska

museet och Stiftelsen Lagersberg

Nolbrant, Peter (1998a). Hamlade träd och solitärträd. I: Höök-Patriksson, Kristina (red.). *Skötselhandbok för gårdens natur-och kulturvärden*. sid. 119-129. Jönköping: Statens jordbruksverk.

Nolbrant, Peter (1998b). Stenmurar. I: Höök-Patriksson, Kristina (red.). *Skötselhandbok för gårdens natur-och kulturvärden*. sid. 201-207. Jönköping: Statens jordbruksverk.

Nordmark, Lotta, Hagström, Gun (2017). *Vinodling i kallare klimat*. LTV-fakultetens faktablad 2017:24. Alnarp: SLU

Nygård, Lena (2005). *Vi odlade till husbehov*. Lund: Programmet för odlade mångfald

Nyman Nilsson, Maria & Svala, Catharina (1998). Trädgård. I: Höök-Patriksson, Kristina (red.). *Skötselhandbok för gårdens natur-och kulturvärden*. sid. 178-193. Jönköping: Statens jordbruksverk.

Simán, Sanna & Svensson, Roger (1998). Ängar. I: Höök-Patriksson, Kristina (red.). *Skötselhandbok för gårdens natur-och kulturvärden*. sid. 85-96. Jönköping: Statens jordbruksverk.

Sjöman, Henrik; Slagstedt, Johan (2015). *Stadsträdslexikon*. Lund: Studentlitteratur

Strese, Else-Marie K. & de Vahl, Erik (2018). *Kulturväxter för framtidens mångfald - Köksväxter i Nationella genbanken*. SLU

Svensson, Birgitta; Rumpunen, Kimmo; Martinsson, Elisabet; Isaksson, Ann-Kritin; Holm, Gunnel; Wallin, Erika (2017). *Utveckling av frukt- och bärsortimentet – del 2 Bär*. LTV-fakultetens faktablad 2017:9. Alnarp: SLU

Swiergiel, Weronika; Svedelius, Guy; Rämert, Birgitta (2010). *Fruktträdskräfta*. LTJ-fakultetens faktablad 2010:2. Alnarp: SLU

Unnerbäck, Axel (2002). *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Wilke, Åsa (2006). *Villaträdgårdens historia – ett 150-årigt perspektiv*. Stockholm: Prisma

Otryckta källor

Arkiv

Lantmäteriet (2020). Historiska kartor. Tillgänglig via: <https://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html> [2020-02-24].

Rikets allmänna kartverks arkiv:

Ljungby J243-14-1, Generalstabskartan, 1870

Göteryd, J133-4D4g51, Ekonomiska kartan, 1951

Göteryd, J133-4D4g83, Ekonomiska kartan, 1983

Lantmäterimyndigheternas arkiv:

07-göt-216, Kronoberg, Älmhult, 1903-05-18, Ägostyckning

Lantmäteristyrelsens arkiv:

F22-36:2, Laga skifte, 1864.

Folkräkning 1890 - Göteryds församling, Kronobergs län, bildid: Folk_907070-002 Länk: https://sok.riksarkivet.se/person?Namn=Jonas+Olofsson&Ort=G%C3%B6teryd&AvanceradSok=True&PageSize=100&page=2&postid=Folk_101401740&tab=post&FacettState=undefined%3Ac%7C#tab [2020-03-03]

Folkräkning 1910 - Göteryds församling, Kronobergs län, bildid: Folk_107068-046 Länk: https://sok.riksarkivet.se/person?Namn=Rapp&Ort=G%C3%B6teryd&Fodelsear=1865&AvanceradSok=True&PageSize=100&page=1&postid=Folk_124222105&tab=post&FacettState=undefined%3Ac%7C#tab [2020-03-03]

Göteryds kyrkoarkiv: SE/VALA/00116/A I/19, Husförhörlängder, 1868-1873 Länk: https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/C0024444_00028#?c=&m=&s=&cv=27&xy-wh=-1420%2C136%2C7520%2C4217 [2020-03-03]

Privat samling

Digitalt arkiv:

Födelsebok Göteryd 1882-1891 C:9, s. 29

Församlingsbok Göteryd 1895-1905 del 2 s. 481

Göteryds födelsebok 1854-1859, s. 41

Sockenbok Göteryds församling 1905-1924 s. 48

Sunnerbo häradsrätt (G) F11:111 1940-1940 Bild 7160

Sunnerbo häradsrätt (G) F11:116 1945 Bild 159

‘Min sida’ på Lantmäteriet.se (för Anna Pihl):

Kronobergs län lantmäterikontor, 1966, Göteryds socken 07-GÖT-721

Fastighetsbildningsmyndigheten, Ljungby lantmäteridistrikt, 1982, 0765-82/46

Muntliga källor

Ingrid Elf, via telefon, 2020-01-15. Ingrid är uppvuxen på en grannfastighet till Ramnäs Nilsgård 133, men bor inte längre i Ramnäs. Hon kände Helmer sedan hon var liten. Ingrid och Inger är kusiner.

Ebba Evanni, via telefon, 2020-02-02. Ebba är barnbarn till Åsa och Helmer.

Hans Jönsson, samtal i Ramnäs, 2019-12-21. Hans är uppvuxen och bor på en annan grannfastighet till Ramnäs Nilsgård 133. Hans är också kusin med Anna.

Eva Nilsson, samtal i Växjö, 2019-12-25. Eva är dotter till Åsa och Helmer.

Inger Nilsson, samtal i Ramnäs 2019-12-21. Inger är uppvuxen och bor på en annan gård i Ramnäs och kände Åsa och Helmer.

Karl Nilsson, via telefon, 2020-02-02. Karl är barnbarn till Åsa och Helmer.

Anna Pihl, samtal i trädgården, 2019-11-23. Anna är dotter till Åsa och Helmer.

Erik Pihl, via telefon, 2020-01-28. Erik är barnbarn till Åsa och Helmer.

Magnus Pihl, samtal i trädgården 2019-11-23. Magnus är gift med Anna.

Viggo Pihl, via telefon, 2020-01-30. Viggo är barnbarn till Åsa och Helmer.

Roland Svensson, via telefon, 2020-01-17. Roland var en mycket nära vän till Åsa och Helmer. Han hyrde även Ramnäs Nilsgård 133 under ett år tillsammans med sin fru Britt.

Oscar Wicksell, via telefon, 2020-02-02. Oscar är barnbarn till Åsa och Helmer.

Johanna Wicksell, via telefon, 2020-02-03. Johanna är barnbarn till Åsa och Helmer.